

**T.C.
NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDEN
CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNE KADAR OLAN ZAMAN
DİLİMİNDE GELİNLİKLER VE
ABIYE KIYAFETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berna ÖZPINAR

**Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Sanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hülya TEZCAN

MART – 2017

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

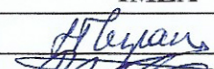
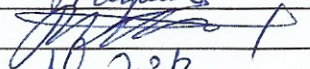
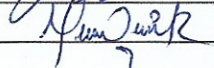
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON
DÖNEMİNDEN CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNE
KADAR OLAN ZAMAN DİLİMİNDE GELİNLİKLER
VE ABİYE KİYAFETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berna ÖZPINAR

Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Sanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı

“Bu tez 02/03/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hülya Tezcan	Basarılı	
Prof. Dr. Emin Sarıoğlu	Basarılı	
Yard. Doç. Mursel Keleşli	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Berna ÖZPINAR

02.03.2017

ÖNSÖZ

Dünyada giyim kültürünün oluşması, toplumların önem verdiği konularda gelişen gelenek ve görenekler çerçevesinde şekillenmiştir. Nesillerin devamını sağlayan evlenme törenleri, yine bu çerçevede bir takım ritüeller ile gerçekleştirilmektedir. Bu gelenek ve göreneklerde yer alan ve yüzyıllardır yapılagelen adetler, toplum tarafından bir takım anlam ve değerlere sahiptir. Giyim olgusu, toplumların içinde bulunduğu zaman ve coğrafya açısından farklılıklar gösterir. Ancak tüm giysi türlerinden farklı olarak, gelinlik giyimi yüzyıllardır aynı önemini koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bu özel giyimlerdeki her ayrıntı, birer semboldür, simgelediği bir anlamı bulunmaktadır. Bunun yanında özel günlerde giyilen giysiler, gelinlik giyimine paralel olarak ilerlemiş, zamanın gerektirdiği moda unsurunun yön vermesi ile şekillenmiştir.

Bu çalışmada, asırlardır nesilden nesile aktarılan giyim kültürünün bir parçası olan gelinlik ve yanında ilintili ilerleyen abiye giyimin, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden, Cumhuriyetin ilk yılları ve 1970 yılına değin aldığı yol takip edilerek, moda olgusunun etkileri ile geçirdiği değişimler incelenmiştir.

Tez danışmanlığımı yürütmeyi kabul ederek bu süreçte değerli desteğini ve rehberliğini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Hülya Tezcan'a, tezin tamamlanmasına katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Esin Sarıoğlu ve Yard. Doç. Dr. Nursen Değerli'ye, bana her anlamda yardımcı olan eşim Abbas Özpınar'a, kızlarım Zeynep Özpınar, Zeliha Özpınar, Nil Özpınar'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Berna ÖZPINAR

02.03.2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GİYİM TARİHİ	11
1.1. Giyim Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	11
1.2. Orta Çağ'da Avrupa'da Moda Olgusunun Ortaya Çıkışı ve İlerleyişi	14
1.3. İlk Çağ'dan XVI. Yüzyıla Kadar Türklerde Giyim Şekli ve Kadının Toplumda Konumu.....	19
BÖLÜM 2: OSMANLI DÖNEMİ'NDE KADIN GİYİMİ	30
2.1. XIV. ve XIX. Yüzyıl Arası Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Konumu ve Giyimi	30
2.1.1. Osmanlı'da XVI. ve XIX. Yüzyıl Arasında Kadınların Sokak Giysileri	36
2.1.2. Osmanlı'da XVI. ve XIX. Yüzyıl Arasında Kadınların Ev Giysileri	41
2.2. Cumhuriyet'ten 1970 Yılına Kadar Kadınların Konumu ve Giyimi	49
BÖLÜM 3: GELİNLİK VE ABİYE GİYSİLERİN SEYRİ	59
3.1. Evlilik Aşamaları ve Düğün Törenleri	59
3.1.1. Günümüz Evlilik Törenlerine Bir Bakış	67
3.2. Gelinlik Tarihi ve 1970 Yılına Kadar Gelinliklerin Seyri	71
3.3. Bindallı Tarihi ve Gelişimi	86
3.3.1. Dival İşi (Maraş İşi)	91
3.3.2. Kemerler	93
3.3.3. Gelin Başlıkları	95
3.4. Osmanlı Dönemi'nde Kullanılan Kumaş Türleri ve İşleme Sanatı	99

SONUÇ	111
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ	119
KATALOG	120

KISALTMALAR

AŞ	: Anonim Şirketi
AÜEBF	: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
BBB	: Bursa Büyükşehir Belediyesi
İDMK	: İstanbul Deniz Müzesi Koleksiyonu
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Ltd. Şti	: Limited Şirketi
M.Ö.	: Milattan Önce
MHGF	: Moda ve Hazır Giyim Federasyonu
MKÜ	: Mustafa Kemal Üniversitesi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TSM.A.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSM.A.D.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Kopenhag Giysi Müzesi'nden İlkçağlara Ait Giysi Örnekleri	12
Şekil 2	: Fransız Saray Modası, 1700'ler	16
Şekil 3	: Kağan, Katun ve Çocukları, Höl Asgat Yazıtının Ön Yüzü, Moğolistan, Foto: Cengiz Alyılmaz	20
Şekil 4	: 2016 Nisan Ayında Altay Dağları'nda Bulunan, Türk Kadına Ait Mumyanın Yanında Çıkan Giysi ve Ayakkabılar.	23
Şekil 5	: Beşbalık'ta Bir Tapınak Odasının Duvarında Yer Alan Kadın Tasviri, Foto: Cengiz Alyılmaz.....	24
Şekil 6	: Kubadabad Sarayı Çinilerinden Örnek, Foto: Semra Alyılmaz	24
Şekil 7	: 11-12. yüzyıl Selçuklu, Erkek ve Kadın Heykeli, Metropolitan Müzesi.....	25
Şekil 8	: İran Kaşan'da Bulunmuş Selçuklu Çini Tabak, David Collection Museum, Kopenhag	26
Şekil 9	: Varka ve Gülşah, T.S.M.K., H.841	27
Şekil 10	: XVIII. Yüzyıl Kadın Entarisinin Parçalı Gösterimi	34
Şekil 11	: "Hanımlara Mahsus Malûmat" İsimli Kadın Dergisi	35
Şekil 12	: Hamama Giden Türk Kadını, Nicolay, Nürnberg 1572; PL.12.....	37
Şekil 13	: Levni, Türk Kadını (XVIII. yüzyıl ikinci yarısı)	39
Şekil 14	: Bir Fincan Kahve- Preziosi 1865.....	46
Şekil 15	: Sarı Roblu Kadın, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi	48
Şekil 16	: İstanbul, 1920	49
Şekil 17	: Atatürk'ün Manevi Kızları, Rukiye, Sabiha, Afet, Zehra.....	50
Şekil 18	: Hariciye Köşkü'nde Yılbaşı Balosu, 31 Aralık 1929	51
Şekil 19	: 11 Kasım 1933 Tarihi Le Miroir Du Monde, Kapak ve İç Sayfadan Biri	54
Şekil 20	: Elmacık Köyü Millet Mektebi 15 Nisan 1929.....	55
Şekil 21	: Köy Enstitüsü Diploması	57
Şekil 22	: Beyoğlu Sokakları, 1965	58
Şekil 23	: Osmanlı'da Çeyizi İle Birlikte Gelin (İDMK 2380, y.112).....	62
Şekil 24	: Osmanlı'da Nahıllarla Düğün Alayı, Baldachin İçinde Gelin.....	65
Şekil 25	: Naciye Sultan ile Enver Paşa, 1914.....	66
Şekil 26	: Zile'de Sergilenmiş Kız Çeyizi	68
Şekil 27	: Salon Düğünü, 1967	70
Şekil 28	: Gelin Alayı, Bilecik, Foto: Celalettin Ateş.....	71

Şekil 29	: Kastamonu, Otantik Giysileri İle Bir Gelin	74
Şekil 30	: Kraliçe Victoria ve Prens Albert.....	76
Şekil 31	: Armağan ve Adnan Şenatalar, 1968	78
Şekil 32	: Beyoğlu Turkuvaz Lokantası, 1930'lar	80
Şekil 33	: The Illustrated London News Kapağı, 23 Şubat 1929, Atatürk, Manevi Kızı Nebile ile Düğünde Dans Ederken	81
Şekil 34	: Muradiye ve Feridun Sualan 1957.....	82
Şekil 35	: Süleyman ve Filiz İnaltekin, 1967	83
Şekil 36	: Evlilik Tören Giysisi ile Rum Kızı, Ferriol 1814, Pl.69.....	85
Şekil 37	: Evlilik Töreni İçin Kiliseye Götürülen Ermeni Kızı, Ferriol 1814, Pl.87	85
Şekil 38	: Törensel Giysisiyle Yahudi Kadını, Ferriol, 1814, Pl.64	86
Şekil 39	: Zile'nin Bindallı Giymiş Hanımları (18.12.1949) Fotoğraf Rahmetli Melahat Akyunak (Demirkol)'dan alınmıştır.	87
Şekil 40	: Dival ve Sarma İşinin Kullanıldığı Bir Stil Puşidesi Ayrıntısı (Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu, Env. No. 39/155.....	92
Şekil 41	: Bergamalı Türkmen Gelini'nin Kemerini.....	94
Şekil 42	: Kazak Türk Gelini, 19. Yüzyıl sonu, Karel De Lazari - Baş Lepsinsk İlçe	95
Şekil 43	: Altın Varaklı Defne Yapraklarından Başlığı ile Karaburun Gelini	97
Şekil 44	: 16. ve 17. Yüzyıla ait Yunanistan'ın Kuzeyinden Bir Gelinlik Örtüsü Örneği	99
Şekil 45	: Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan, Paris'ten getirilen kıyafet modellerinden biri, üzerine kumaş nünuneleri iliştilmiş olarak. Açıklama; Laciverdi kadife bu resimi aynı biçesun. Arka etek arşın beş ön etek arşın dört. TSM.A.D. 10739/4 A. Açıkr (?) nam kumaş bu resimde biçulup dikilecektir. Arka etek arşın beş ön etek arşın dört.	104
Şekil 46	: Gergefte İşleme Yapan Kadın, J.B. Vanmour, 1707-1708, Ömer M. Koç Koleksiyonu	106
Şekil 47	: Zincir İşi İle İşlenmiş Bir Seccade Ayrıntısı Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu, Env. No. 36/666	108

Tezin Başlığı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Cumhuriyetin İlk Dönemine Kadar Olan Zaman Diliminde Gelinlikler ve Abiye Kıyafetler	
Tezin Yazarı: Berna ÖZPINAR	Danışman: Prof. Dr. Hülya TEZCAN
Kabul Tarihi: 02.03.2017	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 119 (tez) + 52 (katalog)
Anasanat Dalı: Tekstil ve Moda Tasarımı Sanat Dalı: Tekstil ve Moda Tasarımı	
<p>Giyim olgusu, insanlık tarihi ile birlikte ilerleyen bir süreçtir. Bin yıllardır süregelen bu ilerleyiş, zaman ve ortamın etkisi ile farklılıklar göstermiş, günümüze kadar birçok değişim geçirmiştir. Her toplum, dünya üzerindeki varlığının uzun yıllar sürmesini arzu eder. Toplumlar kendi nesillerini devam ettirecek evlilik kurumunu oluştururken, önem attıkları noktalarda, kültürlerine bağlı kalarak bir takım ritüeller gerçekleştirir. Bu özel olayı, bir dizi gelenek-görenek silsilesi ile anlamlandırır. Günümüzde bu durum devam etmekte, yerini ve önemini korumaktadır.</p> <p>Evlilik gerçekleşirken gelinin giyimi, tarih boyunca zamana, yaşam biçimlerine, kültürlere göre değişim göstererek, farklılıklar sunsa dahi tarihin her devrinde önemini korumuştur. Çünkü bir kadının yaşamında evlilik, dönüm noktalarından biri, belki de en önemlisi sayılır. Böyle bir geçiş döneminde giyilecek giysinin, durumun ciddiyetine paralel olarak önem kazanması kaçınılmazdır. Düğün günü giyilecek giysiler, özellikle kadınların hassasiyetle üzerinde durdukları bir konudur. Çoğu zaman günlerce önceden, her ayrıntısı düşünülerek dikilen düğün giysileri, evlilik töreni ve diğer merasimlerde giyilmek üzere hazırlanır.</p> <p>Türk kültüründe kadına verilen değerle birlikte gelişen gelinlik giyiminin, başlangıçtan bu yana nasıl ilerlediği araştırmanın ana temasıdır. Anadolu insanının düğünlerde uyguladığı gelenek ve göreneklerin kökenleri ve bunların günümüze yansımaları araştırılmıştır. Buradan yola çıkılarak ulaşılabilen gelinlik ve abiye giyim örnekleri incelenmiş, basılı kitap, makale, fotoğraf albümü gibi farklı kaynaklardan bilgiler derlenmiştir. Sonuç olarak; gelinlik ve törensel giyimlerin, kültürler çerçevesinde şekillenerek, toplumların geçirdiği evreler ve moda olgusu ile birlikte, döngüsel bir süreçte hareket ederek izlediği yol ortaya konulmaya çalışılmıştır.</p> <p>Elde edilen bilgiler sonucu, kültürümüze ait unsurların bir kısmı ya da uzantıları tüm olumsuzluklara rağmen halen devam etmektedir. Sahip olduğumuz, Türk kültürüne ait öğelerin günümüzde unutulmaya başlaması, terk edilmesi ya da önemsenmemesi, dayanaksız bir kültürel dönüşüme sebep olabileceği düşüncesi ile bu öğelerin korunması ve geleceğe sağlıklı aktarımı önemlidir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Gelinlik, Abiye, Düğün, Giyim, Cumhuriyet	

Title of the Thesis: Wedding Gowns and Haute Couture in the Time Frame from the Last Period of Ottoman Empire to the First Period of Republic of Turkey	
Author: Berna ÖZPINAR	Supervisor: Prof. Dr. Hülya TEZCAN
Date: 02.03.2017	Number of pages: vii (pre text) + 119 (main body) + 52 (catalog)
Department: Textile and Fashion Design Subfield: Textile and Fashion Design	
<p>Clothing fact is a process advancing with the history of humanity. This advance ongoing for thousand years has differed by the influence of time and atmosphere and undergone many changes until today. Every society wants to survive for long years. As societies establish the institution of marriage, which will continue their own generations, they realize some rituals by sticking their cultures in the manners they attach importance. They give its meaning of this special event by a series of traditions.</p> <p>The clothing of the bride getting married even differed by undergoing changes according to time and life style throughout history, it has protected its importance in every period of history. Because the marriage is accepted as one of the most important turning points in a woman's life, maybe the most important one. It is inevitable that the dress, which will be used in such transitional period, is being got important in parallel to the seriousness of the situation. The cloths, which will be worn on wedding day, is a subject what mostly women overstresses. Wedding cloths, which are sewn by being taken its every detail into consideration mostly many days before, are prepared to be worn in wedding ceremony and others.</p> <p>How wedding wear advanced from the beginning until today within the value given to woman in Turkish culture is the main theme of the research. The roots of traditions applied by Anatolian people and their reflections to our day have been researched. The samples of wedding gowns and evening dresses have been examined by being started from this point of view and knowledge has been compiled from different sources like printed books, articles and photo albums. Finally, it has been tried to achieve the wedding and ritual dresses' following route by moving in a circular process within the periods spent by societies and fashion concept.</p> <p>As a result of acquired knowledge, some of the facts belonging to Turkish culture or their continuations still goes on in spite of all negativities. Protection of these facts belonging to Turkish culture, what we have, and their transferring to the future regularly are important in terms of its being started to be forgotten, its being left or being neglected them.</p>	
Keywords: Wedding Dress, Haute Couture, Wedding, Clothing, Republic	

GİRİŞ

İnsanoğlu dñnyada var oluşundan bu yana birçok değişim geçirmiş ve ilerlemiştir. Yaşamını ancak diğerleri ile birlikte sürdürebilen insan, toplulukları oluşturmuş ve bunun devamını arzulamıştır. Zamanın seyri içerisinde toplumlar birtakım değerlere, inançlara sahip olmuş ve bununla birlikte kültürlerin oluşumu gerçekleşmiştir. Kùltürler, birbirinden farklı coğrafyalarda yaşayan insanların manevi yönünü gösteren değerler ve inanışlar yanında, kısmen bunlara bağlı olarak ortaya çıkan maddi öğelerden oluşmaktadır. Giyim, insanlıkla birlikte var olmuş, ilkel toplumdan çağdaş topluma geçerken önemini artırarak gelişmiş bir olgu olarak, aslen maddi kùltürün bir parçasıdır (Tezcan M., 1983: 255).

İnsanlar önceleri doğanın şartlarına karşı kendilerini koruyabilmek için örtünmek durumunda idiler. Bunun için ilk olarak bitkilerden ardından da hayvanların post ve derilerinden yararlanılmıştır. Zaman içerisinde çevresindeki işe yarar malzemeleri kullanarak bazı aletleri yapabilmiş, bunlarla yaşamını giderek kolaylaştırmıştır. Topluluk halinde yaşayan insanlar bu buluşları diğerleri ile birlikte ileri noktalara taşımış, yaşam için gitgide daha iyi bir ortam oluşturmuştur. Kùltürel şekillenmeler de böylece başlamıştır. Yaşanılan yerler, doğa olayları, yaşam şekilleri ve aralarındaki ilişkiler olaylara anlamlar yüklemelerini ve kùltürel değerlerinin oluşmasını sağlamıştır. Koç ve Koca (2016: 239)'ya göre; giysilerin temel amacı vücudu korumaktır. Bununla birlikte zaman içerisinde ait olduğu toplumun kùltürel değerleri coğrafyası, iklimi, inançları, kullandığı malzemeler, sosyal ve ekonomik yapısı gibi etkenlerle biçimlenmiştir. Giyimde, bu etkenler ile biçim, malzeme, kullanım ve süsleme özellikleri açısından çeşitlilik sağlanmıştır. Giysileri şekillendiren bu faktörler, ait olduğu kùltürel yapının bir gereği olarak, süregelen yıllarda kendiliğinden gelişmiş, gelenekselleşmiş ve o toplumun giyinme kùltürünü oluşturmuştur. Bu özelliklerinden dolayı giysiler insanlık tarihinin en önemli gelişim belgelerinden sayılmaktadır.

Birlikte yaşayan insanların oluşturduğu, toplumun en küçük birlikteliği ve bu anlamda toplumun temel taşı olan aile, kadın ve erkeğin birlikte yaşama isteği ile oluşur. Toplumlar birliklerinin sürmesi için ailelerin oluşmasına önem verir. Tarih boyunca bu istek, tüm toplumlarca evliliğin kutsanmasına ve üstün tutulmasına sebep

olmuştur. Evlilik başlarken kültürlere göre izlenen bir seyir vardır. Belli adetler, baştan beri oluşturulmuş gelenek ve görenekler çerçevesinde işleme imkanı bulur.

Köksel (2011: 332)'e göre; sosyal kurumların en temel ve en önemli parçası olan aile kurumunun temelini kadın oluşturmaktadır. Eski Türklerde aile kurumu, son derece yüksek öneminin yanında, kutsal anlamlar içeren bir kurumdur.

Bu açıdan bakıldığında evlilik kurumunu çok önemli bir yerde tutan Türk kültüründe, kurumun temeli olacak olan, “Gelin” ve yeni nesilleri yetiştirecek olan “Ana”, özel bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, yani kadının konumu Türk kültüründe o kadar önemlidir ki, “anavatan”, “anadil” gibi anlatımlarla, özü ifade etme manasını barındırır. Ailenin önemi ile kadına verilen değer birleştirildiğinde düğünlerde gelinin giyeceği giysiler de bunu bildirir nitelikte olmaktadır. Gelinin giyim şekli ve kullanılan renkler baştan ayağa kadar anlamlar bütünüdür.

Koç ve Koca (2016: 240)'ya göre; Türkler giysilerini oluştururken, süsleme ayrıntılarına, model ile ilgili ayrıntılardan daha çok önem vermişlerdir. Başta gelinlik giyimi olmak üzere düğünle ilişkili her ayrıntı, evliliğin önemine dair birer semboldür, simgelediği bir anlamı bulunmaktadır. Günümüzde değişimler olmakla birlikte uygulanan adetler hemen hemen aynı anlamları içermektedir.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmada amaçlanan; insanların yaşamında en önemli basamaklardan ve dönüm noktalarından biri olan düğün ve buna bağlı merasimlerde giyilen giysilerin, çağlar boyunca katettiği mesafelerden sonra günümüze nasıl ulaştığının ortaya koyulması ve gelenek ve göreneklerdeki değerlerinin anlaşılabilmesidir.

İnsanların giyim kuşam konusunda dikkat ettikleri en önemli nokta her zaman “ihtiyaç” konusudur. İhtiyaca göre giyinmek insanoğlunun temel çıkış noktasıdır. Böylece giyim, tarihinin ilk yıllarından başlayarak ihtiyaçlar ve zorunluluklar doğrultusunda şekil almıştır. Değişik coğrafyalarda yaşayan toplumlar, buldukları ortamdaki şartlara göre şekillenip, kendilerine has giyim kültürünü oluşturmuşlardır. Dünya üzerinde yaşayan insan nüfusunun zamanla artış göstermesi ve bunun yanında diğer zorunluluklar sebebi ile başka coğrafyalara, bazen daha küçük gruplar, bazen de

büyük kitleler halinde göçler yapılmıştır. Yeni yerleşim yerlerinde biraraya gelen farklı topluluklar arasında etkileşimler başlayarak, kültürel çeşitlilik meydana gelmiştir.

Türk kültürü, kendine özgü nitelikleri olan ve başka uygarlıkları derinden etkileyen köklü bir kültürdür. Ölmez (2010: 18)'e göre; Türk kültürü, dünyanın büyük medeniyetlerine kaynaklık etmiştir. Bunun yanında kendi bünyesindeki kültür unsurlarıyla bütünleşmiştir ve toplum içinde dinamizmi ile yaşayışını sürdüren bir özelliği bulunur. Türkler gittikleri her yere kendilerine özgü yaşayışlarını taşımışlardır. Tarih boyunca Türklerin geçiş noktalarına bakıldığında buldukları yerlerde ne denli etkili oldukları anlaşılır. Koç ve Koca (2016: 239)'ya göre; giyim kuşam potansiyeli çok zengin olan Türk milletinin kültürel tarihine baktığımızda, asırlar öncesinde bile bu insanların yaratıcı güçlerini kullandıkları ve doğadaki farklı malzemeleri ve elde ettikleri hammaddeleri değerlendirdikleri, günlük yaşamda kullandıkları eşyaları yaptıkları, günümüze ulaşmış olan pek çok eserden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Türk giysileri kat kat giyinme geleneği sayesinde zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir.

Kadınların giydiği başlıca giyim eşyaları şalvar, hırka, gömlek, entari, başlık, ayakkabı ve kaftanlardı. Şalvarla giyilen entariler Türk kadın giyiminin en eski örnekleri sayılır. Şalvar veya pantolon giymek, sağladığı rahatlık bakımından savaşçı kavimlerin tercih ettiği bir giyimdi. Hunlardan itibaren atlı birliklerin kurulmuş olması, pantolon giyilmesini zorunlu hale getirmiştir. Giysiler seyahatlerde ve savaşta deriden tercih edilirken, gündelik yaşamda daha çok kumaştan yapılmıştır. Çizmeler ise deri ve keçeden olup yarım ya da uzun olarak tasarlanmıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte daha çok dokuma giysiler üretilip, giyilmiştir (Arıç, 2006).

Tarihin her döneminde kendilerine ait giyim şekilleri ile görülen Türkler, devam eden yıllarda varlıklarını yine kendilerine özgü giyim şekilleri ile sürdürmüşlerdir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalan eserlerden anlaşıldığı üzere; şalvar, entari, kaftan, hırka, gömlek, başlık çeşitleri, ayakkabı, çizme gibi giyimlerde aynı giyim tarzı, kesim şekli ile birlikte devam etmiştir. Bu durum Batı ile ilişkilerin başlamasına kadar böylece süregelmiştir.

Osmanlılarda kıyafet, toplumsal yaşamın bir ifadesi olarak sayılıyordu. Giysinin kumaşı ve rengi anlam içermekle birlikte, giyenin ait olduğu toplumsal sınıfı ve

düzenini de yansıtmaktaydı. Örnek olarak; Sarayda giyilen giysilerin kumaşından, biçiminden ve renginden dikilen kıyafetlerin halk tarafından giyilmesi yasaklanmıştı. Ayrıca, giyenin mevkii ne olursa olsun, giysiler giyildiği yere ve zamana göre değişirdi. Törende ve seferde giyilen giysiler, günlük giyilenlerden farklı olurdu. Bu dönemde giyilen giysiler hakkında, yazılan seyahatnamelerden ve yabancıların hatıralarından önemli bilgiler edinilmektedir (Arıg, 2006).

XVI. yüzyıldan sonra Batı ile ilişkiler kurulması değişim kapılarının açılmasını sağlamıştır. Bu dönemden itibaren giyimde Batılı tarzda değişim isteği oluşmaya başlamış, ilerleyen yıllarda öncelikle sarayda ardından halkta yenilikçi uygulamalar yapılmıştır.

Osmanlı'da Avrupa modasını ilk takip edenler saray ve üst sınıftan kadınlar olmuştur. Giyim şeklindeki ilk değişimler öncelikle sarayda başlıyor, sonra varlıklı ailelerde, daha sonra da halkta görülüyordu. Batılı giyim şekli öncelikle eldiven, çorap gibi aksesuarlarda başlamış, sonra diğer giyim çeşitlerini etkilemiştir. Avrupai kıyafetleri edinmek için ya kendileri gidip yurt dışından satın alıyor ya da tanıdıkları aracılığıyla Paris'ten getiriyorlardı. Bazen de modellerin benzerleri burada diktiriliyordu. Bu gelişmeler kadınların dış giyiminde de etkili olmuş, XIX. yüzyılın sonunda ferace ve yaşmak kaybolmaya başlamıştır (Arıg, 2006).

Avrupa'da, Orta Çağ boyunca süren baskılar sonucu yaşanan Fransız İhtilali, toplumun istediği değişimi gerçekleştirmeye başladığı dönüm noktalarından biridir. Bu durum, daha önceden Rönesans ile değişim sürecine girmiş bulunan sanat, bilim, teknoloji gibi her alanda büyük yeniliklere hız kazandırmıştır. Dünyada iletişimin yaygınlaşmaya başlaması değişim rüzgarlarını diğer coğrafyalara çabucak ulaştırmıştır. Aslen tüm dünya için bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Ardından gelen savaşlar, geniş kitleleri etkilemiş, toplumların zor yıllar geçirmesine sebep olmuştur. Ancak savaş süresince yapılan birikimler, sonrasında daha hızlı ilerlemelerin önünü açmıştır.

XVII. yüzyıl ile netleşen "Moda" tabiri, bu değişimlerle birlikte harmanlanarak, ilerleyen yıllarda insanların yaşamlarının her alanında söz sahibi olmuştur. Moda, giyim dahil hemen her şey için geçerli olan, sürekli yenilikleri gerektiren bir olgu olarak algılanıyordu. Yenilikler insanlara cazip geliyor ve hemen uygulanmaya çalışılıyordu.

Bu süreç, kapitalist düşünener için değerdendirilecek bir fırsat oluşturdu. Ortaya çıkan her yenilik çeşitli iletişim yolları ile kitlelere duyuruluyor ve tanıtımları yapılıyordu. Moda, kadınların yaşamında can alıcı bir nokta olan, gelinlik kısmı ile de ilgilenmekteydi. Gelinlikler de yenilikçi akımlardan payını aldı ve neredeyse her yıl yenilenen modeller gelinlik ve trenselle kıyafetler için de uygulanır oldu.

Osmanlı'da Batı ile XVI. yüzyılda başlayan iletişim, XVII. yüzyılda etkilerini göstermeye başlamıştır. Osmanlı'nın son yüzyılında tamamen benimsenen Batı modası, günlük giyimin yanında, düğün ve diğere tören giyimlerini de kapsayacak şekilde Türk insanının hayatına dahil olmuştur. Batı hayranlığının giderek artış göstermesi, kadim kültür birikiminin ürünü olan geleneksel giyimden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Ancak Batı ile etkileşim tek taraflı değildir. İlişkilerin başladığı XVI. yüzyıldan itibaren birçok Avrupalı Osmanlı ülkesini değişik sebeplerle ziyaret ederek, iletişimi artırmışlardır. XIX. yüzyılda Batılı sanatçıların Doğu'ya bakış açıları da bu ikili ilişkiler sonucu değişme uğramıştır. Bu sanatçılar yeniliği Doğu'da aramış, bunun sonucunda da bir "Orientalisme" akımının doğmasına zemin hazırlamışlardır. Orientalisme, bir sanat akımı olarak XIX. yüzyıl sonlarında etkinliğini yitirmiştir, ancak Doğu giysileri içindeki insanlar veya Harem'de kadın motifi, XX. yüzyılın ilk yarısına kadar uzun bir dönem daha bu sanatçıların eserlerine konu olmuştur (Tezcan, H., 1988: 47).

Batılı modellerle dikilen gelinlikler Saray'dan halka yansımış, XX. yüzyıl başında tam olarak yerleşmiştir. Ancak kırsal kesimde gelinler geleneksel giyimlerini biraz daha sürdürmüşler, bindallı ve yreselle giyimlerle düğünlerini yapmışlardır. 1950 li yıllardan sonra kırsal kesimde de beyaz gelinlik aranmaya başlamış, geleneksel giyimler kına gecesi ve diğere törenler için tercih edilir olmuştur.

Türklerde düğün toplumsal bir olgu idi. Bu durum herkesi ilgilendirdiği için, hazırlıklar çok önceden başlatılır, iş bölümü yapılırdı. Esasen durum hemen hemen aynıdır. Eş, dost ve akrabalar yardımlaşmaktadır. Düğünler genelde bir hafta, ancak duruma göre bazen kırk gün kırk gece sürebilirdi. Gelinler kına gecesinde, düğünde, gerdek ertesinde ayrı ayrı giysiler giyerdi. Düğüne gelen kadınlar da en iyi giysileri ile bulunmaya alışlırdı. Bu Osmanlı döneminde genellikle her kadının gelin olurken giydiği, bindallı entariler olurdu.

Türk Kültürü'nde yüzyıllardır gelin giyiminde “al” renk kullanılır. Beyaz gelinlik modasının gelişi ile birlikte, giyimi terk edilen geleneksel gelinlikler, düğünlerde yavaş yavaş yerini Avrupalı kesimlere sahip, çok kısa sürede tarzları değişen gelinliklere bırakmıştır. Ancak üzerindeki bazı uygulamalar hala Türk Kültürü'ne ait öğeler barındırır. Baba evinden çıkarken, gelinin beline bağlanan kırmızı kuşak ve başındaki kırmızı başörtüsü, günümüze taşınmış olan geleneklerin yansıması ve ifade şeklidir. Sürür (2011: 15)'e göre; ülkemizde, değişen yaşam biçimlerine paralel olarak değişimlere uğrayan “gelinlik”, günümüzde genel olarak Batı çıkışlı moda trendlerine uygun olarak biçimlenmiştir. Gelinler genellikle uzun bir giysi giymekte, başa duvak, duvak telleri ve bele kırmızı kuşak bağlama ile geleneksel anlayış yansıtılmaktadır.

Diğer yandan Anadolu'nun çeşitli yörelerinde aynı şekil giyimler süregelse de aralarında bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Çeşitliliğin fazla olması bakış açısından ve yorumlamadan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, gelin giyimlerinde de yörelere göre çeşitlilik ve farklılık göze çarpar. Koç ve Koca (2016: 239)'ya göre; Türk halk giysileri genel ortak özelliklere sahip olmakla birlikte, bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bu değişikliğe sebep olarak; yöresel gelenek ve görenekler, insanların farklı zevkleri, o yörenin coğrafi durumu ve iklim şartları, yaşanan tarihi olaylar sıralanabilir. Anadolu ve çevresinde yaşayan kadınların, giysilerindeki biçimsel özelliklerin oluşmasını sağlayan unsurun, tasarım öğeleri olan renk, doku, tekrar, denge, vurgu, zıtlık, uyum, birlik ve ritimdeki yaratıcılığın ve estetik duygusunun ustalıkla kullanılmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu durum giysilerin özelliği olan, koruma işlevi, kişilik ve toplumsal statü belirlemenin yanında, duygusal uyarıcı olarak da yaşanan toplumun değerlerini yansıtan bir araç ve sembol olarak kendini göstermektedir.

Son yıllarda tüm dünyada kültürel köklere dönüş düşüncelerinin etkileri kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda Türk geleneksel giyim şekillerine olan ilginin artması ile birlikte, günümüzde gelinler “Bindallı” adıyla satılan hazır giyimleri tercih etmektedir. Ancak bunlar ne yazık ki sadece ticari amaçla hazırlanmış olan, gerçeğine pek çok açıdan uymayan giyim şekilleridir. Ayrıca bu giyimler sadece kına geceleri için düşünülmekte, düğünler beyaz gelinlikle yapılmaktadır. Abiye giyim de bu çerçevede şekillenerek, kadınların beğenisine sunulmaktadır.

Çalışmadan amaçlanan; uzun bir geçmişe sahip olan giyim olgusunun tarihsel süreçteki yolu takip edilerek, buradan Türk kültüründeki düğün ve özel merasim giysilerinin geçirdiği değişimin ortaya konulmasıdır. Bunun yanında özel bir koleksiyona ait Osmanlı'nın son döneminden kalan geleneksel giyime ait örnekler ve Cumhuriyetin ilk yılları ve 1970'lere değin olanların üzerinden, geçirilen farklılaşma sürecinin nedenleri ve sonuçlarının açıklanmasıdır. Ayrıca ulaşılabilen düğün ve özel merasim giyimlerinden elde edilen veriler ışığında, bu bilgilerin gelecek nesillere doğru bir biçimde aktarımının sağlanmasıdır. Bunun sonucunda, unutulmuş Türk kültürüne ait düğün ve merasim gelenek ve göreneklerinin güne uygun şekilde tekrar canlandırılması ve anlaşılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Önemi:

Dünya üzerindeki farklı toplumların kültürlerine bakıldığında, yüzyıllardır evlilik törenlerinde gelinin giydiği giysiye özen gösterildiği kuşkusuzdur. Çorum (2011: 47)'a göre; tarih boyunca evlilik törenlerinde özel kıyafetler kullanılmıştır. Bunlar yüzyıllara, ülkelere göre değişik renk ve biçimlerde olurdu. Bu özel günde giyilecek giysinin, içinde bulunulan şartlara göre ve eldeki imkanlar ölçüsünde, en iyi malzemelerle hazırlanılmasına çaba gösterilmiştir. Tüm toplumlarda düğün törenlerinde gelin olan kişinin, ya giysi, ya renk ya da başlık ile diğer kadınlardan ilk bakışta farkedilecek şekilde ön plana çıkması düşünülmüştür. Evlilik kurumu toplumların devamı açısından her zaman sahip olduğu değeri koruduğundan, düğün törenleri ve buna paralel olarak gelinlik giyimi de, ayrıcalığını yitirmemiştir.

Uygarlıkların kendi kökleri ile bağlantılı olduklarında uzun soluklu oldukları ortadadır. Tüm uygarlıkların yaşadıkları sürede yaptığı birikimler onların kimliğidir. Türk kültürüne ait olan törensel giyimler de bu kimliğe bağlı olarak oluşturulmuştur. Kültürümüze ait olan, üzerinde binlerce yıllık birikimlerini taşıyan, eşsiz geleneksel giyim unsurlarımız, kıyas edilemeyecek kadar yeni olan akımlar karşısında unutulmaya yüz tutmaktadır. Batı'da modanın artık sağlam bir çizgi oluşturmakta güçlük çektiği ve ortaya çıkan değişimlerin "özgürlükçü" olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Yenilik olarak ortaya çıkan her şey, yeni kuşak tarafından sorgulanmadan alınıp, uygulanmaktadır. Türk toplumu açısından, bu ortamda asli kültüre ait geleneksel giyim

şekilleri genç kuşaklar tarafından bilinmediğinde, sağlam temellere dayanmayan bir kültür değişiminin oluşması kaçınılmazdır.

Türk geleneksel giyim şekilleri içinde özel yere sahip törensel giyimler ve gelinlikler yanında, hayranlık uyandıran sanat eseri dokumaların, kumaşların, işlemlerin ve desenlerin kaynakları ile ilgili çalışmalar artırılmalı, başlatılanlar ve devam edenler desteklenmelidir. Bilgi akışının tabandan tavana akışı hız kazanmalıdır. Bu bilgi akışı, kültürümüze ait öğelerden unutulmuş veya terkedilenlerin tekrar canlandırılması, kültürel yozlaşmanın önüne geçilmesi anlamında önemlidir.

Gelenek ve göreneklerin neden ve nasıl ortaya çıktığının bilinmesi, bütünü anlamak ve kültürel devamlılık açısından önemlidir. Özellikle düğünlerde ve diğer önemli törenlerde yapılan ritüellerin kaynaklarına inilerek araştırmalar artırılmalı, bilimsel çalışmalar ilerletilmelidir. Eski ve yeni bir noktada buluşmalı, bunun dayanağı bağlı bulunan kökler, kültürel değerler olmalıdır. Bu, geçmiş ile bağların güçlendirilerek geleceğe yön verme adına önemlidir.

Tüm bunlara ek olarak, eski Türklerde kadınların toplumda erkeklerle birlikte aynı statüde buldukları bilinmektedir. Kadının saygın yeri olduğu, öncelikle o dönemden kalan kaynaklardan anlaşılmaktadır. Orhun Âbideleri eski Türklerin devlet idaresi, siyasî hayatı, töre ve gelenekleri, din ve inanışlarına dair kapsamlı bilgiler içermekle birlikte, o dönemdeki kadınların siyasî ve sosyal yaşam ile aile içindeki konumu, kağanların eşlerinin kutsal varlıkları hakkında da önemli bilgiler aktarmaktadır (Köksel, 2011: 332). Toplumun sağlam temellerle sürekliliğinde oynadığı rol göz önüne alındığında, evlilik gibi bir kurum oluşturulurken, düğünlerde kadına verilen bu önem, gelinin giyiminde vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Türk kültüründe kadın, hem ailenin hem de toplumun temeli sayılmaktadır. Düğünün gözdesi gelinin giyiminin de bu açıdan değerlendirildiğinde odak noktası olması kaçınılmazdır. Toplumun kadına verdiği önem, gelinin giyimindeki tüm unsurlarla yansıtılır. Bu gerek renk, gerek aksesuarlar ve gerekse elbise biçimi ile olmaktadır. Bu çalışmada gelinin düğünlerdeki özel giyimlerine bu açıdan da bakılması amaçlanmıştır.

Çalışma, hiç bir kültürde olmayan çeşitliliğimizin ürünü olan ve az sayıda elimizde kalan törensel ve özel giyimlerin yok olmaması için belgelenmesi, değerlerinin

ortaya çıkarılması, anlatılması ve anlaşılması, zengin ve eşsiz Türk kültürünün devamlılığı noktasında önemlidir.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışmada izlenen ilk yöntem, ilk çağlardan bu yana dünyada ve Türklerde giyim ve giyim kültürü, kadının toplumda yeri, evlilik, düğün törenleri ve buna bağlı merasimler, gelinlik kültürü ve abiye giyim, bindallı geleneği, Selçuklu ve Uygurlarda giyim, Osmanlı döneminde giyim, moda ve ortaya çıkışı, Batı'da Ortaçağ'dan itibaren yaşanan önemli olaylar ve bunların yansımaları, Osmanlı ile Batı'nın ilişkileri ve önemli dönüm noktaları, Osmanlı'daki Batı hayranlığı ve bunun sonuçları, Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki giyim şekli, beyaz gelinliğin tarihçesi ve gelişimi, Türklerin el sanatları, kumaş ve işlemecilik sanatı hakkında yapılan kaynak araştırmasıdır. Bunun için yazılı ve basılı eserler, makaleler, dergiler incelenerek, internetten ve kitabevelerinden araştırılmış, konu ile ilgili görülenler edinilmiştir.

Çalışmada kullanılan fotoğraflar, özel koleksiyonlardan, kişilerden, ilgili kitaplardan ve dergilerden, internetten ilgili sitelerden derlenerek hazırlanmıştır. Edinilen bilgiler ve veriler mümkün olduğunca kronolojik sıralamada verilmeye çalışılmıştır.

Türklerin İlk Çağ'dan günümüze değin giyim kültürlerine ait minyatür, çini, taş kabartma, madeni eserler, heykeller ve kıyafetname gibi eserlerin, bilgi ve fotoğraflarını içeren kaynaklar incelenmiştir.

Türklerde giysilerin saklanması gibi bir gelenek olmadığından günümüze yakın tarihlerden kalan eserler ulaşabilmiştir. Müzelerimizde ancak Osmanlı son dönemine ait giyim eşyaları bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak Sadberk Hanım Müzesi ziyaret edilerek, Osmanlı'nın son dönemine ait gelinlik ve bindallılar, işlemeli eserler, gelin odası, kına odası incelenmiştir.

Tezin içeriğini oluşturan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına ve sonrasında 1970 yılına kadar olan giyimde değişimin aşamalarına dair verilere, özel bir koleksiyondan seçilen geleneksel bindallı entariler, beyaz gelinlikler ve abiye giysiler üzerinde somut örneklerle de ulaşılmıştır. Batılılaşma

etkisi ile geleneksel bindallı entarilerden, Avrupa modasına uygun beyaz gelinliklere geçiş ve abiyelerdeki değişim bu giysiler üzerinde incelenmiştir. Ayrıca giyimlerin Türk kültüründeki geleneksel giyim şekli ile bağlantıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: GİYİM TARİHİ

1.1. Giyim Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

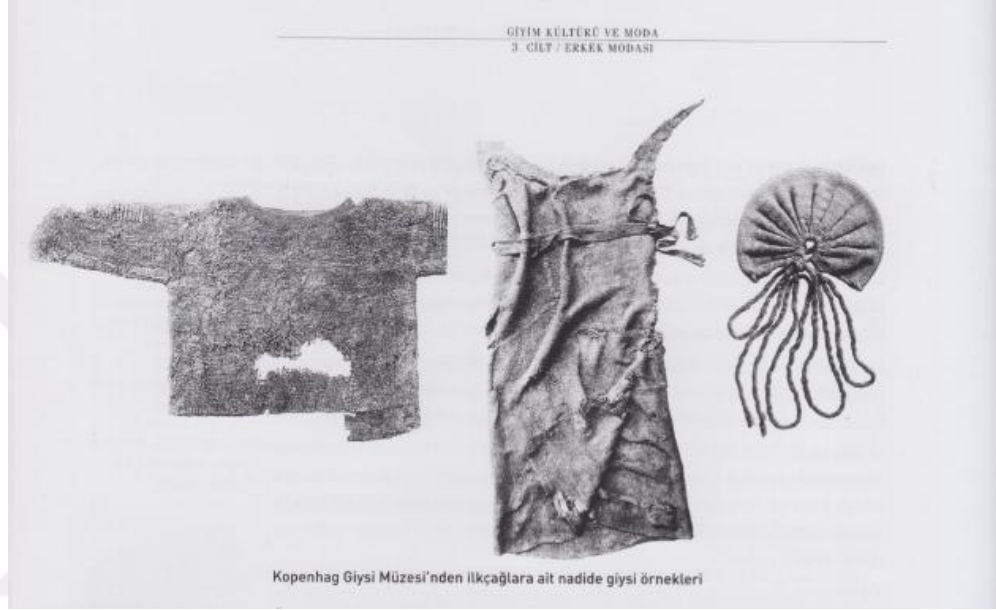
Giyim, insanlıkla birlikte doğmuş bir olgudur. Bu nedenle giyim kültürünün başlangıç tarihi olarak, insanların birlikte yaşamaya başlamaları ve topluluk oluşturmaları kabul edilmektedir. Yeryüzünde yaşayan ilkel topluluklardan bu yana insanlar, çeşitli malzemeleri kullanarak, başta hava şartları, doğadaki hayvanlar, böcekler, bitkiler gibi dış etmenlerden korunmak amacıyla bedenlerini kapatmaktadır. Giyim ihtiyacı, maddi kültürün bir ögesi olarak var olduktan sonra, zamanla toplumsal bir içerik kazanarak, herkesin yaptığı bir gelenek haline dönüşmüştür.

İnsanlar hakkındaki ilk izlenimler her zaman giyim şekli ile ilgilidir. İlk çağlardan bu yana insanların giyim şekline göre değerlendirilmesi bir gerçekliktir. Giyim şeklinden hangi milletten, meslekten, cinsiyetten, ırktan, coğrafyadan olduğu anlaşıldığı gibi, giyinen kişinin varlığı, statüsü, medeni durumu, inançları, duygu ve düşünceleri, hatta kişilik özellikleri ile ilgili de fikir yürütmek, bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu durumda giyimi, insanların birbirleriyle sözlü olmayan iletişim aracı olarak tanımlamak doğru bir tespittir.

İlkel toplumlarda giyim eşyası olarak, avlanan hayvanların kürkü, derisi yanında bitkilerden de yararlanılmıştır. Zamanla yün, keten, pamuk kullanarak, bunları çeşitli şekillerde işleyip, devamında dokuma yapmayı keşfeden insan, bununla çeşitli eşyalar ve giysiler yaparak yaşamını kolaylaştırmayı başarmıştır. Giyim kültürünün tarihi araştırıldığında, buluntular M.Ö. 10000-8000 yıllarına dayanmaktadır. Yurt dışında özellikle Danimarka-Kopenhag Giysi Müzesi'nde tarih öncesi eski çağlara ait bazı giysiler vardır. Bu kıyafetler pamuk ya da ketenden yapılmış, tamamen ihtiyaca dönük son derece sade günlük kıyafetlerdir (Gürsoy, 2015: 11) (Şekil 1).

Yeryüzünün çeşitli yerlerinde yaşayan insan toplulukları, kendilerine özgü giyim kültürlerini, cinsiyet, yaş, meslek, süslenme isteği, çeşitli estetik değerler, değişik inançlar, ait olunan toplumsal sınıf, toplumun değer atfettiği çeşitli olaylar ve durumlar, coğrafi konum ve hava şartları gibi birçok etmene bağlı olarak oluşturmuştur. İlkel toplumdan, çağdaş topluma doğru ilerledikçe, çağın gerektirdiklerine uyum sağlamak

için giyim de farklılaşmış ve giyim eşyaları çeşitlenmiştir. Giyimde çeşitliliğin artmasının temelinde ihtiyaçlar yer almaktadır. Temel ihtiyaç olan, dış etkilerden korunma konusunu, ikincil unsurlar takip eder. Toplumlar geliştikçe, kabileler milletlere ve uluslara dönüştükçe, devlet yönetimi geliştikçe ve özellikle de iletişim yaygınlaştıkça insanların kıyafetleri de gelişmeye, renklenmeye, şekillenmeye ve toplumsallaşmaya başlamıştır (Gürsoy, 2015: 10).

Şekil 1: Kopenhag Giysi Müzesi'nden İlkçağlara Ait Giysi Örnekleri

Kaynak: Gürsoy, T.A., *Giyim Kültürü ve Moda*, 3. Cilt, Erkek Modası, **Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası**, İstanbul, 2015: 12.

Giyim denilince baştan ayağa kadar bedene giyilen her türlü eşyanın yanısıra, aksesuarlar, makyaj, dövme, saç ve bıyık şekilleri de anlaşılmaktadır. Bundandır ki, insanın bedeni üzerinde yaptığı her türlü değişiklik de giyimden bir parçası olarak nitelendirilmektedir.

Farklı uygarlıklar ve topluluklar arasındaki, başta ticari olmak üzere, birçok yönden kurulan ilişkiler, kültürlerin birbirlerinden etkilendiği, değişimlerine yön veren unsurlardır. Güçlü uygarlıkların kültürlerinin diğerlerini daha fazla etki altında bırakmış olduğu, zaman içerisinde gerçekleştirdikleri değişimlerden ve eldeki somut verilerden anlaşılmaktadır.

Giysi tarihine bakıldığında, farklı uygarlıklarda ve zamanlarda kullanılan giysilerin gösterdiği değişimin, uygarlıkların gelişim süreci tarafından belirlendiği

anlaşılır. Giysiler genellikle kişisel beğenileri ve kültürel değerleri yansıtırken, uygarlıkların giyimlerindeki kültürel dönüşümlerin kimi zaman istikrarlı olduğu, kimi zaman da baskın olan kültürlerin etkisi altında kaldığı görülür (Himam, 2013: 92).

Uygarlıklar, kendilerine ait her türlü düşüncelerinin, duygularının sonucu oluşan kültürlerinin ve değerlerinin görsel anlatımı ve bunların en somut göstergesi olarak giyimi sunmuşlardır. Bir kültürün dışa yansımaları, o topluluktaki bireylerin kılık kıyafetinden anlaşılabilir. Her toplumun kendisine ait giyim kuşamı, o toplumda biriktirilen kültürel değerlerle doğrudan ilintilidir. Bu anlamda giyim, bir kültürde milli bir unsur olarak görülmekte, insanların giyimi ile hangi kültürü yansıttığı anlaşılabilir.

O halde giyim, bir ülkenin, bir devrin, bir kişinin özelliklerini belirten bir araçtır. Uygarlığın değişimlerini yansıtır. Her uygarlık, karakter ve yaşam biçiminin etkisiyle giyimde farklılıklar yaratmıştır. Beğenin ve ayrıca uygarlıkla, ahlakı etkileyen değerlerin bir ifadesidir. O halde toplumu ve belirli bir devri simgeler (Tezcan, M., 1983: 259).

Toplumların kültürel kimliklerini belirlemede ilk etkili olan, sanatsal ve kültürel miraslarıdır. Türkler, dünyadaki geniş coğrafyalar üzerinde sürekli hareket halinde olduklarından, bu süreçte birbirinden çok farklı topluluklar ile karşılaşmışlar ve bunun sonucunda karşılıklı olarak kültürel etkileşimde bulunmuşlardır. Bu kültürel etkileşimler Türk kültürünü daima renkli ve canlı tutmuş, dinamizm kazandırmıştır. Halk giysileri, Anadolu ve çevresinde her yörede biçim, malzeme, kullanım ve süsleme özellikleri ile oldukça zengin bir çeşitlilik gösterir. Türk giyim - kuşam kültürü böylece oluşarak, önemli kültürel miraslarımız arasında yer almıştır (Koç ve Koca, 2016: 239).

Atasözlerimize bile konu olan kişilerin dış görünüşlerine göre değerlendirilmesi durumu, çağın gerektirdiklerine uygun olarak günümüzde halen devam etmektedir. İnsanlar hakkında özellikle ilk değerlendirmede giyim şekli net bir gösterge sayılmaktadır. Dünyada modanın etkinleşmesi ile birlikte ortaya çıkan “İmaj oluşturma” tabiri, özellikle toplumda göz önünde bulunan insanlar için vazgeçilmez bir durumdur. Bu konuda siyasetçiler, sanatçılar, iş adamları gibi toplum, hatta tüm dünya tarafından

yakından izlenen kişiler, tarzları ile giyim konusunda öncülük yapmakta ve bu oluşum için yüklü meblağlar ödemektedirler.

Bu durumda, ilk günlerde ihtiyaçtan doğan giyim kültürü, çağlar boyunca değişime uğramıştır. Giyim kültürü ve moda ilerleyen süreçte sosyal olayları, medyayı ve özellikle yazılı basını izleyerek kendini sürekli değiştirmiş ve yenilemiştir. Günümüzde artık yazılı ve sözlü basın, yani iletişim, giyim kültürünü büyük ölçüde etkilemekte ve hatta yönetmektedir (Gürsoy, 2015: 11).

Çağımızda giyim ve modanın durduğu nokta, başlangıçtan bu yana çeşitli aşamalardan geçerek bambaşka bir kimliğe bürünmüştür. Birçok büyük dönüşüm ve ilerleme göstererek, şimdiki konumuna ulaşmış, hammaddeden, kumaşa, boyadan, aksesuara, giysi üzerine yapılan her türlü nakış, süslemeler ve bunlara destek olan diğer yan sanayileriyle birlikte, büyük bir endüstri, ülkelerin ilişkilerine ve ekonomilerine yön veren dev bir sektör haline gelmiştir.

1.2. Orta Çağ'da Avrupa'da Moda Olgusunun Ortaya Çıkışı ve İlerleyişi

“Değişim” anlamını içeren “moda” kavramının Batı'da geliştiği söylenmektedir. Batı'da giyim kuşamın farklılaşma gösterdiği tarihler XIV. ve XV. yüzyıllar olarak görülmektedir. Moda olgusunun başlangıç tarihinin kesin olarak bilinmeyişi, kurumsallaşmamasından kaynaklanmaktadır. Modanın doğuş süreci, sermayenin yükselmesi ile var olan stillerin kısa sürede değişmeleriyle birlikte başlamıştır (Sürür, 2011: 17). Moda her türlü oluşumdan etkilen bir olgu olarak, tüm gelişmelerin eş zamanlı olarak yaşandığı psikolojik ve sosyolojik bir olay olarak ele alınmaktadır.

Uygarlık, bir topluma ait olan tüm kültür öğelerinin bütünü olarak düşünüldüğünde, içinde gelenek, görenek, sanat, mimari, bilim, fen, sosyal yaşam tarzı gibi her konuyu barındırmaktadır. Bu nedenle geniş açıdan baktığımızda moda olayını sadece bir giyim olgusu olarak algılamak doğru olmaz, çünkü moda insanların günlük yaşamlarını, iş hayatlarını, düşüncelerini ve davranışlarını yakından etkileyen bir değerler dizisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürsoy, 2015: 10).

XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan süreçte, Batı'da her alanda bir çok değişim gerçekleşmiştir. Amerika'nın keşfi gibi yapılan coğrafi keşifler sonucu

ekonomik ve ticari alanlarda gelişmeler, bunların yanında bilimsel buluşlarla birlikte elde edilen teknolojik kazanımlar, sanatta Rönesans etkisi, eğitim, felsefe ve edebiyatta ilerlemeler söz konusudur. Özellikle coğrafi keşifler sonrasında sömürge edinen ülkelerde görülen zenginleşme, o ülkelerin yapısında büyük değişim başlatmıştır.

Avrupa'da sosyal yaşam tüm Orta Çağ boyunca Hristiyanlık dolayısıyla Papalık tarafından yönlendirilmiştir. Din baskısının da etkisiyle halk sürekli sömürülüyor, yoksullukla mücadele ediyor, kendini geliştiremiyor ve oluşturulmuş feodal düzende varlıklı kesime hizmet ediyordu. Varlıklı burjuva ve aristokrat kesim ile halk arasında büyük bir ayrım ve adaletsizlik bulunmaktaydı. Burjuva sınıfı, özellikle coğrafi keşifler ve ticari alanda yaşanan gelişmeler ile birlikte daha da zenginleşti. Bu süreç, Fransız İhtilali gerçekleşene kadar devam etmiştir. Papalığın, burjuva kesim ile birlikte, işçi ve köylü halk üzerinde kurdukları ve yürüttükleri egemenlikleri, zaman içerisinde artarak ilerleyen bir biçimde, toplumun ezilen kesiminin düşünce şekillerini değiştirmelerini, var olan düzene karşı birlik sağlamalarını gerektirmiştir.

Ortaçağ'da hakim olan dine bağlı siyasi düşünce sistemi, Yeni Çağ'a yaklaştıkça yerini yavaş yavaş bilimsel anlamda siyasi düşünce sistemine bırakmaya başlamıştır. İstanbul'un alınışı, 1453 ile başlayıp, 1789 Fransız İhtilali'ne kadar geçen sürede, değişim temelinde, düşüncenin değişimi ve gelişimi anlamında yaşanmıştır. Yüzyıllarca süren feodalite ve din baskısı sonucunda, özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramlar gün yüzüne çıkarak, zihinleri meşgul etmiş, insanların fikirlerinde yer edinmiştir. Halk, var olan sistemi değiştirmeye kararlı olduğunda, kaçınılmaz olan sonuç, ayaklanma olarak görülmüş ve sonuçları tüm dünyayı etkileyecek yepyeni bir sayfa açılmıştır.

Genel olarak baktığımızda, Batı Dünyası için Fransız İhtilali, I. ve II. Dünya Savaşları gibi büyük olaylar, dünya açısından birer dönüm noktası olmuş, bu olaylar sonrası var olan sistemler yeniden şekillenmiştir.

Yeni Çağ'da Batı'da yaşanan gelişme ve oluşumlardan her biri, değişim isteğinin hızına ivme katarak, başta toplumsal yaşam olmak üzere, buna bağlı olarak ekonomi, ticaret, sanat, moda, bilim, felsefe, eğitim gibi her alanda etkili olmuştur. Arka arkaya yaşanan bu oluşumlara bağlı olarak gelişen, her alanda yansımalarının yaşandığı

bu hızlı ilerleyiş, doğal olarak toplumların sosyal yapısında, giyimin de dahil olduğu büyük gelişimleri, değişimleri beraberinde getirmiştir.

Giyim konusunda değişimin ilk örneklerine, her zaman saraylarda veya gelir durumu daha iyi olan, varlıklı kesimde rastlanmaktadır. Yoksul kesimin ulaşamadığı yeni giyim şekilleri, ilk olarak bu tabaka tarafından giyilerek, öncülüğü yapılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Fransız Saray Modası, 1700'ler

Kaynak: Gürsoy, T.A., *Giyim Kültürü ve Moda*, 3. Cilt, Erkek Modası, **Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası**, İstanbul, 2015: 42.

Gelişen sanayi ve değişimler ile birlikte XIX. yüzyılda ortaya modernizm akımı çıkmış, etkisini her alanda göstermeye başlamıştır. Modern Avrupa burjuvazisi, topluma bu konuda öncülük etmektedir. Bu kesim, aristokrat kesimden farklı olarak “güne, çağa uygun” yani “modern olma” anlayışını benimsiyordu. Bunu yaşamlarının her alanında uygulayıp, göstermekteydiler. Elbette giyim konusu da bu anlayış içerisinde harmanlanarak, rahat ve işlevsel olanlar tercih edilmekteydi. XIX. yüzyıl Avrupa burjuvazisinin “modernizm” ile birlikte elinden tuttuğu “moda” olgusu, sık yapılan değişimleri, yenilikleri önüne katarak, hız kazanmış ve bireysel düşünce anlamında yerleşmiştir.

Giyim şekilleri olarak Doğu toplumlarında Batı'dakinden farklı bir durum söz konusudur. Yüzyıllarca giyilen kadın ve erkek giysileri arasında, kesim, şekil, görünüş olarak çok fazla bir ayrım bulunmazken, Batıda kadınların giysileri erkeklerden belirgin bir şekilde ayrılmaktaydı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı'da yaşanan ciddi değişimler, bu konuda da etkisini göstermiştir. 1800 yılı başlangıcından, I.Dünya Savaşı'na değin, kadın-erkek eşitliği konusundaki düşüncelerdeki değişimin yansımaları, giyim konusunda net hissedilmeye başlamıştır. Günlük yaşama aktif olarak uyum sağlayan kadınların, erkekler gibi daha işlevsel giyimleri tercih ettikleri görülmektedir. Pantolon kullanımının artması, bunun en somut göstergesi sayılmaktadır. Batı toplumlarında kadınların hak arayış mücadelesi dışında, tiyatro, spor gibi aktiviteler de, giyim tarzının belirleyici unsurlarından olmuştur.

1. Dünya Savaşı'na kadar tüm dünyada endüstriyel üretim artarak ilerlemiştir. Yeni keşiflerden bazıları tekstil dokumacılığı konusunda gerçekleşmiştir. Teknik yönden hız kazandıran otomatik dokuma tezgahlarının bulunuşu ve pamuk üretiminde sağlanan artış, beraberinde kumaş üretiminde artışı getirmiştir. Kumaşlar kolay ulaşılabilir malzeme olmaya başlayınca, bu durum insanların daha farklı ve çeşitli giyinme isteklerini beslemiştir. XIX. yüzyılda bulunmuş olan dikiş makinesi de geliştirilerek, atölyelere girmiş, üretim artışı sağlanmıştır.

Sürür (2011: 18)'e göre; moda dünyasında 1868-1914 arasında iki olgu görülmektedir; İlki, Avrupa tarzı giyimin eski ve yeni dünya ülkelerinde birbirlerine benzediğidir. Bu benzerlik, Avrupa ve Amerika'nın, Afrika ve Asya'ya ticaret ve endüstriyel alanlarda yayılmalarından dolayı geçiş yapmasından kaynaklanmıştır. İkincisi ise; ulusal farklılıklara rağmen, yavaş yavaş yayılan güçlü Fransız etkisidir ki, bütün dünya tarafından kabul edilmiştir. Böylece giyim tarihi Fransız giyim tarihi ile yakından ilgili bulunmaktadır.

XIX. yüzyıldan itibaren hak ve özgürlükler, adalet gibi kavramların iyice yerleşmesi, kadınların sosyal ve aile yaşamında daha etkin hale gelmesi ve kadın hareketleri gibi oluşumlar, bireylerde bu düşüncelerin giyime yansımaları gerektirmiştir. Bunların yanı sıra etik değerler, estetik bakış açısının değişimi, toplumsal kurallarda meydana gelen anlayış değişikliklerinin dışı vurumu, yine giyim yoluyla olmuştur. Giyim bir çeşit kendini ifade biçimi olduğundan böyle bir göstergenin

oluşması doğal karşılanacaktır. XVII. yüzyıldan itibaren etkilerini hissettiren, XX. yüzyılda Fransa’da daha çok gündemde olan ve hızla yayılan “feminizm” düşünceleri, dünya kadınlarını etkisi altına alarak, konuyu bir üst platforma taşımıştır. Kadınların iş ve meslek sahibi olmalarının yaygınlaşması ile kendi paralarını kazanıyor olmaları, cinsiyet ayrımının ortadan kalkışı ve kanunlarla desteklenen haklara kavuşmaları, özgürlüklerini elde etme yolunda somut adımlar atılması ile gelişerek, kendine güven duygusu kazandırmıştır. Bu durum kadın giyiminde etkili olarak, yansımalarını bulmuştur.

XX. yüzyıldaki savaşların bir sonucu olarak erkek nüfusun azalması ile kadın iş gücüne doğan ihtiyaç, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta daha çok söz sahibi olmalarını gerektirmiştir. Çalışan, mevki sahibi olan, sözü dinlenen, öğrenim gören ve yüksek eğitim alan kadın imajı artık yadırganmayarak, tam tersi desteklenmiştir.

1. Dünya Savaşı sonrasında, giyimde esaslı bir değişim görülmektedir. Başlangıçta savaşın getirdiği sonuçlarla bağlantılı olan bu değişim, toplumun yaşam tarzındaki değişikliklere paralel devam ederek sürmüştür. Böylece büyük ölçüde kendini tamamlayarak, yeni anlayışlarla birlikte şekillenen tutum ve davranışlara uygun moda ürünlerini ortaya koymuştur (Sürür, 2011: 20).

Moda bir sanayi olma yolunda bu ilerleyişini sürdürürken 1929’daki Newyork borsası yani Wall Street’in çöküşü ile tüm dünyada yaşanan ekonomik kriz gündeme oturur. Giyim ve moda anlamında bundan en çok etkilenen elbette Paris yani Fransa olacaktır. Krizden toparlanma birkaç yıl sürmüştür. Ancak bir süre duraklama olsa bile, sanat alanındaki akımlar devam etmektedir. Toplumsal değişim ve dönüşüm tüm kanalları ile birlikte gerçekleşmektedir. Moda tüm yaşananları esin kaynağı olarak almış, içten içe canlılığını ve dinamizmini koruyabilmiştir.

Sürür (2011: 21)’e göre; İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte Fransa’nın işgal edilmesi ile bazı olumsuzluklar yaşandı. Paris’te haute couture, moda ilerleyişi birkaç yıl süreyle yabancı ülkelerle olan ilişkileri kesti. Ancak işgal sonrası, yirmi beş yıl öncesinde olduğu gibi, yeni bir barış sonrası dönemi görülmüş, giyim endüstrisi yavaş yavaş canlanmıştır. Uluslararası ilişkiler yeniden kurulmuş ve her zamankinden çok daha fazla gelişmeye kapı açmıştır. 1944 yılından sonra giyimde

farklı ve yeni bir sayfa açılmıştır. Terziler bu dönemde büyük gayretler içerisinde yeni modeller tasarlayıp dikiyorlardı, bu modeller Avrupa ve Amerika’da çeşitli sunumlarla ilgililere tanıtılıyordu.

Dünya giyim modasındaki yol alışın, II. Dünya Savaşı’nın sonunda yeniden köklü bir değişime uğradığı 1960 yılı başlarından itibaren net bir şekilde görülmektedir. Bu dönemden sonra giyim anlayışında asıl etkili olan; savaş sonrası artan nüfus ile birlikte sosyal yaşamdaki değişimlerle ortaya çıkan ve gelişmeleri takip eden yeni trendlerdir. Teknoloji, bilim, ekonomi, uluslararası ilişkiler, siyaset, edebiyat, sanat gibi birçok etken moda için esin kaynağı olup, onu şekillendirmiştir. Moda en başta iletişimin yaygınlaşması ile birlikte kitleleri etkileyen bir olgu olarak artık tüm dünyada eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Günümüz moda anlayışı oluşturulurken, tek bir çizgiye bağlı kalınmayıp, birçok değişik anlayış ve yorum moda bünyesinde harmanlanarak bulundurulmaktadır. Gürsoy (2015: 15)’a göre; ancak 1980’li yıllara değin net olarak görülebilen moda trendleri, çizgileri, renkleri artık günümüzde tamamen flu hale gelmiştir. O nedenle bazı modacılar günümüz modasını özgürlükçü olarak nitelendirmektedir.

1.3. İlk Çağ’dan XVI. Yüzyıla Kadar Türklerde Giyim Şekli ve Kadının Toplumda Konumu

Türkler yüzyıllar boyunca diğerlerini büyük ölçüde etkileyen zengin bir kültüre sahip olarak, halen bu kültürel birikimin temelleri üzerinde yaşamaktadır. Tarihi süreçte çeşitli alt kültürlerle birtakım bağlar kurmuş ve etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşimin boyutlarını gösteren eserleri, Türklerin yaşam sürdürdüğü çeşitli coğrafyalarda ve dünyanın birçok müzesinde bulmak mümkündür.

Türklerin geniş bir coğrafya üzerinde bıraktığı en eski kalıntılardan balballar, heykeller ve ilgili diğer eserler incelendiğinde giyim kültürüne ait bilgileri de içerdiği görülmektedir. Bunlardan bazıları Orta Asya’da dağınık şekilde arazilerde bulunurken, kimileri de dünyanın çeşitli müzelerinde korunmaktadır (Şekil 3).

Türklerde hakim olan anlayışa göre, kadın ve erkek her zaman aynı statüde yer alıyordu ve erkeklerle aynı haklara sahipti. Türk kadınlarının eskiden sosyal hayatta

oldukça aktif ve hür yaşadıkları bilinmektedir. Bunun yanında hakanların hanımları olan hatunlar da devlet yönetiminde kocaları kadar söz sahibi idiler. Kadınla ilgili pek çok kavram gibi kadının Türk toplumundaki yeri ile ilgili kavramlar da genelde soyut boyutta kalmakla birlikte, kadının eski Türk toplumundaki yerini ve önemini ortaya koyan somut objeler ve eserler de bulunmaktadır. Bunların başında, kadınlara ait heykeller, mezarlar, mezar taşları, yazıtlar ile süs ve kullanım eşyaları gelmektedir (Alyılmaz, S., ve Alyılmaz, C., 2014: 10).

foto 3: Kağan, katun ve çocuklarının birlikte tasvir edildiği Hök Asgat yazıtının ön yüzünün görüntüsü (Moğolistan, foto: Cengiz ALYILMAZ)

Şekil 3: Kağan, Katun ve Çocukları, Hök Asgat Yazıtının Ön Yüzü, Moğolistan,
Foto: Cengiz Alyılmaz

Kaynak: Alyılmaz, S., Alyılmaz, C., “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/4, 2014: 4, www.tekedergisi.com, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2016.

Köksel (2011: 331 - 332)’e göre; Orhon Yazıtları’nda hatunun adının kağan ile birlikte zikredilmesi, kadının toplum içerisindeki ve devlet yönetimindeki önemli konumuna işaret etmektedir. Yazıtlarda kadın aile içinde, kız evlat, kız kardeş, eş ve gelin statüsünde bulunur. Cariye kavramı da sık geçmekle birlikte cariyelik kurumu bulunduğu dair net bir bilgi yoktur. Orhon Âbideleri’nde kadın aynı zamanda dinî-mitolojik bir kimlikle de karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk inancında ve töresinde kağan yeryüzünde Tanrı’nın temsilcisi olarak bulunur. Tanrı onu görevlendirmiştir ve

onun yardımcısıdır. Ancak önemli bir nokta olarak; Orhon Yazıtları'na göre bu özellik sadece kağana değil, hatuna da ait olduğundan, metinde sık tekrarlanmaktadır. Kültigin Âbidesi'nde Bilge Kağan, babası kağanı ve annesi hatunu, il veren Tanrı'nın, "Türk milletinin adı sanı yok olmasın" diye yücelttiğinden söz etmektedir. Orhun Âbideleri, günümüze eski Türklerin devlet yönetimi, siyasî yaşamı, töre ve gelenekleri, dinleri ve inançları hakkında kapsamlı bilgiler aktarır. Aynı zamanda o dönemdeki kadının aile içindeki konumu ile birlikte, siyasî ve sosyal hayatta içinde bulunduğu statü ve hatunların kutsal yönleri hakkında da önemli bilgileri içerir.

Tarih öncesi çağlarda erkek ve kadın giysileri tamamen benzer şekillerdedir. Türklerde zaman içinde uygarlık ilerledikçe, giyim çeşitleri oluşturulurken cinsiyet farkı gözetilmemiştir. Pantolon, ceket, hırka, şalvar, çakşır, içlik, çorap, başlık, çizme gibi kıyafetler kadın-erkek farketmeksizin herkesin giyindiği giysiler olmuştur. Bu bağlamda kadının Türk toplumunda sahip olduğu konum, giyimde de kendini göstererek, kadınların erkeklerle aynı çizgide olmalarını sağlamış, ayrıntılar dışında bir farklılık oluşturulmamış, buna gerek duyulmamıştır.

Türkler yaşadıkları yerlerdeki malzemeleri en iyi şekillerde değerlendirerek, yaşamlarına uygun olan giyim biçimini oluşturmakta ustaydılar. Göçebe ya da savaşçı olan Türkler için at binme, binicilik, toplumdaki her birey tarafından mutlaka öğrenilmesi gerekli becerilerdi. Yaşamı sürdürebilmek için avlanma, savaşma gibi durumların yanı sıra, gündelik hayatın bir parçası olarak görülen at biniciliği, pantolon, ceket, çizme gibi giyimlerin hazırlanmasına sebep olmuştur. At üzerinde rahat hareket edebilmek için ve çetin doğa şartlarına daha uygun giysilere ihtiyaç duyulması, giyim şeklinin de belirleyicisi olmuştur. Türkler aynı zamanda giyim kuşamda çeşitliliği yakalamış ve bunu zenginleştirmiş bir millet olarak yaşamışlardır. Etraflarında buldukları işe yarayacak her türlü malzeme ve ürettikleri hammaddelerden, en iyi şekilde yararlanıp, döneme göre yaşamlarını kolaylaştıracak en iyi ürünleri ortaya çıkarmışlardır. Bunda çok başarılı oldukları, dünyanın çeşitli müzelerinde korunan, günümüze ulaşmış pek çok eser ve görsel malzeme ile kanıtlanmaktadır.

Orta Asya'da yaşayan eski Türkler hem göçebe yaşamlarından hem de hayvancılıkla meşgul olduklarından daha çok deriden yapılmış olan rahat ve işlevsel giysileri tercih etmişlerdir. Bir iç don, üste giyilen kaftan, çapan, şapan ya da çarpıt

denilen bir çeşit hırka, ceket ya da palto ve ayağa giyilen çizme ve çarık bozkır kültürün dış giysileri olarak kullanılmaktaydı (Arığ, 2006). Giysiler kadınlarda da hemen hemen aynı özellikleri göstermekte, küçük ayrıntılarda bazı farklılıklar görülmekteydi.

Giysilerin hazırlanmasında ise öncelikle çeşitli hayvanların deri ve kürklerini kullanmışlardır. Deri ve kürk ile çetin doğa şartları için daha uygun ve dayanıklı giysiler elde edilmekteydi. Türkler iyi bir malzeme olmasından dolayı, deriyi birçok alanda kullanmışlardır. Deri ile sadece giyim değil, atların koşum takımları, oklarını koymak için kullandıkları sadak gibi çok çeşitli malzemeler de üretmişlerdir. Dericilik Türklerde ilerleyen yüzyıllarda çok önemli bir iş kolu haline gelmiştir.

Göçebeler dışında yerleşik yaşamı tercih edenler ise tarımla uğraştıklarından çeşitli bitkilerden elde ettikleri lifler sayesinde giyecekler için hammadde üretebilmişlerdir. Bunlarla da çok çeşitli ve kullanışlı giyim eşyaları hazırlanmıştır. Dokumacılık da zaman içerisinde ilerleme kaydedilen sanatlardan biri olmuştur.

Bunun yanı sıra özellikle bozkırda yaşayanlar, hayvanlarından yün elde ederek ve bunu çeşitli şekillerde kullanarak, içlik çorap, kuşak gibi çeşitli giyecekler üretmişlerdir. İpek, kenevir gibi diğer başka malzemelerden de giyecek oluşturmak için yararlanılmıştır. Ayrıca giysiler üzerinde değişik dikiş teknikleri yapılarak, parçalar birleştirilmiş, üzerlerine işlemler yapılmıştır. Pazırık kurganından çıkan buluntularda Türklerin işleme konusunda gayet beceri sahibi olduklarına dair örnekler bulunmaktadır. 2016 Nisan ayında Altay Dağları'nın 2800 metre yüksekliğinde bulunan, Moğolistan arkeologlarının 1500 yıl önce yaşamış olduğunu belirttikleri bir Türk kadına ait olan, atı ile birlikte gömülmüş mumyanın yanında çıkan giysi ve ayakkabıları ile bunların üzerinde yer alan işlemler, konuyla ilgili en yeni buluntulardır. Moğolistan Khovd Müzesi arkeologları tarafından incelemeye alınmıştır (Liesowska, A., 2016) (Şekil 4).

Türkler kendilerine özgü giyim şekli olan bir millettir. Temel olarak kültürlerine ait olan giyimlerindeki belli başlı kıyafetler ve ögeler değişmeden yüzyıllarca korunmuştur. Göçler ile birlikte gittikleri coğrafyalara kültürlerini taşımışlar, diğer coğrafyalardaki kültürleri de etkilemişlerdir. Orta Çağ boyunca çeşitli uygarlıklarla etkileşip, yeni devletler kuran Türk kavimlerinin giyeceklerine dair günümüzde fazla

örnek bulunmamakla birlikte, aynı giyim şeklinin asırlarca devam ettiği, diğer başka bulgulardan ve eserlerden anlaşılmaktadır.

Şekil 4: 2016 Nisan Ayında Altay Dağları'nda Bulunan, Türk Kadına Ait Mumyanın Yanında Çıkan Giysi ve Ayakkabılar.

Kaynak: <http://siberiantimes.com/science/casestudy/news/n0638-archeologists-find-ancient-mummy-approximately-1500-years-old-in-mongolia/>, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2016.

İslamiyet Öncesi olarak adlandırılan dönemde Orta Asya'da yaklaşık beş asır hüküm süren Uygurlar, kendilerinden sonra gelen uygarlıklara temel oluşturan, üstün derecede bir sanat anlayışına sahip olmuşlardır. Eski Uygurların yaşadığı günümüzde Doğu Türkistan olarak bilinen bölgede, birçok eser bırakmışlardır. Özellikle resim sanatında çok ilerleyen Uygurlardan kalan duvar resimleri, dönemin anlaşılması ve analizi açısından büyük öneme sahiptir. Turfan bölgesinde yaşadıkları merkezlerden Hoço, Bezeklik, Kumtura, Sorçuk gibi şehir harabelerinde bulunan VIII. ve IX. yüzyıllara ait olan duvar resimleri, günümüze o dönemin giyim şekli ile ilgili bilgi vermektedir. Uygurların o dönemdeki inançları baskın olarak Budizm ve Maniheizm olduğundan, yapılan resimlerde çoğunlukla din teması işlenmekle birlikte, farklı temada resimler de bulunur (Şekil 5).

Uygurlardan sonraki tarihlerde en önemli bulgulara, Selçuklu dönemi eserlerinde rastlanmaktadır. Bu eserlerden döneme ait giyim şekli hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Konya Karatay Müzesi'nde sergilenen, Selçuklulara ait olan Beyşehir Gölü kıyısındaki harap durumda olan Kubadabad Sarayı'nda elde edilen buluntulardan Selçuklu dönemi giyimi konusunda çok önemli bilgiler edinilmektedir (Şekil 6).

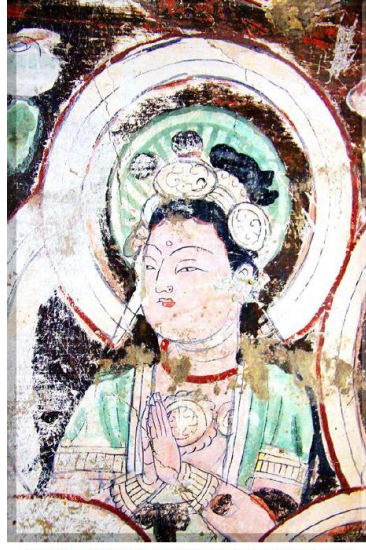

foto 17: Beşbalık'taki bir tapınak odasının duvarında yer alan kadın tasviri
(foto: Cengiz ALYILMAZ)

Şekil 5: Beşbalık'ta Bir Tapınak Odasının Duvarında Yer Alan Kadın Tasviri,
Foto: Cengiz Alyılmaz

Kaynak: Alyılmaz, S., Alyılmaz, C., “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/4, 2014: 21, www.tekedergisi.com, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2016.

foto 19: Konya sınırları içindeki Selçuklu dönemine ait Kubadabad Sarayı'nın duvarlarını süsleyen çiniler üzerindeki kadın tasvirlerinin görüntüsü (foto: Semra ALYILMAZ)

Şekil 6: Kubadabad Sarayı Çinilerinden Örnek,
Foto: Semra Alyılmaz

Kaynak: Alyılmaz, S., Alyılmaz, C., “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/4, 2014: 22, www.tekedergisi.com, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2016.

Konya Karatay Müzesi'nde korunan, Beyşehir Kubadabad eserlerinden 15684 envanter numaralı eser olan, yıldız şeklindeki duvar çinisi üzerindeki figürün giyimi Selçuklu kıyafetleri hakkında bilgi veren örneklerdendir. Önder (1966-1968: 117)'e

göre burada; figürün saç tuvaleti hotoz şeklindedir. Uçları dışarı doğru kıvrık olan örgülü saçları beline kadar iner. Yakasız, önü yırtmaçlı feracenin kenarları iki sıra kaytanlıdır. Kalçasının üzerinde de boğumlu bir kuşak görülür. Kolları tirazlıdır. Ayağında ise ökçesiz, uzun konçlu çizmeler bulunmaktadır.

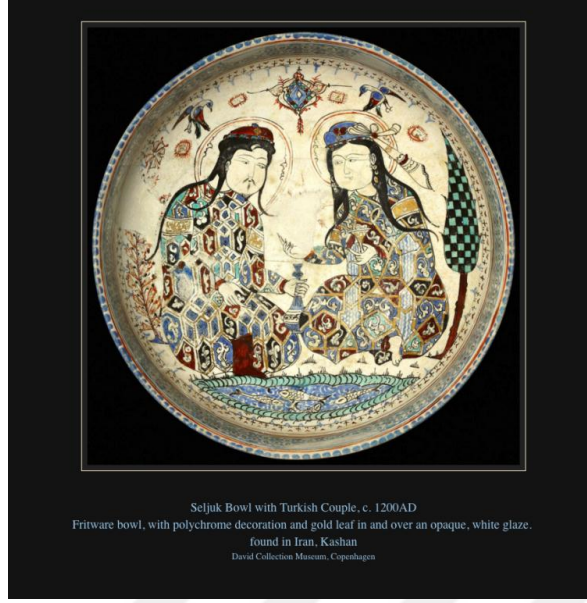
Süslü (1989: 208)'ye göre; Anadolu Selçuklu tasvirlerindeki giyim tarzı Orta Asya Türk sanatından kaynaklanmaktadır. İslamı kabul eden Türkler, IX. yüzyıldan itibaren İslam dünyasını etkileri altına almaya başlamışlardır. Orta Asya tasvir sanatının egemen olduğu Samarra duvar resimleri ve keramikleri üzerindeki giyim şekillerinin Suriye ve Mısır'a geçerek Fatimi sanatında da devam ettiği görülür. Dağıstan'da tasvirli Kubaçe eserlerinde de Türk etkileri IX. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Böylece Orta Asya Türklerinin giyim çeşitlerinin Anadolu'ya kadar geldiği ve çevrelerini etkileri altında bıraktığı örneklerle kanıtlanmış olmaktadır.

Metropolitan Müzesi'nde sergilenen, İran'da bulunmuş, XI-XII. yüzyıla ait Selçuklu Dönemi bir erkek ve bir kadın heykelinde (Şekil 7) ve David Collection Museum'da sergilenen İran Kaşan'da bulunmuş Selçuklu Dönemi'ne ait bir çini tabakta yer alan bir erkek ve bir kadın kompozisyonunda yine kaftan, başlık, tiraz, saç ve bıyık şekli olarak benzer giyim şekli görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 7: 11-12. yüzyıl Selçuklu, Erkek ve Kadın Heykeli, Metropolitan Müzesi

Kaynak: www.metmuseum.org, Erişim Tarihi: 30 Aralık 2016.

Şekil 8: İran Kaşan’da Bulunmuş Selçuklu Çini Tabak, David Collection Museum, Kopenhag

Kaynak: www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/ceramics/art/34-1999, Erişim Tarihi: 23 Kasım 2016.

Öney (1984: 123, 126)’e göre; Büyük Selçuklular mimari süsleme şekillerinde Abbasi ve Gazneli mirasını devralmış ve bunu geliştirmişlerdir. Öney, özellikle zengin el sanatlarında paralel bir figür üslubu ortaya çıkarmışlardır. Kubadabad sarayı buluntularına dayanarak, Gazne ve Leşgeri Bazar sarayı figür üslubu, XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu saray dekorasyonunda da devam etmiştir.

Orta Asya kökenli gelenek, görenek, örf ve adetleri kapsayan Türk töresi ile İslam hukuku ve töre kurallarının beraber uygulandığı bir geçiş dönemi olarak, Büyük Selçuklu dönemi görülmektedir. Kadının Selçuklularda konumu İslamiyet öncesinde Arap kadınlarından daha üstündü. Kadınlar erkeklerle birlikte ava, sefere, iktisadi faaliyetlere katılmaktaydı. Seramiklerdeki Selçuklu kadını, İslam dünyasında yeni bir anlayışın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Öney, 2008: 57 - 58).

Büyük Selçuklu seramiklerinde kadınlar, bir tema ile kompozisyon içinde anlatılmıştır. Beyşehir Kubadabad Sarayı’nda çeşitli örnekleri görülen, lüster ve sıraltı tekniğinde işlenmiş çinilerde görülen kadınlar, her çinide tek figür olarak yer almaktadır. Yüz tipleri, başlarında hâleleri, başlıkları, çekik sürmeli gözleri, benleri,

kolye ve küpeleri, zarif elleri, tırazlı ve desenli kaftanları, kruvaze yakaları, bağdaş kurarak oturuları ile İran örneklerine benzemektedirler (Öney, 2008: 64).

XIII. yüzyıl Selçuklu giyim şekline dair en önemli kaynaklardan biri de Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Varka ve Gülşah adlı iki sevgilinin aşk hikayesinin anlatıldığı el yazmasıdır. Selçuklu dönemi resim sanatının en güzel örneklerinden sayılan yazmadaki figürlerden, bu dönemin giyim şekline dair bilgiler edinilmektedir (Şekil 9). Süslü (1989: 19)'ye göre; Gülşah'ın diz çökmüş halde Rebi ile konuşurken anlatılmış olan betimlemesinde, sivri yakalı yeşil renkli olan bol giysisi belinde kemerle toplanmıştır. Kolları da aynı şekilde bol ve tırazlıdır. Başında diademli başlık ve ortasında kıymetli bir taş olabilir. Örgülü saçları üç bölük halinde beline kadar inmektedir. Gülşah'ın arkasında ayakta duran kadın figürü dolgun yüzlüdür. Bu figürün de örgülü olan saçları üç bölük halinde omuzlarından beline iner. Başında ince yemeniden hotozlu bir başlık vardır. Boynundaki iki sıra kolye muhtemelen incidir. Kırmızı sivri yakalı bol giyiminin altında yeşil renkli bol paçalı şalvarı ve sivri uçlu çizmeleri görülür.

Şekil 9: Varka ve Gülşah, T.S.M.K., H.841

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 2.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Varka ve Gülşah yazmasındaki minyatürler bize Selçuklu kadınlarının giysilerinin gömlek, şalvar ve

entarıden oluştuğunu göstermektedir (Görünür, 2010: 12). Bu dönemde giyilen şalvarlar bol paçalı, entariler uzun, önden açık, yakasız ve bol kolludur. Selçuklu kadınları bol entarilerini bellerine taktıkları kuşak ya da kemerle toplarken, dizkapağı ile topuk arasında bir uzunlukta kullanmışlardır (Gürtuna, 1999: 3).

XIV. yüzyıla kadar birbiri ardınca kurulan ve bir öncekinin devamı niteliğinde eserler veren Türk devletlerinin, giyim şekli olarak da öncekilerin giyim tarzını uyguladığı anlaşılmaktadır. Ele geçen buluntularda betimlenen tiplerin tümü aynı tür kaftan, şalvar, kuşak, örgülü salar, bıyık şekli, tirazlar, ayak giyimi ve başlıklara sahiptir ve tipik Türk giyim şeklini göstermektedir. XIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması ile birlikte yeni bir süreç başlamış olmaktadır. Ancak bununla birlikte, kültürel yönden yine öncekilerin devamı niteliğinde olan bu oluşumda, Türkler kendilerine ait ögeleri de beraberlerinde yeni platforma taşımışlardır.

Türk kadın giysisinin en önemli özelliği, yüzyıllar boyunca aynı geleneksel çizgiyi korumasıdır. Kadınlara sokak giysileri kumaşı dışında, hiç bir şekilde kişilerin maddi gücüne dair veriler taşımamaktadır. Kadınlara XII.-XIV. yüzyıllardaki giysileriyle başlıkları konusunda bilgiler: ini, taş eserler ve minyatrlerdeki betimlemelerden anlaşılabilir (Gürtuna, 1999: 3).

XV. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi ile birçok yeni coğrafyada hüküm sürülmesi, buralardaki kültürlerle karşılıklı etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Türkler giyim kültürlerini Osmanlı döneminde de sürdürmüş, aynı şekil giyimlerini kadın ve erkeklerde kullanmaya devam etmişlerdir. Diğer kültürlere de aktarım yapılmıştır. Giyim eşyaları hazırlarken, işçilikte dönemin en iyi örneklerini yapan Osmanlı dönemi ustaları, gerek kumaş, gerek işçilikte sanat eserleri sayılanrnler ortaya çıkarmışlardır.

XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemlerinden sayılmaktadır. Orta ağ'dan henüz çıkmış ve birtakım köklü değişimlere gebe olan Avrupa için Osmanlılkesi, gizemi ile keşfedilmesi gereken bir yerdir. Bunun dışında gcl Osmanlı, siyasi çıkarlar açısından Batılılkelere için çok önem taşır. İstanbul'un alınışından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir tehdit olarak algılayan Batılılkelere,

ikili ilişkilerde daha temkinli ve dikkatli davranmaktadır. Bu nedenle Osmanlıyı her yönüyle yakından takip etmektedirler.

XV. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da Türk müziğine, tekstiline, halılarına, yaşam tarzına gösterilen ilgi giderek büyümüştür. O dönemde en önemli medya olarak opera, tiyatro ve bale eserleri sahnelenmekteydi. Türkler üzerine yaratılan bu eserler ile seyirciler sahnede Türk giyim kuşamını, Türklerin davranışlarını, saray yaşamını ve entrikaları canlı bir biçimde izleyebiliyordu. Avrupa başkentlerinde halkın Türk giyim kuşamını ve müziğini tanıması için en güzel fırsatlardan biri de yeni atanan Türk elçinin görkemli bir alayla mehter müziği eşliğinde kente girişi ya da kralın sarayına kabulüydü. Bu görkemli alay, halkın üzerinde kolay kolay silinmeyen izler bırakıyordu (And, 2002: 118 - 119).

Osmanlı dönemindeki giyimler hakkında yerli kaynakların yanı sıra Batılı kaynaklardan da Türk giysileri hakkında bilgi edinmek mümkündür. İstanbul’un alınışından sonra başlayan, XVI. yüzyılda artış gösteren Osmanlı ile Avrupa arasında kurulan sıkı ilişkiler, siyasi amaçlarla başlamış, diğer alanlara da sıçramıştır. Bu dönemde Osmanlı en güçlü zamanlarını yaşadığından Avrupa tarafından daha dikkatle takip edilmekteydi. Karşılıklı olarak politik, ticari ve kültürel ilişkiler yoğun olarak devam ederken, Osmanlı topraklarına gelen gezginler, tüccarlar, diplomatlar, misyonerler bu toplumu inceleyip, araştırıp anlamaya çalışıyor, ülkelerine döndüklerinde gördüklerini ve öğrendiklerini Avrupa’ya iletiyorlardı. Bu konuda yazılı, çizili birçok eser hazırlanıyordu. Ancak bu aktarımlar Batı toplumunda Türklere karşı merak ve ilginin artmasına sebep olmaktaydı. Gezginler Osmanlı ülkesinin giyim şekillerini de yorumluyor, yazıyor ve çiziyor, böylece çeşitli giysi kitapları oluşturuluyordu. Doğu toplumlarına, özellikle Osmanlı ülkesine odaklanan bu ilgi, ilerleyen tarihlerde artarak devam edecek ve bir “Turqueri” akımı oluşturacaktır.

XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun giyimine genel olarak bakıldığında, Orta Asya’dan beri ana unsurların korunduğu görülmektedir. Şalvar, gömlek, kaftan, kalpak (hotoz), çizme gibi belli başlı kültürel giyim çeşitleri sürdürülmekte, ancak din ve kültürel etkileşimler gibi bazı faktörler nedeniyle bir takım değişimlerin görülmeye başladığı anlaşılmaktadır.

BÖLÜM 2: OSMANLI DÖNEMİ'NDE KADIN GIYİMİ

2.1. XIV. ve XIX. Yüzyıl Arası Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Konumu ve Giyimi

Kendine özgü kültürlerinin ürünü olan giyim şeklini Osmanlı devrinde de kullanmaya devam eden Türklerde, kadın ve erkek ayrımı olmadan aynı türde ve kesimde giysiler giyilmesi sürdürülmüştür. Birtakım farklılıklar ayrıntılarda görülmekte, bunlar baş giyimlerinde ve giysi süslemelerinde bulunmaktaydı.

Görünür (2010: 11)'e göre; Osmanlı giyim geleneği, Orta Asya giyim kültürünün devamı niteliğindedir. Uzak Doğu giyim kuşamıyla akrabalıkları bulunur ve İslam ile Anadolu geleneklerinden de etkilenmiştir. Osmanlı giysilerinin temel öğeleri olan önden açık boy giysileri entari ve kaftanlar Asya kökenli giyim tarzının devamıdır. Osmanlı giyiminde kullanılan önden açık, uzun kollu boy entarisinin kesim tekniği ile paralellik gösteren , en eski bilinen örnekler Pazırık kurganlarında görülmüştür. Bunlar M.Ö. V. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir.

İlk ve Orta Çağ'da kadının Türk toplumunda yeri hakkında, Togan (1973: 3 - 4) şu bilgileri aktarmaktadır; Orta Asya Türklerinde kadın her zaman, cemiyetin içinde, kocasının yanındadır. Elçileri kabul eder, ziyafetler verir, seferlere kocasının arkasından giderdi. Onlarda kaç, göç meselesi yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar, herhalde İslamiyetin etkisiyle erkeklerden kaçmışlardır. Mesela XIV. yüzyıl Arap seyyahı İbn-i Batuta, Deşt-i Kıpçak seyahatinde gördüğü Tuğluk Temür'ün hanımları veya esnaf ve satıcıların hanımlarından söz ederken, o zaman o bölgede yaşayan Türk halkında onların erkeklerden kaçmadığını ve kadınlara karşı gösterilen büyük saygıdan şu şekilde bahsetmektedir: "Törenlerden biri Sultan Mehmet Özbek'in, Cuma günleri, namazdan sonra altın kubbede oturmasıdır...Sultan bu tören sırasında anılan tahta oturunca yanında Taytuğlu Hatun yer alır. Onun öte tarafında ise Kebeğ Hatun, sol tarafında da sırası ile Bjellon ile Ordaca hatun otururlar. Tahtın sağ alt kenarında hükümdarın oğlu Tin Beğ, solunda ise öteki oğlu Can Beğ ayakta beklerler. Ön tarafta sultanın kızı İtküçecek otururdu. Bunlardan biri içeriye girdiği zaman, sultan ayağa kalkar onu karşılar, elinden tutar ve tahta kadar götürüp yerine oturturdu. Ancak Taytuğlu Hatun gelince kadınların başı olduğu ve en çok beğendiği kadın olduğu için

Sultan bu kadını köşkün kapısından karşılayıp, elinden tutarak içeri getirir ve tahtın bulunduğu yere kadar götürerek yerine oturtur, ondan sonra kendisi makamına geçip otururdu.” Kadınların hiçbiri kaçmadıkları için bu tören halkın gözü önünde yapılmakta idi. İbn-i Batuta’da, biz Temür devrinde gördüğümüz yalnız aristokrat hanımları değil esnaf ve satıcıların eşlerine dair de malumat buluyoruz: “Bunlardan birini atların çektiği bir arabada gördüm. Yanında eteklerini tutan üç dört cariye, başında mücevherlerle donatılmış, ön tarafında tavus tüyünden bir sorgucu bulunan Bağtağ/Batak denilen bir hotoz bulunmakta idi. Arabanın pencereleri açık olduğu gibi, kendi yüzü de örtülmemişti. Zira Türk kadınları yüzleri açık dolaşırlar, erkeklerden kaçmazlardı. Bir başka kadını da aynı şekilde gördüm, yanındaki köleleriyle pazara süt, yoğurt getirip satar, karşılığında koku ve esanslar satın alırdı. Bazan kadınlara erkekleriyle beraber rastlarsanız, o zaman bu adamları kadınların hizmetkarı zannedersiniz.”

Tuğlacı (1984: 8)’nin İbn-i Batuta Seyahatnamesi, s.46 - 47’den aktardığına göre; Osmanlı döneminin başlangıcından XVI. yüzyıla kadar olan bölümle ilgili zamana ait belgeler eksik olmakla beraber, ilk devirlerde, Türk kadınlarının oldukça hür yaşadıkları anlaşılmaktadır. Orhan Gazi’nin eşi Nilüfer Hatun’un yabancı erkek misafirleri kabul ederek onlarla görüştüğü ve kendilerine ikramlarda bulunduğu, ünlü Arap gezgini İbn-i Batuta tarafından açıkça belirtilmektedir.

Fatih devrine değin devlet yönetiminde etkin şekilde söz sahibi ve sosyal yaşamda özgür olan kadınlar, bu dönemden itibaren Bizans’la sıkı ilişkilerin başlaması ile birlikte Bizans sarayı geleneklerinden olan harem hayatı ile tanıştı. Bundan sonra kadınların siyasi anlamdaki rollerine son verilmiştir. Özgür Türk kadını günden güne kafes hayatına itilmiş ve esaret altına alınmıştır. Bu dönemde kadınların toplum hayatında engellenmeden yapabildikleri tek iş hayır işi olmuştur (Erdem ve Yiğit, 2010: 195). Ancak Osmanlı döneminde kırsal kesimde ve köylerde durum farklı seyrediyordu. Buralarda birçok gelenek korunup, devam ettirilirken kadınlar kocaları ile birlikte sosyal yaşamda etkin olarak bulunmaktadır.

Erdem ve Yiğit (2010: 196)’e göre; “Osmanlı toplumunda, kırsal kesimde üretim yapan kadınlar, evin her türlü işini görerek, ip eğirerek, hayvan bakarak, tarlada çalışarak ve evinde ürettiklerini pazarda satarak daima yaşamın içinde olmuştur. Zira kırsal kesimdeki kadının işgücü olarak kabul edilmesi, onun özgürlüğüne katkıda

bulunmuş, şehir ve kasaba kadınlarından farklı olarak toplumsal hayatta daha etkin bir şekilde yerini almıştır.” Ayrıca şehirdeki gibi sıkı örtünme kuralları söz konusu değildi, geleneksel giysiler giymeye devam ediyordu. Bu dönemde büyük kentlerde ve kasabalarda orta halli ya da fakir olanların da yaşamı köylerdeki gibiydi. Tuğlacı (1984: 11)’ya göre; büyük kentlerde, kasabalarda, orta halli ve daha fakir olan ailelerde kadın-erkek ilişkileri daha doğal seyrediyordu. Bu evlerde harem ve selamlık olarak ayrı mekanlar bulunmuyor ve Türk halkının büyük çoğunluğu tek eşli bir hayat yaşıyordu. Ancak, devlet büyüklerinde hakim olan çok kadınla evlilik görüşü bütün toplumu etkiliyordu. Türk kadını gündün güne her bakımdan kapalı bir hayata itiliyordu. Köylü kadınları bu durumdan oldukça uzak kalmışlardı. Köyde erkeğiyle beraber yanyana tarım işleriyle uğraşan kadın, şehirlerde olduğu gibi sıkı sıkı örtünmemiştir. Göçebe hayatı yaşayan aşiretlerde ise eski Türk geleneklerinin bir çoğunun korunduğu görülmüştür.

XVI. yüzyıl sonundan itibaren şehirde yaşayan kadınlar üzerinde din anlayışı sonucu yavaş yavaş baskıların artırılması söz konusu oldu. Şehirde, özellikle de başkentte yaşayan Türk kadınları sosyal yaşamda gitgide sınırlanıyordu. Bu yasaklamalar XVII. yüzyıldan sonra kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu arada sarayın debdebeli ve tabandan farklı yaşamı da halka yansıyor ve etkilerini gösteriyordu.

Sarayın kadınların giyimlerine karışması durumu, ağırlıklı olarak XVI. yüzyıldan başlayarak Tanzimat Dönemi’ne kadar olan dönemde hissedilmiştir. Saray tarafından kadınlar için çıkarılan tüm emirlerde, kadınların örtünmesi konusu ısrarla vurgulanmış, anılan dönemde ferace yakalarından, yaşmak biçimlerine, ayakkabı ve süs olarak kullanılan objelere kadar kadın giyimindeki detaylar bile daima devletin kontrolünde tutulmaya çalışılmıştır. Bunlarla da yetinmeyen saray, sokağa çıkma konusunda da sınırlamalar, düzenlemeler getirmiştir. Bu fermanların sık sık yayınlanması ise, İstanbullu müslüman kadınların bu fermanlara bir süre riayet edip, sonra yine istedikleri gibi giyinmeye devam etmelerinden kaynaklı sayılmaktadır. Ne var ki, bu kontrol ve baskı genellikle Müslüman kadınlarına yönelik olarak sürüyor, gayrimüslim toplumların kadınları ise kendi örf ve adetlerine uygun olarak giyinmelerini sürdürüyorlardı (Tuğlacı, 1984: 11).

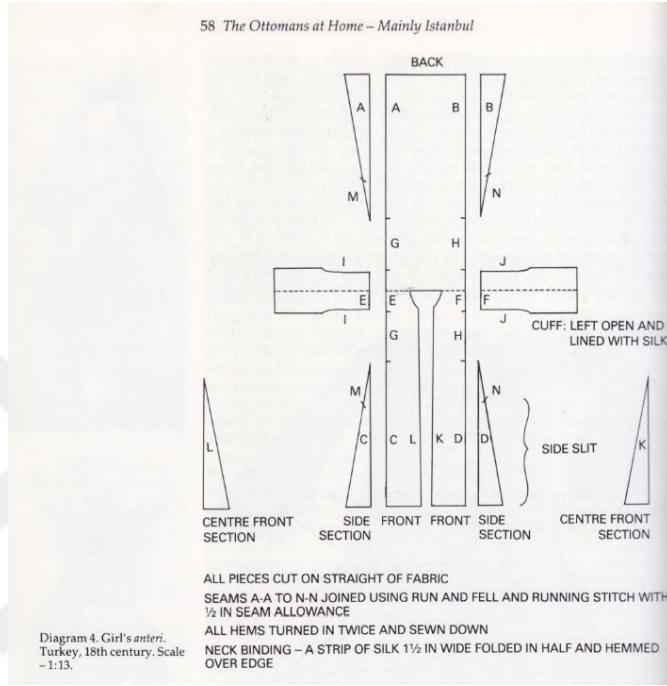
XVI. yüzyıldan sonra Avrupa ile başta zorunluluklar sonucu yavaş yavaş kurulan ve giderek artan ilişkilerin sonuçları, her iki tarafın sosyal yaşamlarında kendini gösteriyordu. Bilindiği üzere Osmanlı toplumu, XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak Batı etkilerini almaya başlamıştır. İmparatorluğun Batıya açılışı, başlangıçta daha çok siyasal ve teknik zorunluluklar sonucu olmuştur. Ancak dışa açılımın etkileri, giderek toplumsal yaşamda, sanatta, günlük yaşam biçiminde ve giyim-kuşamda kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu arada, Avrupalıların da Doğu'nun yaşamına duydukları merak ve ilgi Osmanlı ülkesiyle aralarındaki temasın artmasına sebep oluyordu. Böylece, Osmanlıların Batıya açılma eğilimi ile Batı'nın Osmanlı ülkesine daha yakından tanıma isteği, bu alışverişin karşılıklı olarak gelişmesini sağlamıştır. Osmanlılar, Avrupa ülkelerinden getirdikleri uzmanlar aracılığıyla Batı teknolojisini öğrenmeye çabalyordu. Batılı tacirler, gezginler, ressamalar ve elçiler ise Osmanlı ülkesine gelip orada yaşamışlar, yazdıkları ve çizdikleriyle Doğu'daki yaşam tarzını Avrupa'ya iletmişlerdir (Tezcan, H., 1988: 45).

Lale Devri, Osmanlı'nın Avrupa'daki sanat, teknoloji ve yaşam tarzına duyduğu ilgi ve isteğin doruğa çıktığı dönemdir. Bu dönemin padişah III. Ahmet (1704-1730), Batı'ya karşı ilgili ve hoşgörülü bir padişah olarak bilinmektedir. Bu dönemde resimleriyle Osmanlı kadınlarının giyim şeklini anlatan Levni'nin çalışmaları, dönemin anlayışını tam olarak aktaran yapıtlardır. Tek tek sayfalara yaptığı resimlerde rakeseden, saç tarayan, eğlenen, müzik aletleri çalan, uzanıp yatan, yani hayatın içinden kadınları anlatır (Tezcan, H., 1988: 47).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı ülkesinin Batılı ziyaretçileri çoğalarak devam eder. Hatta bir kısmı burada yaşamaya karar verir. İstanbul'da Pera'da (Beyoğlu) kendi aralarında bir topluluk oluşturan ressamalar, çizimleri ile Osmanlı insanını, yaşamını anlatmaya devam edeceklerdir. Bu çizimler Osmanlı'nın son dönemlerindeki giyim şekilleri hakkında belge niteliğinde olup, dönemin giysileri hakkında fikir vermektedir.

Osmanlı döneminde giyimde kadın erkek ayrımı olmaksızın, benzer şekilde giyilen giysiler, temel olarak iç gömleği, entari ve şalvardan oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın sonlarına kadar fazla değişiklik göstermeden, benzer öğelerle kullanılmıştır. Ancak zamanla kesimlerinde küçük değişiklikler olduğu görülmektedir. Gerek kadın,

gerekse erkekler tarafından giyilen bu kıyafetler dönemin anlayışına göre çeşitli boylarda ve büyüklüklerde yapılmış da olsa kesim anlayışı olarak aynılığını korumuştur (Görünür, 2010: 15 - 16). Düz hatlarla dikimin nedenlerinden biri de, kumaşın en az fire ile kullanılması, ziyan edilmemesi idi. Kumaşlara çok değer verilir, ufak parçalar sarayda bile atılmayarak, birleştirilip bohça gibi eşyalara dönüştürülürdü (Şekil 10).

Şekil 10: XVIII. Yüzyıl Kadın Entarisinin Parçalı Gösterimi

Kaynak: Scarce, J., *Women's Costume of the Near and Middle East*, Diagram 4, 1987: 58.

Tanzimat Osmanlının son dönemindeki en önemli olaylardan biridir. Bununla birlikte siyasi, sosyal, kültürel hayatta meydana gelen değişiklikler yanında, kadının toplum içerisindeki statüsünün tartışmaya açılmasına da sebep olmuştur. Sonuçta kadının toplumsal yerinde değişimler ile kadınlar yavaş yavaş da olsa eğitim alanında, sağlıkla ilgili kurumlara çalışmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde de kadına bakış açısı değişmeye devam etmiştir. Kadınların lehine olan bazı kararlar, tepkilere rağmen alınarak uygulanmaya başlamıştır. Ardından gelen Balkan Savaşları, kadının sosyal hayat içerisine dahil olmasını gerektirmiştir. Erkekler silah altına alınınca boşalan memuriyetlere kadınlar getirilmiştir. Bu dönemlerde eğitimli ve üst tabakaya mensup kadınların kurduğu dernekler de bu konuda hareketi hızlandırmıştır. XIX. yüzyılın başından itibaren çıkmaya başlayan kadın gazete ve dergileri, kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerine imkan vermiş, kurulan dernekler de onların

bireysel taleplerini örgütlü biçimde gündeme getirmelerini sağlamıştır (Şekil 11). Kadınların çalışmasına yardımcı olacak dernekler kurulmuş, çalışmak isteyenlere iş imkanı sağlanırken, açılan kurslarla da el becerisine sahip kadınlar yetiştirilmiştir (Erdem ve Yiğit, 2010: 196 - 198).

Hanımlara Mahsus Malûmat

Şekil 11: “Hanımlara Mahsus Malûmat” İsimli Kadın Dergisi

Kaynak: <http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-03/images/Kadin-dergileri.pdf>,
Erişim Tarihi: 1 Ocak 2017.

Osmanlı’da son dönemde, başta Batı ile ilişkilerine bağlı olarak, diğer birçok sebeplerle kadının statüsünün değişmeye başlaması yanında, kadınların özgürlüklerini elde etme ve birey olarak toplumda kabul görme çabaları, beraberinde giyimde değişimi de getirmiştir. Değişimin hemen her alanda artık kaçınılmaz bir sonuç olarak yaşanıyor olması ve toplumda olumlu görülmesi, doğal olarak giyime yansımaktır. Bu dönemde şehirlerde, özellikle İstanbul’da kadınların giyimleri artık Batı’dan farksızdır. İlginç olan şudur ki; büyük şehirlerde Avrupa tarzı giysililerle, tamamen örtünmüş olan kadınlar aynı anda sokaklarda bulunmaktadır.

2.1.1. Osmanlı'da XVI. ve XIX. Yüzyıl Arasında Kadınların Sokak Giysileri

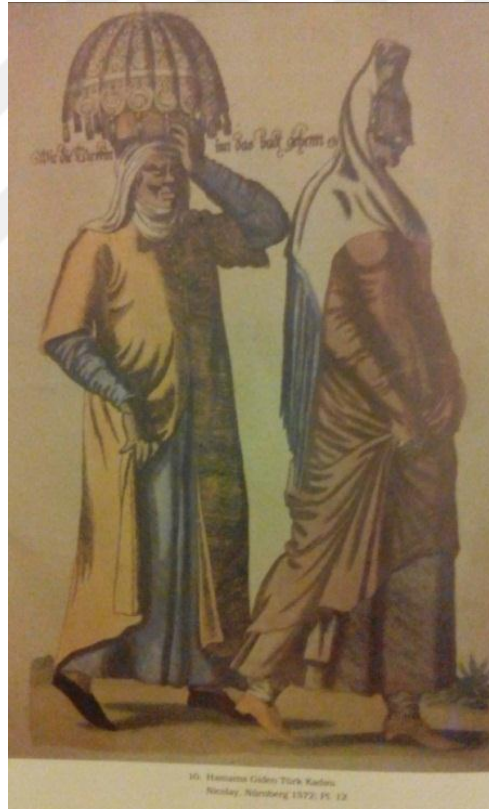
Şehirli Türk kadınının sokak giysileri oldukça yalın sayılırdı. Kadınların sokak giyimlerindeki temel düşünce, bedeninin tamamen örtülmesidir. Buna göre, sokağa çıkarken giyilecek giysiler uzun ve bol olarak tasarlanmıştır.

Tüm vücut, tiftik, şayak gibi kumaşlardan dikilmiş uzun etekli bir ferace ya da mevsimine göre daha ince kumaştan yapılmış yeldirme, maşlah ile kapatılıyordu. Avam tabakasından kadınların giydiğine “yeldirme” denirken, kibar ve varlıklı hanımlar daha çok “maşlah” giyerlerdi (Koçu, 1969: 241). Başlarına ise “hotoz” adı verilen, dönemine ve kullanan kişiye göre çeşitleri olan bir tür baş giyimi kullanmaktaydılar. Yakın geçmişe kadar kullanılan hotoz, yetişkin kızların ve her yaşta kadınların türlü çeşitleri ile en yaygın baş tuvaleti olarak kullandıkları bir saç tuvaleti idi. Sokağa çıkarken de, yaşmağın başı örten parçası hotoz üstüne atılıp bağlanırdı. Başlarına hotoz konduramayanlar da saçlarını tarayıp örerler, üzerine de bir yemeni bağlardı (Koçu, 1969: 131).

Kadınlar sokakta önleri göbeğe kadar düğmeli olup, aşağısı açık kalan, yanlarında cep bulunan, yere kadar uzun etekli adına “yeldirme” veya “ferace” denilen üst giyimleri kullanılırdı. Hotozların üstündeki ince örtüyü gözlerinin üstüne kadar indirirler ve başörtülerini de ağızlarına kadar çekerlerdi. Bu şekilde yüzlerini örten örtüye “yaşmak” adı verilmekteydi. Yaşmaklar yüzü rahatsız etmeyecek türden ince kumaşlardan yapılırdı. İnce ve hafif müslin dokumalar en çok kullanılan yaşmak kumaşı idi. Başörtülerin ise kenarları oyali, işlemeli ve saçaklı olurdu. Başörtüler de güzel, ince kumaşlardan dokunurdu.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gelen ve bir süre bulunan Nicolas de Nikolay'ın yaptığı çizimler dönemin giyim şeklini anlamada önemli kaynaklardandır. Gürtuna (1999: 7)'ya göre; Nicolay'ın betimlediği sokak giysileriyle Türk kadınları çizimlerindeki ortak özellikler, üst kısmı vücuda oturan, önden bele kadar ilikli, alt kısmı açık bırakılmış, bol kesimli, uzun veya kısa yenli feraceler; başı, boynu örtüp, omuzlardan arkaya sarkıtılmış uçları püsküllü yaşmaklardır. “Çocuklarıyla Türk Kadını” betimlemesinde sokak giysileriyle görülen kadının yüzünde peçe yoktur. Kız ve

erkek çocukların giysilerinde, başlıkları dışında hiçbir ayırıcı özelliğe rastlanmaz. “Feraceli Türk Kadını” kısa yenli yazlık kumaştan yapılmış feracesinin üzerine kenarları sırmalı, uçları püsküllü yaşmağı, fes biçimli hotozuna iliştirilmiş süslü bordo renkli peçesiyle, başkentli kadın tipleridir. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yerli ve yabancı birçok sanatçının severek betimlediği konulardan biri “Hamama Giden Türk Kadını”dır. Nikolay da aynı konuyu çalıştığı gravürde; uzun yenli feracesinin üzerine, uzun püsküllü yaşmağını boynundan dolayıp arkaya sarkıtmış, başında fes biçimli hotozu ve ayağında Müslümanlara özgü sarı renkte papuçları olan genç müslüman bir hanım ile yanında ay-yıldız motifli şık bir bohça içinde gerekli eşyaları taşıyan halayığını resimlemiştir. Genç hanımın yüzünde peçe bulunurken, asık yüzlü kölesinin yüzünün açık olduğu görülmektedir (Şekil 12).

Şekil 12: Hamama Giden Türk Kadını, Nicolay, Nürnberg 1572; PL.12

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 10.

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa ile kurulmaya başlayan sıkı ikili ilişkiler, her alanda olduğu gibi giyimi de yavaş yavaş etkisi altına almıştır. Avrupa tarzı giyim esintileri başlarda sokak kıyafetlerinde sadece ayrıntılarda görülürken, ev giyiminde

kendini daha çok göstermektedir. Batı'dan ince ynl ve ipekli dokuma kumaşlar yanında dönemin dantel gibi giysi aksesuarları ve parfüm gibi lüks nitelikte sayılabilecek eşyalar da alınıp, kullanılmaktaydı. Bunların yanısıra Doğu'dan Hint kumaşı ile Rusya'dan gelen kürkler, özellikle İstanbullu hanımların kullanımına sunulmaktaydı.

Avrupa'da Osmanlı kumaşları çok tercih edilip, bir hayli önemli kumaşlardandı. And (2002: 124, 126)'a göre; Osmanlı tekstilleri özellikle ipekliler yalnız birer sanat eseri olarak değil, aynı zamanda disiplinli bir teknolojinin ürünü olarak da Avrupa'nın çok ilgisini çekmekteydi. XVI. yüzyılın sonlarında, Kraliçe I. Elizabeth döneminde, İngiltere ile diplomatik ilişkilerin başlamasıyla, Türkiye'ye tekstil casusları gönderildiği bilinmektedir. Yayınlanmış olan 1592 tarihli bu belgelerde, bu casuslara neleri araştırmaları, hangi örnekleri getirmeleri gerektiği bile yazılı olarak verilmişti. İngilizler oğunlukla Türk tekstilinde kullanılan boyaların neler olduğunu merak ediyor ve bununla ilgili örneklerin getirilmesini istiyordu. Belgelerden birinde mavi rengin elde edilmesinde kullanılan ağaçların yaprak, tohum ve kabukları ile toprak, maden ve kemiklerden oluşan örnekler istenmektedir. Daha uzunca başka bir belgede ise Türk ynllerinden söz edilirken, çok yumuşak ve dayanıklı olduğu, kolay boyanma özellikleri, gvelenmeye ve dış etkilere daha dayanıklı oldukları dile getirilmektedir.

Osmanlı kadın giysilerini tanımada diğer önemli bir kaynak olarak XVII. yüzyıl sanatçısı Levni'nin eserlerini görebiliriz (şekil 13). Levni'nin minyatürlerinde betimlediği feraceli kadınların giysilerine bakıldığında, dönemin Batılılaşma etkileri görülmektedir (Gürtuna, 1999: 35). XVII. yüzyılda, bir önceki yüzyılın hemen hemen aynı sokak giysilerinin giyildiği söylenebilir. Ferace ve yaşmakta herhangi bir değişiklik olmazken, hotozlarda biraz değişim görülmektedir. Fes biçimli hotozlardan, altı dar üstü geniş olan hotozlara geçiş yapılmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Lale Devri'nde varlıklı hanımlar mesire yerlerinde renkli feraceleri ve yaşmaklarıyla görünmektedirler. Feracelerin yakasına önce bir karış, zaman içinde daha geniş yakalar takılır, yaşmakların kumaşları şeffaılaşmıştır. Bu dönemde başı genişleten hotozlar kullanıldığından yaşamaklar da gevşek bağlanmaya başlanır ve srmalarla süslenir (Gürtuna, 1999: 21, 33).

Şekil 13: Levni, Türk Kadını (XVIII. yüzyıl ikinci yarısı)

Kaynak: İrepoğlu, G., *Levni*, T.C. Kültür Bakanlığı, MAS Matbaacılık, İstanbul, 1999: 179.

Bu dönemdeki giysilerin günümüzde tanınmasında giyim albümlerinin önemli rolü vardır. İstanbul'un fethinden sonra Türkler batılılar için her hali ile yabancıydı ve siyasi yönden bir tehlike idi. XVI. yüzyıldan itibaren giderek gelişecek olan diplomatik ve ticari ilişkiler, birçok Avrupalının Osmanlı topraklarına gelmesine neden olmuştur. Bazıları anılarını yazmış ve bunlara resimler eklemişlerdir. Resimler özellikle Türk insanını ve kıyafetlerini tanıtmayı amaçlıyordu. XVII. yüzyıldan sonra yalnızca kıyafet resimleri içeren albümler de hazırlanmaya başlanmıştır (Görünür, 2010: 14).

İstanbul'da Türkler dışında yaşayan diğer milletlerden insanların da kendilerine özgü giyimleri vardı. XVI. yüzyılda Beyoğlu'da oturan, varlıklı olan ailelerin Rum kadın ve kızları, kıymetli kumaşlardan elbiseler giymiş ve mücevherlerle süslenmiş olarak sokağa çıkarlardı. Bunlar güzel elbise giymeye, bütün mücevherlerini takmaya o kadar önem verirlerdi ki, sokağa çıktıkları ve hamama gittikleri zaman, neredeyse bütün servetleri üzerlerinde olurdu. Bu kadınlardan Beyoğlu'da yaşayan orta tabakadan kadınlar ve kızlar bile ferace ile sokağa çıkarlardı. Yaşlı kadınlar ise zengin bir yaşam

tarzı sürseler bile sade giyinirlerdi. Dullar koyu renk elbise giyer ve başlarına örtü örterlerdi. Ayaklarında kırmızı renkte terlik benzeri bir ayakkabı olur, başta yüzü ve göğsü açıkta bırakan beyaz bir örtü bulunurdu (Tuğlacı, 1984: 26 - 27).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Türk kadınları mevsime göre kürklü olan, saten veya taftadan dikilmiş feraceler giyerlerdi. Bunlar aslen erkeklerin giydiklerinden pek farklı değildir ve uzun bir mantodur. Bu mantonun geniş kolları bileklere kadar gelir. Arkasında ise ipekten yapılan geriye doğru sarkan bir kapüşon bulunur. Türk kadınları genellikle yeşil renk tercih ederken, Rum ve Ermeni kadınları ise kahverengi gibi koyu ve ciddi renklerde feraceler giyerlerdi. Bu elbise ile her kadın bir olay çıkarmaktan korkmadan, rahat bir şekilde sokağa çıkabilirdi (Tuğlacı, 1984: 28).

Bu yüzyıllarda kadınların üzerlerine ferace almadan dışarı çıkması imkansızdı. Ayrıca çok gerekli olmadan dışarıya çıkılması da hoş karşılanmıyordu. Bu durum saraylı kadınlar için de söz konusu idi. Lale Devri'nde beylik gezmelere yani; hep birlikte hava almak ve gezmek amaçlı mesire yerlerine gitmeye başlayan saraylı kadınlar için "halvet" yöntemi uygulanırdı. Gidilecek yerin tüm çevresinde önceden araştırma ve inceleme yapılırdı. Etrafta tek kişi bile bulunmaması için her türlü önlem alınırdı. Kadınların gezmek amacıyla dışarıya çıkmaları, hatta ziyaret ve alışveriş için evlerinden ayrılmaları zaman zaman kısıtlanmış veya yasaklanmışken, saray kadınlarının beylik gezi yapmaları, kuşkusuz doğal değildi. Bu nedenle de bunun bir gelenek olmadığı ve padişahın çok özel bir izniyle yapıldığı izlenimi veriliyordu. Bunun için de, her seferinde bir padişah buyruğu çıkarılıyordu (Sakaoğlu ve Akbayar, 2000: 95).

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte kadınlara yönelik bu sınırlamalar azalmaya başlamıştır. Dış giyimde feracelerin renkleri, yaka biçimleri, kullanılan harçlar artık daha bir hoşgörü ile karşılanmaktadır. İstanbul kadınları her ne kadar örtünerek kendilerini göstermeseler, sade olsalar dahi, dışardan dikkatli bakan gözler, onların bu görünüşlerindeki zarafetini farketmekteydi. Osmanlı topraklarında bulunan birçok Avrupalı aynı görüşleri çeşitli yollarla belirtiyordu.

XIX. yüzyılda dış giyimde de iyice kendini belli eden Avrupa etkisi, kadınların dikkatleri üzerlerine toplamasına sebep oluyordu. Yine birtakım yasaklamalar

gündemdeydi. Fermanlar çıkarılarak kadınların çok süslü ve albenisi fazla olan giysileri giymeleri yasaklanmaya çalışılıyordu. Çeşitli sınırlamalar ve yasaklar getirilerek, bu giysileri giyenlerin toplumu ahlak yönünden olumsuz etkilemesinin engelleneceği düşünülmekteydi. Ancak ne var ki, hanımlar önüne geçilmez bir istekle Avrupa'dan gelen esintilere kendilerini kaptırmış olarak, günün modasını yakından takip ediyorlardı.

Padişahın doktoru İsmail Paşa'nın kızı olmasından dolayı saray yaşamına yakın olan besteci, şair ve yazar Leyla Saz (1850-1936), Osmanlı İmparatorluğu'nun son, Cumhuriyetin ilk dönemlerini gören kadın tanıktır. Leyla Saz'ın anılarında kadın giyimleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Saz, feracelerin düz biçimli, kollarının ve bedeninin bol, yakasının geniş ve uzun, içinin sandal denilen kumaştan küçük dallı ve benekli yumuşak düz beyaz astarlı olduğunu söylemektedir (Gürtuna, 1999: 48).

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren II. Abdülhamit'in emri doğrultusunda, ferace yasaklanıp yerine çarşaf giyme zorunluluğu getirildiği görülür. Böylece kadınlar çarşaf giymeye başlarlar. Bunlar biçimlerine göre “uçkurlu çarşaf”, “yandan yırtmaçlı”, “ampir” gibi adlarla anılırlardı. Yüze siyah renkli, ince bezden tül bent şeklinde “peçe” örtülürdü. Zamanla peçeler yüze örtülmeyip başın üzerine kaldırılmıştır. Genç ve şık hanımlar “pelerinli çarşaf” tercih ederek, farklı giyinmişlerdir. Ancak bazı erkeklerin çarşaf giyerek hırsızlık vesaire gibi kötü amaçlarla dolaşmaları konusunda alınan duyurular ve çarşafly bazı kadınların müslüman olup olmadığı konusunda şüpheler doğduğu için kısa süre sonra çarşaf da yasaklanmıştır (Tuğlacı, 1984: 8, 69).

2.1.2. Osmanlı'da XVI. ve XIX. Yüzyıl Arasında Kadınların Ev Giysileri

Sokak giyimi sıkı kurallara bağlı olan Osmanlı'da şehirli kadınlar, evde rahat giysileriyle dolaşırlardı. Geleneksel giysiler olan şalvar, gömlek ve entari ana giyim elemanları idi. Sokaktan gelir gelmez üzerlerindeki feraceleri çıkarıp şık giysileri ile kalan kadınlar için giyimde özgürlük sadece ev içi ile sınırlı idi. Osmanlı döneminde giyim şekli öncekilerin devamı olarak, kuruluştan itibaren XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş, zaman içerisinde ayrıntı denebilecek nitelikteki küçük değişimler dışında aynılığını korumuştur. Bu yüzyıllarda şehir yaşantısında, dışarıda feracesiz dolaşamayan kadınlar için kültürüne özgü giyimler ancak ev içerisinde giyilebilmekteydi.

Entariler iki katlı olarak dikilirdi. Boyları ise yere kadar uzun etekli olup, açık yakalı idi. Yakadan bele kadar düğme ile iliklenirdi. Yakanın açıklığı boyna takılan gerdanlık ile kapatılır, gerdanlıklar kişinin durumuna göre daha pahalı olabilirdi. Bürümcükten dikilen şeffaf gömlekler entarinin içine giyilen iç çamaşırı idi. Altta ipek ya da müslinden hazırlanmış bir şalvar bulunurdu. XVI. yüzyılda İstanbul'u gezen yabancı bir gezgin kentte gördüğü kadın giyiminden söz ederken; entarilerin ayak bileklerine kadar uzun, iki kat olarak dikildiğini ve önlerinin çoğunlukla bir yeldirme gibi açık olduğunu belirtir. Bu gözleme göre; düğmeler önde yarıya kadar kapalıdır. Yakalar açık olup boyuna gerdanlık takılır, belde kuşak bulunur. Saçlar uzun ve arkadan omuzlar üstüne dökük bırakılır. Baş üzerine önce sert ve işlemeli hotoz konur. İnce bir örtü hotozun üstünden arkaya doğru alınarak, sonra çenenin altında düğümlenir. Bunun da üstüne kurdela sarılır (Tuğlacı, 1984: 8).

Tuğlacı (1984: 1, 33)'ya göre; hali vakti yerinde olan ailelerde kadınlar iç çamaşırı olarak, daima ince ipekli gömlekler giyerdi. İpek gömlekler bol ve geniş kollu olur, kol ve etek kenarları, yine ipek iplikle işlenmiş zarif el oyaları ile süslenirdi. Gerdanı açık bırakan yakalar, yine sahibinin zenginlik derecesine göre bir mücevher düğme ile iliklenirdi. Bu ince gömlek; topuklara kadar uzun, gene ipekten bol bir şalvarın üstüne giyilirdi. Şalvarlar için daha çok canlı renkler ve kaliteli kumaşlar seçilirdi. İç gömleklerinin üstüne ise diba, damıska, canfes gibi zamanın çok değerli ipeklilerinden uzun olarak dikilmiş entariler giyilirdi. Bunlar genellikle vücudun hatlarını belirtecek şekilde dar olurdu. Önden sık düğmelerle bele kadar iliklenen entariler uzun kollu ve üçetekli olurdu. Bu entarilerde bol sırma işlemler ve sırma kaytanlar kullanılırdı. Düğmeler özellikle yüksek seviyede ve varlıklı ailelerde elmastan seçilirdi. İstanbullu hanımlar, entarilerinin üstüne her zaman şayak veya kadifeden sırmalı ve işlemeli olan, mevsim kış ise, kürklü bir hırka giyerlerdi. Ayaklarında sarı keçi derisi pabuçları bulunurdu. Kadınlar evde deriden ya da satenden dikilmiş topuksuz terlik giyerlerdi. Bu terlikler bile çok sanatlı bir şekilde yapılır, sırma ya da pullarla işlemeli olurdu.

Türk kadınlarının özellikle dikkat ettikleri bir diğer konu baş tuvaletleri olmuştur. Uzun siyah saçlarını çok ince örgülerle örerler, incili kurdeleler ile bağlarlar ve omuzlarından aşağı salarlardı. Başlarının üzerine, başa göre küçük olan bir kalpak

yani hotoz giyerlerdi. Hotozlar yaz ve kışa göre değişik malzemelerden yapılırdı. Yazlık olanlar ipekten, kışık olanlar kadife kumaştan hazırlanırdı. Varlık derecesine ve zevke göre hotozun malzemesi de değişim göstermekteydi. Bazen sadece çiçeklerle süslenirken, bazen de pırlantalar ile donatılırdı. Süslenmede saç tuvaletlerine çok önem verirdiler. Zarif bir şekilde omuzlarına ve sırtlarına düşen ince örgülü siyah saçlarının üstüne kondurdukları hotozlar; renkli pullar, tüller ve kreplerle süslü, sırma işli, hatta inciler ve kıymetli taşlarla bezenmiş olurdu. Bunlardan başka gerdanlık, bilezikler süslenmek için olmazsa olmazlardandı (Tuğlacı, 1984: 1, 33). Genelde iri ve koyu renk gözlü olan hanımlar, sürme ile gözlerini daha belirgin hale getirirlerdi. Başörtüleri ise hotozun üzerinden geçirilerek, çene altından bağlanırdı.

Baş örtülerinde de her zaman üzerinde ince işçilikle süslenmiş olanları tercih edilirdi. Belde kişinin durumuna göre bir kemer ya da kumaş bir şal sarılır, giysinin uzunluğu toparlanırdı. Türk kadınlarında bele bağlanan kemerler ziynet eşyalarından sayılmaktaydı. Bunların elmaslarla, incilerle veya diğer değerli taşlarla süslenmişleri olduğu gibi daha sadeleri de olurdu. Bu kemerler göbek hizasında yine değerli ve göz alıcı taşlarla süslü olan büyük tokalarla bağlanırdı (Tuğlacı, 1984: 33).

Avrupa'nın hayranlığını çeken İstanbul kadın giyimi her ayrıntısı ile başlı başına bir zarafet sembolü sayılmaktadır. O dönemde İstanbul'u gezen yabancı gezginler bu giyim şeklini ayrıntılı biçimde anlatırken hayranlıklarını dile getirmişlerdir.

Türk kıyafetleri çok pahalı malzemelerden yapılarak hazırlanıyordu. Giyim için kullanılan kumaşların iyi cinsten kıymetli kumaşlar olmasına çok dikkat edilmekle birlikte, çok defa giyim ve süslenmek için sarfedilen çabalar anlamsız bir yarış haline geliyordu. Bu durum birçokları için dayanma sınırını aşan bir hale ulaşmaktaydı. Bu nedenle maddi gücü zorlayacak şekilde kıymetli kumaşlardan elbise yapımına engel olunması için de zaman zaman padişah iradeleri de çıkarılmıştır (Tuğlacı, 1984: 33).

XVII. yüzyılda Batı'nın gözle görülür şekilde ilerliyor olması Batı ile bir anlamda zorunlu olarak iletişime geçen Osmanlı'da kıpırdanmaları gerektirmiştir. Önceleri teknik, askeri ve siyasi alanda başlayan temaslar, zamanla toplumsal yaşamda, sanatta, günlük yaşamda kendini hissettirmiştir. Batı'da ise çok önceden başlayan Doğu'nun gizemini keşif isteği de göz ardı edilemeyen bir durum

oluşturmaktaydı. Elçi olan kocasıyla birlikte Osmanlı ülkesinde yaşama fırsatı bulan Lady Montagu'nun kızkardeşi Lady Mar'e yazdığı mektuplar 1700'lü yıllarda, Avrupa'daki kadınların, Türk kadın kıyafetlerine olan ilgisini bir hayli artırmıştır. Lady Montagu, mektuplarında buradaki yaşama ait bilgileri ayrıntıları ile verirken, kadınların giysilerinden de övgü ile bahsetmektedir. Kendisine bu giysilerden diktirmiş ve yağlıboya tablolarını yaptırmış, ülkesine giderken de yanında götürmüştür. Bunlardan bazıları, ailesinden gelenlerce hala saklanmaktadır. Lady Montagu'nun ünlü mektuplarında anlatıklarının yanı sıra, onun bu tabloları da Türk kadın kostümlerinin Avrupa'da tanınmasında önemli rol oynamıştır. Bundan sonra Avrupa'da zengin ve soylu hanımlar arasında Türk kostümleri ile tablo yaptırmak bir moda haline gelmiştir. Türk kadın kıyafetleri, Batı'da daha çok maskeli balolarda ve Doğulu temalar işleyen tiyatro oyunlarına gidilirken tercih ediliyordu. Doğu'nun bu ilgi çekici kıyafetlerini hazırlamak, meraklı hanımlar için uygun makyajı yapabilmek üzere, özel mağazalar bile açılmıştı. Avrupalı kadınlar Türk hemcinslerinin giysilerini birebir giyinmeseler de bazı dikkat çekici ayrıntılarını kendi giyimlerine uydurmuşlardır. “U” kesim yakalar, dirsekten sonra bollaşan kol kesimleri, kürklü kaftanlar özellikle moda olarak yansıyan noktalar sayılabilir. Avrupa'da Osmanlı etkisi yalnızca kadın giyim kuşamında etkisini göstermekle kalmamış, özellikle Osmanlı ile ticari ilişkileri oldukça yoğun olan Fransa'da edebiyat, müzik, gibi sanat dallarına da uzanmıştır. XVIII. yüzyılda Paris'te başlayan, giderek İngiltere, Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca devam eden bu akıma “Turqueri” adı verilmiştir (Tezcan, H., 1988: 46 - 47).

Osmanlı'da kadın giysilerinde XVIII. yüzyılda bir hareketlilik göze çarpmaktadır. Osmanlı kadın giyiminde en zarif çağ sayılabilecek olan XVIII. yüzyıldaki bu canlılıkta elbette Lale Devri'nin etkisi olduğu açıktır. Lale Devri yani, III. Ahmet zamanında İstanbullu varlıklı kadınlar, genel olarak topuklarına kadar inen pembe ipek şalvarlar, üzerine yakası elmas düğme ile kapanan beyaz ipekten yarım kollu gömlekler, en üste ise inci düğmeli, sırmalı entariler giyerlerdi. Kemerler ise zenginlerde değerli taşlarla süslü olur, orta hallilerde beyaz satenden yapılırdı. Ayaklarında sırmalı beyaz terlikler bulunurdu (Tuğlacı, 1984: 12). Bu görünüşleri oldukça renkli, göz alıcı ve zarafet yüklü olup, dikkat çekici olarak algılanmaktaydı.

28 Mehmet Çelebi'nin 1720-1721 yıllarında Fransa'ya yaptığı seyahat sonrası, bu ülkedeki yaşama dair anlattıkları saray ve çevresi tarafından ilgi ile karşılanmış ve beğenilmiştir. Özellikle bazı saraylı kadınlar, daha Avrupalı giysiler giyme arzusunda bulduklarından gelen duyumlara göre giyimlerinde farklılaşmaya gidiyorlardı. Bu dönemde İstanbul'a gelen ressam Vanmour, Pera'daki diğer sanatkarlara katılarak, birçok kişinin tablosunu yapmıştır. Türk sanatçılar da buralara gelip, Avrupalı meslektaşlarının çalışmalarını izliyorlardı. Bu dönemde çizimleri ile en önemli yerli sanatçı Levni olmuştur. Levni'nin çizimleri dönemin giysi tercihleri açısından birer belge niteliğindedir.

Tuğlacı (1984: 15)'ya göre; 1717-1718 yıllarında İstanbul'da bulunan Fransız elçisinin eşi Lady Mary Wortley Montagu, kız kardeşine yazdığı mektuplardan birinde kadınların günlük yaşamlarında yaptıkları başlıca şeylerden de bahseder. Bunların, genellikle komşu ziyaretlerinde bulunmak, Türk hamamlarına gitmek, bol para harcamak ve yeni nakış modelleri yaratarak, işleme yapmak olduğunu söylemektedir. Osmanlı Türklerinin esas ve özü olan Oğuzlarda kadın özgür bir varlık kabul ediliyordu. Bu anlayış Bizans ve İran etkilerine kadar da böyle süregelmişti. Türkler İslamiyeti kendi törelerine göre yönlendirdiler. Ancak II. Selim devrinden sonra kadınının bir süs eşyasından farkının kalmadığı görüldü (Şekil 14).

Şehirlerdeki kadınlar, din inancı gereği nikahlarının düşmediği erkekler dışında diğerlerinden tecrit edilmiş bir şekilde yaşıyordu. Bir kadın eğer çok yüksek mevkiden birinin kızı ise ya da yüklü bir çeyiz getirmişse, erkek de bu durumda bir "odalık" almamayı garanti verebilirdi. Bu devirde erkekler meşru zevcesi haricinde istediği kadar odalık alabilirdi, buna engel bir kanun yoktu. Odalıktan sıkıldığı zaman da esir pazarına götürüp satılabilirdi. Boşanma da söz konusu olabiliyordu. Ancak burada da yine çoğunlukla boşanma kararını erkek verirken, kadınların boşanma isteğinde bulunması çok rastlanan bir durum değildi (Tuğlacı, 1984: 16).

Sarayın benimsediği çok kadınla evlilik anlayışının halka yansıdığı açıktır. Şehirli kadınlar bu şekildeki bir yaşamı, devletin desteklemesi ile kabul etmek durumunda idiler. Kırsal kesimde, şehirli ve varlıklı kesimin yaşamında olduğu gibi, çok eşle evlilik, kadınların sıkı sıkı örtünmesi ya da itibarsızlaştırılması gibi durumlar söz konusu değildir. Köylerde kadınlar erkeklerle birlikte tarlada çalışıyor, günlük

işlerle ilgileniyor, yine gelenek ve görenekleri çerçevesinde hayatına devam ediyordu. Elbette geleneksel giysileri giymeye de devam ediyordu.

Şekil 14: Bir Fincan Kahve- Preziosi 1865

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları 1999, Resim 149.

Bu dönemde Avrupa’da teknolojik gelişmeler hız kazanır. 1786 yılında Jakar adındaki mühendis, kendi adıyla anılan bir dokuma tezgahı keşfeder. Bu tarihten sonra dokuma sanayii seri üretime geçecektir. Avrupa’da kumaş üretimi artınca, bu durum Avrupa ile iletişimini artıran Osmanlı’ya da yansiyacaktır. Özellikle İstanbullu hanımların giyiminde Avrupa’dan gelen çeşitli kumaşlar görülmektedir. Kumaşların yanısıra, çok daha önceleri getirtilip giyime dahil olan dantel ve harçlar da, yerlilerin yanında dönemin giysi malzemeleri olarak fazlasıyla görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı’da adı yeni duyulacak bir kumaş olan “Selimiye Kumaşı” da çok rağbet gören kumaşlardandır. Padişah III. Selim’in yerli üretimi güçlendirmek için 1804’te Selimiye Kışlası civarında kurdurduğu yeni ve modern tezgahlarda bu kumaşın üretiminin yapıldığı tahmin edilmektedir. Eski sevai kumaşın benzeri olan bu kumaş, Sultan’ın adı ile anılmıştır (Tezcan, H., 1988: 47).

II. Mahmut (1808-1839) devrine gelindiğinde, yenilikçi olarak bilinen padişah tarafından giysilerde büyük değişim yapılmıştır. Bilindiği üzere Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni ordunun kurulması bu dönemin en önemli konuları sayılmaktadır. Askerdeki bu değişiklikler kısa zamanda halkın giyimine de etki etmiş, Batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır. Kadınlar şalvar kullanmayı bırakmış, bunun yerine fistan denilen tek parça elbise giyilirken, üçetek yerine uzun entariler giymeye başlanmıştır.

Sultan Abdülmecit (1839-1861) dönemine gelindiğinde ilan edilen Tanzimat Fermanı aslen, Batılılaşmanın artık tam anlamıyla devlet programı olarak kabul görüldüğünün bir ilanı sayılmaktadır. Dışa açılımın bir önemli göstergesi de 1851 yılında Londra'da gerçekleşen 1. Dünya Sergisi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli giyim ve Türk el işlemleri ile katılımıdır. Bu katılım Avrupa'da büyük ilgi görmüştür. 1855 yılında Paris'te düzenlenen diğer sergide de yine benzer ürünler sergilenmiş ve yine büyük ilgi ile karşılanmıştır.

1861 ve 1876 yılları arasında tahta çıkan Abdülaziz ise ilk yurt dışı seyahate çıkan padişah olup, çeşitli Avrupa ülkelerini ziyaret etmiştir. Bu gezi sonrası Fransa İmparatoru ve eşi İstanbul'a davet edilir. İmparator ve eşi onuruna verilen resepsiyona Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan ve kadınları da katılırlar ki, bu ilk defa gerçekleşen bir durumdur. Resepsiyonda Fransız kraliçesinin ihtişamlı giyimi ve saç tuvaleti sultan ve eşleri tarafından çok beğenilir, hatta kıskanıldığı söylenir. Bu dönemden sonra saray kadınlarının giyimi Avrupa tarzına daha da yakınlaşmıştır (Tezcan, H., 1988: 48).

Osmanlı'nın son dönemindeki giyim kuşama ait tablolar dönemin tercihleri konusunda günümüze bilgi aktarmaktadır. Bunlardan kadın kıyafetleri ile ilgili olarak, en önemlileri Osman Hamdi Bey'e ait olanlardır denilebilir. Belge niteliği taşıyan bu tabloları yapan Osman Hamdi Bey (1842-1910)'in eserleri bu konuda anılmaya değerdir. Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu ve aynı zamanda bir arkeolog olan Osman Hamdi Bey'e ait tablolarda günlük yaşama dair sahnelerle birlikte, Türk kadınının günlük giyim tarzını anlatan betimlemeler, dönemin kadın giyimindeki zarafeti ayrıntıları ile yansıtmıştır (Şekil 15).

Şekil 15: Sarı Roblu Kadın, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Kaynak: www.osmanhamdibey.gov.tr, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2017.

Bu dönemde saray kadınlarının ne tür giysiler giydikleri konusunda elde fazla örnek yoktur. Ancak Topkapı Sarayı arşivinde bulunan iki terzi defteri bu konuda bize ışık tutmaktadır. Bunlarda kaydedilmiş siparişlerden, Saray kadınlarının kıyafetleri, kullanılan kumaşların cinsi ve aksesuarlar hakkında bilgi edinebiliyoruz. Birincisi 1854-1856 yıllarına ait küçük bir defterdir. Bu defterden anlaşıldığı üzere kıyafetler henüz şalvar ve entariden oluşan geleneksel takımlardır. Bunları zaman zaman hırkalar tamamlar. Diğeri 1873-1874 yıllarına ait olan defterdeki bilgilerden Batı etkisinde kıyafetlerin giyilmeye başlandığı, o yıllarda sanat ve modada merkez durumundaki Paris'in takip edildiği ve Paris modasına duyulan ilginin Saray çevresinde artarak sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu defter çeşitli kadın kıyafetlerini gösteren sayfalardan oluşur ki, üzerlerine Osmanlıca notlar düşülmüş, kumaş örnekleri iğnelenmiştir. Model sayfaları değişik moda dergilerinden derlenmiştir. Bu dönemde Saray kadınlarının Avrupa modasına uymak için yaptığı aşırı harcamalar, Saraya büyük bir parasal yük getirmiştir. II. Abdülhamit (1876-1909) tutumlu olmak isteğinde bir padişah olarak görülmektedir. Onun döneminde saray kadınlarının harcamaları o kadar çoğalmıştı ki, bunun için ferman çıkarılması gerekmiştir (Tezcan, H., 1988: 48 - 50).

Önceleri sarayda başlayıp, ardından sarayın yakın çevresini etkisi altına alan Batılı modanın etkileri, XX. yüzyıl başında yoğun olarak halkta da hissedilmeye başlanmıştır. Tabii bu akım sadece İstanbul ile sınırlı kalmıyordu, Bursa, Edirne gibi büyük kentlerde yaşayan hanımlarca da bu tür giyim tarzı takip edilmekteydi. Köylerde yaşayan veya orta halli, yoksul olan halk ise geleneksel giysilerini giymekteydi. Osmanlı'nın son dönemlerinde şehir hayatında iyice oturmuş olan Batılı giyim şekli, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte çağın getirdiği ve toplumun arzu ettiği bir zorunluluk olarak kabul edildi (Şekil 16). Yapılan “kılık kıyafet devrimi” ile giyim kuşamda bir standart sağlanması da amaçlanmıştır. Türk kadınının toplum içerisinde her anlamda saygı görmesi, eğitim hakkını elde etmesi, çalışma hakkına sahip olması gibi önemli konuların yanında giyim-kuşam olarak da rahatlayarak, istediği şekilde giyinme hakkına kavuşması ancak Cumhuriyetin ilanından sonra tam olarak gerçekleşebilmiştir. Atatürk'ün evlat edindiği kızları, çeşitli görevlerde bulunan devlet erkanından hanımlar, akademisyenler bu konuda Türk kadınlarına öncülük etmişlerdir.

Şekil 16: İstanbul, 1920

Kaynak: Arif Doğan Albümü.

2.2. Cumhuriyet'ten 1970 Yılına Kadar Kadınların Konumu ve Giyimi

Kurtuluş Savaşı'nda bağımsızlık için mücadele edip, kazanan Türkler, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde 1920 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdular. Bu tarihten sonra Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri ile alt yapısı oluşmuş olan, Türk kadınlarının

hak arayışları ileri bir noktaya taşınmıştır. Cumhuriyet ile birlikte Türk kadınları çıkarılan kanunlar çerçevesine erkeklerle eşit bireyler haline gelmiştir.

Osmanlı şehir yaşamında yüzyıllarca erkek egemen bir toplumda neredeyse tüm hakları elinden alınmış olarak yaşayan kadınların yeni sisteme geçişte etkin rol oynadıkları görülmektedir. Savaşlarda her türlü çabayı gösteren, cephe gerisinde destek olan, gerektiğinde kendisi silahlanıp savaşı her kesimden kadınlar, özellikle İstanbul'daki hemcinslerinin yıllardır takip ettiği ve belirli bir yere taşıdığı, kadın özgürlükleri ve hakları konusunda, Cumhuriyet sonrasında kanunların da desteği ile net adımlar atarlar. Kadınların siyasete katılıp, milletvekili olmaları, önemli makamlara gelmeleri bunun göstergesidir. Bundan sonra Atatürk'ün her gittiği yerde ve her fırsatta gündemine aldığı kadınların hakları ve yeri konusundaki konuşmaları da kadınları yüreklendirmiştir. Atatürk Türk kadınlarının toplumda ne denli önemli yerde olduğunu daima vurgularken, zor durumda olan ve okumak isteyen kızları da manevi evlat olarak almış, onların okuyup meslek sahibi olmalarını sağlamış, uygun kişilerle evlendirerek yuva kurdurmuştur. Atatürk Türk kadınlarına olan saygısını her yerde dile getirerek bizzat örnek olmuştur (Şekil 17).

Şekil 17: Atatürk'ün Manevi Kızları, Rukiye, Sabiha, Afet, Zehra

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sabiha_G%C3%B6k%C3%A7en, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2017.

Cumhuriyetle birlikte gelen kadınlara ait hak ve özgürlükler kapsamında giyim konusunda da rahatlama sağlanmıştır. Kadınların giyimlerine dair herhangi bir yasa çıkarılmamış, ancak çağdaş giyim teşvik edilmiştir. Kadınların da katılabileceği toplantılar, balolar düzenlenmiş, kadınlar sosyal yaşama dahil edilmeye çalışılmıştır.

Yıllardır Avrupa modasının etkisi ile giyim şekli değişen Türk kadını, bu sosyal ortamlara Avrupalı hemcinsleri gibi giyinerek katılmışlardır. Özellikle Cumhuriyet ve yılbaşı balolarında, çeşitli düğün ve törenlerde kadınlar şık ve zarif giyimleri ile dikkat çekmektedir (Şekil 18).

Hariciye köşkü'nde verilen yılbaşı balosunda. (31 Aralık 1929)

Hariciye köşkü'nde verilen yılbaşı balosunda. (31 Aralık 1929)

Fotoğraf kaynağı: Atatürk Gazi Mustafa Kemal, Foto Cemal Işksel, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1969. Sayfa:56

Fotoğraf: Cemal Işksel

Şekil 18: Hariciye Köşkü'nde Yılbaşı Balosu, 31 Aralık 1929

Kaynak: www.isteataturk.com, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2017.

Atatürk Konya'da Kızılay Kadınlar Şubesinin tertip ettiği çay ziyafetinde şu ifadeleri ile kadınların giyimi konusunda düşüncelerini dile getirmiştir:

“Hanımlar ve Efendiler; Kadınlarımız aslında sosyal hayatta erkeklerimizle her zaman yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle başbaşa, mücadele hayatında, ziraat hayatında, geçinme hayatında, erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında varlıklarını ispat ettiler. Fakat erkeklerimizin oluşturduğu ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin varlık nedenlerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır.

Kimse inkâr edemez ki, bu savaşta ve ondan önceki savaşlarda milletin hayat kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır... Saygıdeğer Hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu dış görünüş; özellikle kadınlarımızın şeklinden, giyinme şeklinden ve örtünme biçiminden doğuyor. Onların aldanmalarına neden olan diğer bir nokta da yabancılarla temas edebilecek konumda bulunan kadınlarımızın tavırlarının ve hareketlerinin milli işlerimizin ve hareketlerimizin simgesi olmayıp, belki Avrupa ve hareketlerinin taklitçisi olarak görülmesidir. Gerçekten memleketimizin bazı yerlerinde, en fazla büyük şehirlerinde, giyim şeklimiz, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımızın giyim ve örtünme biçiminde iki şekil oluşuyor; ya ifrat ya da tefrit görülüyor. Yani; ya ne olduğu bilinemeyen, çok kapalı, çok karanlık bir dış görünüm gösteren bir kıyafet ya da Avrupa'nın çok serbest balolarında bile dış kıyafet olarak giyilemeyecek kadar açık bir giyim. Bunun her ikisi de şeriatın teklifi, dinin emri dışındadır.

Bizim dinimiz kadını o aşırılıktan da, bu aşırılıktan da arındırır. O şekiller dinimizin gereği değil, karşıtıdır. Dinimizin önerdiği örtünme hem hayata, hem erdeme uygundur. Kadınlarımız şeriatın teklifi, dinin emri gereğince örtünselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Şeri olan örtünme, kadınlar için zorluk gerektirmeyecek, kadınların sosyal hayatta, ekonomik hayatta, geçinme ve ilim hayatında erkeklerle işbirliği etmesine engel bulunmayacak basit bir şekildedir.

Bu basit şekil toplumumuzun ahlâk ve adabına aykırı değildir. Giyim şeklimizi aşırılığa vardiyanlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadını taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine göre gelenekleri, kendine has âdetleri, kendine göre milli özellikleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne de kendi milliyeti içinde kalabilir. Bunun sonucu şüphesiz ki zarardır.

Bizim örtünme meselesinde göz önüne alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın gereklerini düşünmektir. Örtünmedeki aşırılıktan kurtulmakla bu iki ihtiyacı tatmin etmiş olacağız. Giyim şeklimizde milletin ruhî ihtiyaçlarını karşılamak için, İslâm ve Türk hayatını başlangıçtan bugüne kadar hakkıyla araştırmamız ve etraflıca aydınlatmamız gerekir. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki giyim şeklimiz ve kıyafetimiz onlardan başkadır, ancak onlardan daha iyidir diyemeyiz.

Bizim kadın hayatımızda, kadının giyim şeklinde yenilik yapmak meselesi söz konusu değildir. Milletimize bu konuda yeni şeyleri bellettirmek zorunda değiliz.

Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten var olan, sevilen âdetlere düzenli akış vermek söz konusu olabilir. Biz başlı başımıza fert olarak her türlü şekilleri uygulayabilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti seçebiliriz. Ancak bütün milletin kabul edip değerli göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında uygulama yeteneği olan kıyafetleri herhalde genel eğilimlerde aramak ve o şekillerin başarısını genel eğilimlere uygunlukta görmek lâzımdır. Bazı milletlerin zevk alemlerini memleketimizde uygulamaya kalkmak doğal olarak hatadır. Bu yol, sosyal hayatımızı, bilime ve fazilete ulaştırmaz.” Hâkimiyeti Milliye, 29.3.1923 (www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konyada-kadınlar-ile-konusma).

Atatürk, bu sözleri ile Türk kadınına uç noktalarda giysiler giymektense, bağlı olduğu değerlerine ve kültürlerine uygun olarak, günün şartlarının gerektirdiği şekilde giyinmeyi tavsiye etmektedir. Türk kadınının taklitçi olmaması ve kendi özündeki güzelliklerle ortaya çıkardığı, çağdaş yaşama ayak uydurabilecek giyimlerin daha iyi olduğu konusunda görüşlerini bildirmektedir.

Atatürk’ün sık sık yinelediği şekilde, Türk kadınları her zaman zor durumlarda erkeğine yardımcı olarak, toplumun şekillenmesinde temel taşı görevi üstlenmiştir. Yüzyıllar süren baskılar sonucu, hapis hayatı sürmekten kurtulan kadınlar, yaşamın her alanında kendilerini göstermeye başlamışlardır. Türk Kadınlarının Cumhuriyet ile birlikte özgürlüklerini elde etmeleri ve sonrasında bunun giyimlerine yansması yurt dışında da ilgi ile takip ediliyordu. Zaman zaman çeşitli gazete ve dergilerde konu edilerek, Türkiye’deki kadınların giyimleri ve sosyal hayatlarından kareler sunularak gelinen nokta hayretler içerisinde izleniyordu (Şekil 19).

Türk kadınları bu tarihten sonra özellikle şehirlerde modern giyim şekli ile daha çok görünmektedir. Ancak bilindiği üzere Avrupa’da giyim ile ilgili tüm gelişmeler XVII. yüzyıldan itibaren özellikle İstanbul’da çok sıkı takip ediliyor ve uygulanıyordu.

Şekil 19: 11 Kasım 1933 Tarihi Le Miroir Du Monde, Kapak ve İç Sayfadan Biri

Kaynak: Onur Okur Albümü.

1800 yılının başında bu giyim şekline ayak uydurmak isteyenler için terzi dükkanları açılmıştı. Saray mensuplarının, hanedanın, üst düzey görevlilerin, zengin beylerin, İstanbul'da yaşayan yabancı elçilik mensuplarının, bankacıların giydiği Batılı tarzdaki sivil kıyafetlerin dikiminde yerli terzilerin moda ayak uydurmakta zorlanıyordu. Bedenleri telalarla kalıplanmış ceketler, sert kol kapakları ve dik yakalar, apoletler yerli terzilere bir hayli yabancıydı. Gerekli malzeme de yurt içinde bulunamıyordu. Kesim ve dikiş teknikleri de farklıydı. Bu açığın kapanması için yabancı modelist, stilistler ile malzemeyi de temin eden tüccar terziler, oldukça kârlı ve boş olan bu pazarı kısa sürede dolduracaktı. Yabancıların Pera dedikleri yer olan Beyoğlu'da 1830'lardan sonra görülmeye başlayan bu atölyeler, 1839'da Tanzimat'ın ilanından sonra birbiri ardına açılmıştır. Terzi atölyelerinin yanında Batılı yaşam tarzının uygulanmasına yönelik Avrupa mallarını satan lüks mağazalar, bonmarşeler, gömlekçiler, ayakkabıcılar, fotoğrafçılar, kuaförler, lüks pastaneler de Pera'da hizmet vermeye başlamıştır. Pera'da önceden de Türk, Rum, Ermeni, Yahudi tacirlerin oluşturduğu canlı bir pazar bulunuyordu. Ancak yeni mağazaların açılması bölgeyi hareketlendirmiştir (Tezcan, H., 2008: 38 - 39). Varlıklı kesime hitap eden bu dükkanlar

dışında, halkın da bu yeni ve fonksiyonel giyimi günlük yaşamında kullanmaya başladığı görülmektedir. Bunun için doğal olarak, yine moda olgusu çoktan oturmuş olan Avrupa, özellikle Paris takip edilmektedir. Şehirlerde modern giyim şekli daha hızlı benimsenirken, kırsal kesimde ise öncelikle memurlar, öğretmenler modern giyimleriyle halka öncülük ediyorlardı.

Kasabalar ve köylerde de yeni giyim şeklinin örneklerine az da olsa rastlanıyordu. Halk yavaş yavaş bu yeni giyim şekli ile tanıştı, ancak günümüzde de görüldüğü üzere bazen çeşitli nedenlerle geleneksel giyimleri tercih etmektedir (Şekil 20).

Şekil 20: Elmacık Köyü Millet Mektebi 15 Nisan 1929

Kaynak: http://elmacik.org/osman-zengin-ozel-album/_1/, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2017.

I. Dünya Savaşı'ndan çıkmış, üretimi neredeyse tümüyle durmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde tüm zorluklar aşılmaya çalışılarak on beş yıl gibi kısa bir sürede birçok atılım yapıldı. Dışa bağımlılıktan kurtulmak, kalkınmak amacı ile kurulan birçok fabrika içinde tekstili güçlendirecek olanlar da bulunuyordu. Dokuma fabrikaları yanında, sektöre yardımcı olacak bankalar kurulmuş, Osmanlı döneminde kurulmuş olanlar da desteklenerek üretime devam etmeleri sağlanmıştır.

Bu dönemde Türk kadını da ekonomik ve sosyal yaşamda yerini perçinleyerek çalışıyor, eğitim alıyor, yurt dışına çıkıyor, önemli görevler üstlenerek idareci, milletvekili, bakan olup, kadınlara olanak verildiğinde neler yapabileceklerini kanıtlıyordu.

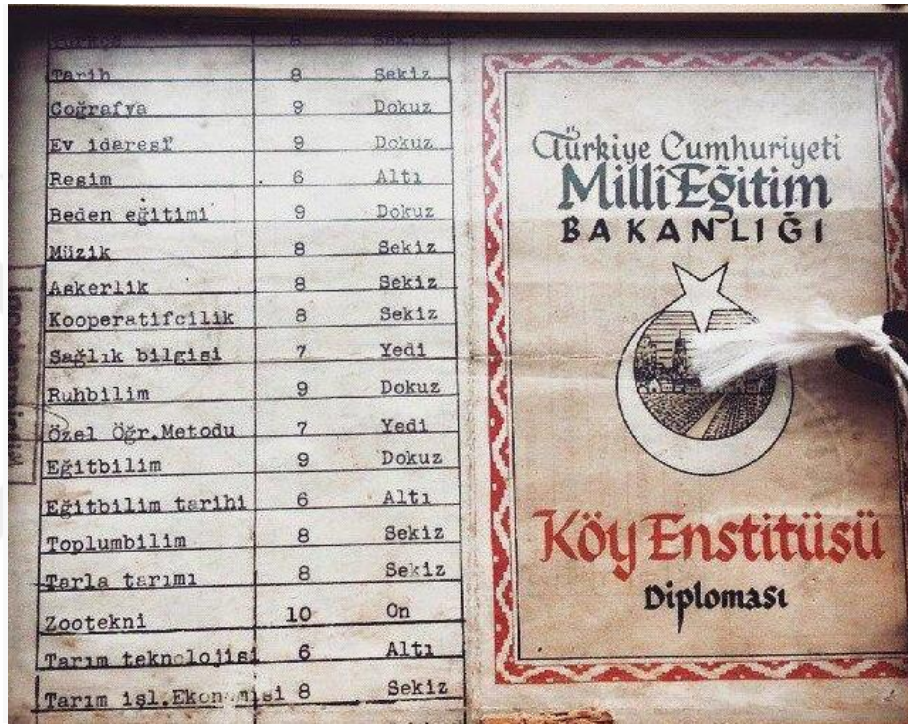
II. Dünya Savaşı'nın yaşanması Avrupa'da bir süre moda akımlarının duraksamasını getirse de her türde olaydan ilham alan moda, bu süreci de iyi değerlendirip, başka akımlar halinde yoluna devam etmiştir. Bu dönemde Türk kadını sosyal yaşamda yerini perçinleyerek, çalışıyor, eğitim alıyor, yurt dışına çıkıyor, önemli görevler üstlenerek idareci, milletvekili, bakan olup, kadınlara olanak verildiğinde neler yapabileceklerini kanıtlıyordu.

Batı'da teknolojik ilerlemelerin tekstil sektörüne yansımaları da görülmekte olup, her yeni buluş ve yenilik modanın kullanımına giriyordu. 1940 yıllarında bulunan naylon çorap bunu örneklerindedir. Sonraları naylon ve sentetik malzemenin tekstilde kullanımı artarak, özellikle 1960 larda yeni trendlere kapı açmıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'da kırsal kesimden kente göçler nedeniyle metropoller oluşmaya başlamış, bu durum tüketim toplumunun temellerini atmıştır. Artık kitlesel olarak hareket eden şehirlerde yaşam farklılaşmıştır. Belli ücretler karşılığında çalışan işçi sınıfının kentelerde birikmesi, alım gücünün de belli seviyelerde olmasını gerektirmiştir. Moda sektörü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sadece varlıklı kesim için değil, halkın da kolay ulaşabileceği türden giyimler tasarlamaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle pahalı giysileri alamayan halk, bu giyimleri kullanmıştır. Modanın geniş kitlelerce benimsenmesinde metropol yaşamı da böylece etkili olmuştur. Her yıl yapılan bir takım değişikliklerle, yeni tarzı olan modeller kadınlar tarafından cazibedar bulunuyordu. Değişik boylardaki etekler, bol paça pantolonlar, tayyörler, değişik şapkalar, takılar, çantalar, ayakkabılar, saç modelleri ve renkleri, makyaj çeşitleri derken "moda" denilen her yenilik, ortaya çıktığı andan itibaren kısa süre sonra geniş kitlelerce uygulanıyordu.

XIX. ve XX. yüzyılda dünyayı etkileyen savaşlar giyim ve modayı olumsuz etkilese de, tekstil hammaddesi konusunda şanslı bir konumda bulunan Türkiye'de, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki etkili politikaların da desteği ile, halkın kaynaklara

ulaşmada Avrupa kadar sıkıntı çekmediği görülmektedir. Bunun yanında, Türk halkının yerli malı kullanmaya teşvik edilmesi, tutumlu olma konusundaki genel anlayış ve politikalar, halkın el sanatları ve becerileri konusunda iyi olması, giyim tercihlerini çoğu zaman aşırılıklardan uzak tutarak, kendine yetebilen bir çerçevede ele alınmasını sağlamıştır. Ayrıca yurdun her yanında eğitim amaçlı açılan kurslarda ve köy enstitülerinde, halk kaynakların kullanımı konusunda bilinçlendiriliyor, ev idaresi dersleri de veriliyordu (Şekil 21).

Subject	Credit Value	Grade
Tarih	8	Sekiz
Coğrafya	9	Dokuz
Ev idaresi	9	Dokuz
Regim	6	Altı
Beden eğitimi	9	Dokuz
Müzik	8	Sekiz
Askerlik	8	Sekiz
Kooperatifçilik	8	Sekiz
Sağlık bilgisi	7	Yedi
Ruhbilim	9	Dokuz
Özel Öğr. Metodu	7	Yedi
Eğitim	9	Dokuz
Eğitim tarihi	6	Altı
Toplumbilim	8	Sekiz
Tarla tarımı	8	Sekiz
Zootekni	10	On
Tarım teknolojisi	6	Altı
Tarım İsl. Ekonomisi	8	Sekiz

Şekil 21: Köy Enstitüsü Diploması

Kaynak: siirsofrasi.blogspot.com.tr, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2016.

Türkiye’de 1970 yıllarına kadar kadınlar artık çağın gerektirdiği giyim şekillerini bütçeleri ölçüsünde tercih ediyor, gömlek, pantolon, manto, şapka, çorap, etek, elbise, iç çamaşırı, ayakkabı gibi giyimlerde yenilikçi davranıyordu. Zor dönemlerden geçen Türk halkı için modanın Batı’da çok sık yenileniyor olması, herkes tarafından sıkı takip edilmese de, yine de etkileri Türkiye’ye çabuk ulaşıyordu (Şekil 22).

Modanın daha geniş kitlelere ulaşması ve çabucak yayılmasında etkin olan en temel unsur elbette teknolojinin gelişimi ile birlikte iletişim araçlarının

yaygınlaşmasıdır. İletişimin hızlanması ile birlikte özellikle şarkıcıların ve sinema sektöründeki ünlü oyuncuların öncülüğünü yaptığı yeni giyim şekilleri ve trendler, giyim olgusunu bireysel olmaktan uzaklaştırarak, kitlelerin giyim tercihi haline getiriyordu.

Şekil 22: Beyoğlu Sokakları, 1965

Kaynak: Arif Doğan Albümü.

Amerika'da Hollywood yıldızlarının yanı sıra, Avrupa'dakilerin giyim kuşama, ülkemizdeki ünlüler tarafından Türk toplumuna taşınıyordu. Bu tarz giyinmek toplumda hoş karşılanıyor, özellikle gençlerin ve kadınların büyük ilgisini çekiyordu. Batı'da ve Türkiye'de XX. yüzyıla birlikte çalışan kesimde kadın oranının artması, kadınların ekonomik güce sahip olmalarını sağlayarak, giyim konusunda daha cömert harcama yapabilmelerinin önünü açmıştır.

Bu durum, günümüze kadar bu şekilde ilerlemeye devam etmiş ve etmektedir. Tüm dünyada XVI. yüzyıldan bu yana yaşanan büyük olaylar ve sonrasında toplumlarda oluşan değişimler, şimdilerde giyim dünyasının ve modanın dev bir sektör haline gelmesine zemin hazırlamış, şu andaki konumunu belirleyen nedenler olmasını sağlamıştır.

BÖLÜM 3: GELİNLİK VE ABİYE GİYSİLERİN SEYRİ

3.1. Evlilik Aşamaları ve Düğün Törenleri

İnsanlar biraraya gelip topluluk oluşturduğu yıllardan bu var olan evlilik, iki taraf arasında yapılan tarihin en eski anlaşması, akdidir. Önce bireysel anlamda, sonra da topluluk açısından düşünüldüğünde insanlar, soylarının dolayısıyla yaşadığı toplumun birlikteliğini ve devamını arzu eder. Bu nedenle hem kişiler, hem de toplum açısından evlenme ve evlilik, çağlar boyunca yüksek bir öneme sahip olmuştur.

Kadın-erkek her birey, belki de yaşamındaki en önemli dönüm noktası olan evliliğin başlangıcı olan düğünlerinin özel olmasını hayal eder ve ister. Evlilik ve evlenme aynı zamanda toplumsal bir değişim olduğundan, birlikte yaşayan topluluk için de bir değişim ve dönüm noktası olarak algılanmaktadır. Genel olarak bakıldığında, evliliğin boyutlarından bir olan düğün törenleri de bu anlayış çerçevesinde şekillenerek günümüze değin önemi yitirmeden gelebilmiştir.

Evlenmenin topluluğu ilgilendiren bir olgu olduğundan yola çıkılarak, düğün törenlerinin aslında bir tür “evliliği duyurmak, bildirmek” amaçlı yapıldığı söylenebilir. Düğünlere tüm akrabaların ve tanıdıkların çağırılması, hazırlıkların yapılması, eğlenceler düzenlenmesi bu amacın göstergelerindedir.

Tüm dünyada kültürlerden doğan farklılıklar olsa da, düğün törenlerinin belli başlı ritüeller çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Her kültür kendi kuralları, inançları, ekonomik durumları, coğrafi ve yerleşim şekilleri, gelenek ve görenekleri dahilinde, bir düğün seyri oluşturmuştur. Bu çerçeveye bağlı kalınarak, evlenmek isteyenler ya da evlenmesi istenenler bir araya getirilerek süreç devam ettirilir.

Tarih boyunca Türk kültürüne bakıldığında evlilik törenlerinin yani düğünlerin önemli toplumsal olaylardan olduğu bilinmektedir. Orhun Yazıtları'nda düğünlere ilişkin bölümler bulunması, düğünün Türklerde önemli bir olay olduğuna işaret etmektedir. Köksel (2011: 339)'in, Ergin (1975: 89)'den aktardığı bilgiye göre kitabelerde; “...Türgiş kaganka kızımın... ertingü ulug törün alı birtim. Türğiş kagan kızın ertingü ulug törün olguma alı birtim. ...ertingü ulug törün alı birtim.” (Türgiş

kağanına kızımı... fevkalade büyük törenle alıverdim, Türgiş kağanının kızını fevkalade büyük törenle oğluma alıverdim) olarak yer alan cümleler bize ihtişamlı düğün törenleri hakkında bilgi vermektedir. Dede Korkut Oğuznamelerinde evlilik törenleriyle ilgili sahneler ayrıntılı biçimde verilir. Bu Oğuznamelerden anlaşılanlara göre kız isteme, söz kesme, kalın (başlık), çehiz, ok atmak suretiyle gerdek çadırını belirleme, kız ve erkek tarafı arasındaki hediyeleşme, düğün yemeği, düğün töreni gibi birtakım adetler bulunur. Divanü Lugat'it Türk'te de değişik konu başlıkları ile evliliğin aşamaları da ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Yazıtlardaki bilgilerden siyasî amaçlı evliliklerin de gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak araştırmalar yapılmıştır.

Eski Türklerde gelin ve damat evlenirken mallarını birleştirerek ortak bir ev sahibi olurlar, yeni bir ev kurarlardı. Bu ev yalnız kocanın malı olmayıp, karıyla kocanın ortak malı olurdu (Murat, 2008: 152). Türklerde evlilik yalnızca iki kişinin ortak bir yaşam kurmasını ifade etmez; düğün ile birlikte yapılan akit ile, gelin ve damadın aileleri açısından da ortak bir gelecek kurulması, akrabalık ilişkilerinin oluşturulması söz konusudur. Bu bağlamda “düğün” sözcüğü, düğüm, ukde anlamlarını da içermektedir (Türk Dil Kurumu).

Türklerde düğünler insanların, topluluk olarak birarada bulunma anlayışını pekiştirerek, komşuluk, akrabalık, yardımseverlik, destek olma, misafirperverlik, birlikte hareket etme duygularını güçlendirmektedir. Bu önemli olayda evlenen kişilerin ve onların yakınları birlikte dayanışma içerisinde olduklarını gösterirler. Bunun yanında ilgililerin birçok yönden heyecanla katılmak istedikleri törenlerdir. Tüm eş, dost ve akrabaların katılması istenen düğünler sayesinde müzik, dans, eğlence, yemek ziyafetleri, karşılıklı hediyeleşmeler, sohbetler ve çeşitli aktiviteler de gerçekleştiğinden, bir tür sosyalleşme ortamı yaratılmaktadır. Düğün sahipleri ve davetliler açısından sıradanlıktan kurtulma, farklı sosyal ortamlara girme ve neşeli zaman geçirme yolu olarak da algılanabilmektedir. Bunun dışında özellikle kadınlar açısından süslenme, yeni giysiler giyinme, eğlence gibi durumlar işin keyifli ve değişik boyutlarını oluşturmaktadır.

XIX. yüzyıl İstanbul'unda, daha öncekilerde de olduğu gibi, orta düzeyde ailelerin çocukları genellikle aynı şekillerde evlenmekteydi. Bir ailenin kızı olduğunda annesi daha beşikteyken çeyizini hazırlamaya başlardı. Her evde bulunan süslemeli

çeyiz sandıkları, kızların ileride evlendiklerinde kullanacağı eşyalar ile doldurulurdu. Genç kızların çocukluktan çıktıktan sonra, uygun kısmeti olduğunda evlenmesi gerektiğine dair düşünce hakimdi. Bu nedenle kız çocuklarına küçük yaşlardan itibaren evle ilgili işlerin idaresi ve el sanatları gibi beceriler öğretilerek, evlendiğinde acemilik çekmemesi sağlanırdı. Çeyizi erken yaşlardan başlayarak hazırlanır, evlendiğinde ihtiyacı olacak her türlü eşya yavaş yavaş biriktirilirdi. Görücü usulü ile olan bu evliliklerde ya birbirlerini tanıyanların aracılığından ya da bohçacı denilen, herkesin evine rahatlıkla girip çıkan kadınların bilgilerinden, duyumlarından yararlanılırdı. Bu kişilerin görüşleri doğrultusunda uygun olduğu düşünülen genç kızın evine görücü olarak gidileceği önceden bildirilirdi. XVIII. yüzyılda şehirlerde evlilikler katı görenekler kapsamında yapılıyordu. Görücü olarak giden kadınların kız görme ziyaretlerinin her aşaması, törensel bir biçimde düzenlenirdi. Kızın evine haber verilerek gidilir, kahve içilirdi. Kahve içilirken kenarda bekleyen genç kız iyice incelenerek uygun olup olmadığına karar verilirdi. Uygunluk düşüncesi oluşmuşsa, aileler değerlendirir, bundan sonra erkekler devreye girerdi. Kızın babasından onay alınmaya çalışılırdı. Aileler önceden tanışıyorsa süreç hızlı ilerler, ancak tersi durum söz konusu ise kız tarafı ayrıntılı araştırmadan kızlarının evlenmesine razı olmazlardı. Gelin tarafının onayı için yollar araştırılırdı. Ziyaretler sık yapılarak temsilciler çeyiz ve mehir konularında anlaşmaya çalışılırdı. Aslen başlık parası denilen bu para, Orta Asya'dan kalan bir gelenektir ve adına "kaym" ya da "alın" denilmekteydi. Eğer bu parada anlaşma sağlanırsa nişan ve nikah tarihleri de belirlenirdi. Mehrin ödenmesi ile gençler nişanlı sayılır, erkek tarafı kız tarafına nişan takımları gönderilirdi. Nişan takımları denilen bu çeşitli hediyeler beş tepsi içinde taşınırdı. Nişan takımları içerisinde kız ve akrabalarına şekerlemeler, kırmızı kumaş, şık terlikler, gümüş el aynası, minik billur şişelerde kokular, gümüş kutu içinde zümrüt, yakut ya da elmas gibi tek taşlı bir yüzük, çiçekler, meyve sepetleri, mumlar, baharatlar, kahve, Mekke kınası, gelinlik kumaş, elbiselik kumaş, sedef nalın, gümüş tas ve tarak, hamam eşyaları gibi birçok eşya bulunurdu. Kız tarafı da damada içinde terlik, inci işlemeli mendil, işlemeli çamaşırlar olan "nişan bohçası" hazırlar ve gönderirdi (Murat, 2008: 153).

Evlenenlerin dini nikahı da bu arada düşünülmesi ve yapılması gerekli konulardandı. Dini nikah İslami usul gereği kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı, ancak yan

yana olan odalarda bulunarak gerçekleştirdikleri bir ritüel halinde idi. Nikahtan sonra ikramda bulunulur ve kutlanırdı.

Artık evlilik sürecinin tamamlanması için sadece düğünün gerçekleşmesi beklenirdi. Düğünden önce kız evinde çeyiz sergilemesi yapılırdı. Eşe, dosta, tanıdıklara çeyizin serileceği bilgisi verilerek, görmeye gelmesi beklenirdi (Şekil 23).

Şekil 23: Osmanlı'da Çeyizi İle Birlikte Gelin (İDMK 2380, y.112)

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 59.

Düğün çok yakın tarihte olabildiği gibi, ailelerin durumuna göre yıllar sonra da yapılabilirdi. Ancak en az bir hafta önce eşe dosta akrabalara duyurulması için okuyucu kadın bulunur, kırmızı mum ve akide şekeri ile birlikte düğün tarihi bildirilirdi. Düğün bir hafta süren ve nikah sözleşmesini geçerli kılan bir kutlamaydı. Kadınlar gelin evinin haremindedir, erkekler ise damadın evinde selamlık kısmında ayrı ayrı eğlenirdi. Düğün haftasının ilk günü olan pazartesi günü gelinin çeyizi evinden damat evine alay eşliğinde sepetler ve nahıllarla taşınırdı. Eğer ailelerin durumları iyi ise eşyalar daha bir gösterişli ve pahalı olurdu. Salı günü gelin tarafı her türlü masrafını damat tarafının karşıladığı “gelin hamamı” denilen temizlik ve eğlenceyi gerçekleştirirdi. Çarşamba

günü gelin kızın evine damat tarafının kadınları gelir, eğlence yapılır, aynı akşam “Kına Gecesi” düzenlenerek eğlenceye devam edilirdi. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar müziğe devam edilir, konuklar eğlenir, gelin kutlanırdı. Perşembe gelinin “Yüz yazısı” yapılırdı. Bu işi bilen hanımlarca gelinin yüzü boyalar ve değerli taşlarla süslenir, kıymetli takıları takılırdı. Mor ya da koyu kırmızıdan yapılmış, altın ve gümüşten ağır işlemeli gelinliği giydirilerek, başına sorguç ve gelin telleri ile birlikte süslenen duvağı takılırdı. Hazırlıklar bittiğinde gelin babasının önünde diz çöker ve elini öperdi. Ellerinden tutarak kızını kaldıran babası beline kuşağını bağlardı. Bu kuşak bazen değerli bir şal ya da mücevherli bir kemer olurdu. Bu arada damat da evinde de hazırlık ve eğlence yapılır, damat merasimle tıraş olurdu. Bundan sonra gelin alma alayı olan damat tarafının erkekleri at ve arabalarla gelirdi. Kız tarafından geline yardımcı olmak için bir yenge de gelinin yanında giderdi. Geleneklere uygun şekilde hareket eden gelin alayı, damadın evine geldiklerinde, damat bereket getirmesi için etraftakilere para saçardı. Gelin davetlilere birkaç saat gösterilir, yemekler yenir ve eğlence yapılırdı. Erkekler akşam ezanı ile camiye gider, dönüşte damat, arkadaşları tarafından evine bırakılırdı. Zıf odasında damat, geline beğenisinin bir işareti olarak “Yüz görümlüğü” denilen bir takı takardı. Cuma günü “paça günü” olarak tabir edilen gündü. Bu günde gelin ve damadı kutlamak için gelen misafirlere koyun paçasından yemek pişirilir, yanında pilav, kaymak ve şerbet, ardından kahve ikram edilirdi. Eğlence bugünde de devam eder, gerekli olan herşey için kısıtlama yapılmadan harcama yapılır, davetliler hoş tutulmaya çalışılırdı. Davetliler de gelin ve damada yakınlıkları ve durumları ölçüsünde takılar takar ya da armağanlar getirdi. Bu adet çok eskilere dayanan ve günümüzde de devam eden geleneklerdendir (Murat, 2008: 153 - 154).

Osmanlı devrine ait kadın giyimi ve gelinliği, yaşanan hayat tarzına paralel saray, şehir ve kırsal kesimin kendilerine özgü kuralları, gelenek ve göreneklerine göre şekillenerek, kullanılan değişik boya, dokuma, işleme ve modellerle zenginleşmiştir. Osmanlılarda düğünün kaç gün süreceği, evlenenlerin sosyal statülerine göre değişim gösteriyordu (Gül, 2002: 104). Düğünün her gününde farklı bir giysi hazırlanırdı. Kına gecesinde “kınalık” ve düğün günü “bindallı” ve gerdek ertesinde “paçalık” denilen bir kıyafet giyilirdi.

Türklerdeki evlilik geleneği İslamiyetin kabulü ile birlikte değişime girmiştir. Hanedanlar, kısa zaman içinde bir Müslüman hanedan geleneği olarak kabul gören köle ve cariye sistemini benimseyince, saraylarda ve üst yönetimin yaşadığı konaklarda bu yeni sistem uygulanmaya başlanmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlı sultanları, Selçuklular ve Beylikler Döneminde olduğu gibi komşu hanedanların kızları ile evlilik yapıyorlardı. Bu sayede Hristiyan Rumeli ve Müslüman Anadolu'nun güçleri prenses gelinler sayesinde kontrol edilmekteydi. Bu evlilikler sayesinde güçler birleştiriliyordu. Osmanlı Hanedanlığı, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminden itibaren müslüman ya da gayrimüslim olsun komşu hanedan ve beyliklerden evlenmeyi tamamı ile terk etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi ile birlikte harem, cariye kökenli kadınlara açılmıştır. Sonraki dönemlerde Osmanlı sultanlarının cariyelerle olan evlilikleri devam etmiştir. Bunun sebebi, yasal evliliğin nikah mukavelesinden kaynaklı olan yükümlülükleri olması ve belli bir saygı ritüeli gerektirmesidir. Ayrıca cariyelerin köle olması, politik olarak efendilerinin üzerinde ağırlığını koyabileceği yasal hakları ve güçlerinin olmaması da bir etken olarak görülmektedir. Hanedan üyeleri, sadrazam ve vezirler ile onların altında çalışan bürokrasinin üst kademesinin yaşam biçimi, müslüman veya gayrimüslim tüm tabanı etkilemekteydi. XVIII. yüzyılda yaşanan Lale Devri ile birlikte oluşan barış ortamı halkın refah düzeyini yükseltmiş olmakla birlikte, eğlence, giyim, kuşam ve yaşam biçimini de etkilemiştir. Bu dönemde kentli kadınlar siyaset alanında eskisinden daha açık ve etkin biçimde rol almaya başlamışlardır. Yeni mesire alanlarının açılması kadınların daha çok sokağa çıkmasına ve değişen giysi modasının gözle görülür hale gelmesine neden olmuştur. Ancak giyim kuşamı denetlemeye yönelik fermanların da yine bu yüzyılda çıkması ve kadınların bu yasaklarla baş etmeye çalıştığı da görülmektedir. Yine sarayın içinden gelin olarak çıkmış hanım sultanlar için Haliç ve Boğaziçi'nde yapılmış görkemli saraylar yeni yaşam modeli için birer örnek oluşturmaktadır. Çocuklarına harcaması çok fazla olan gösterişli düğünler yapmak saray çevresinden kente yayılmıştır. Bursa ve Edirne gibi diğer büyük eski başkentlerde de moda haline gelmiştir. İstanbul saray düğünleri ile imkanlar çerçevesinde gerçekleştirilen Anadolu kent düğünleri, kültürler arasında ortak noktayı ve geçişi oluşturmaktadır (Murat, 2008: 152).

XIX. yüzyılda artık tamamı ile Avrupa etkisi altında bulunan Saray ve çevresinde müthiş bir kaynak sarfiyatı söz konusu idi ve Avrupa modasını takip etmek

adına sınır tanınmamaktaydı. İstanbul'da saray ve çevresindeki üst tabakanın giderlerinin böylesine aşırı olduğu bu dönemde, Mısır'dan, birisi Abbas Paşa olmak üzere, bazı paşalar aileleri ile birlikte göç etmişlerdir. Bu aileler yüksek fiyatlara satın aldıkları konak ve yalılarda yaşayıp, bol harcamalar yaparak dikkatleri çekmişlerdir. Ancak bu insanların yaşamı saray ve çevresindeki hanımlar tarafından farklı algılanır. Hanımlar, Mısır'dan gelenlerden geri kalmamak adına giyim, kuşam ve yaşama biçiminde gösteriş yapma yarışına başlamıştır. Bu durum sonucunda zaten fazla olan harcamalar aşırı boyutlara ulaşmıştır. Hele hele düğün, dernek gibi törenlerde hiç bir kısıtlama yapılmaksızın, imkanlar sınırlarına kadar zorlanmıştır (Murat, 2008: 152 - 153). Osmanlı Hanedanı'nın özellikle kız çocukları evlenirken masraftan kaçınmayarak, görkemli düğünler yapmaları son döneme kadar devam etmiştir (Bilirgen, 2008: 155).

Saray düğünlerinde de kına geceleri ve düğün alayları düzenlenmekteydi (Şekil 24). Harem halkı ve davetliler gece geç saatlere kadar eğlenip, kutlama yaparlardı. Dışardan gelen davetli hanımlar o gece haremde misafir edilir ve ertesi günkü gelin alayı törenine katılırlardı. Sultan düğünleri gelenek olarak perşembe günleri yapılırdı. Bu geleneğe uygun olarak perşembe günü muhteşem bir düğünle evlenen Refia Sultan ve Ethem Paşa çifti Ortaköy'deki Sahilsarayı'na yerleşmişlerdir (Bilirgen, 2008: 156).

Şekil 24 Osmanlı'da Nahıllarla Düğün Alayı, Baldachin İçinde Gelin

Kaynak: And, M., Istanbul in the 16th Century, Metin And, Akbank Culture and Art Department, 1994: 162,163.

Saray ve çevresinde yapılan evliliklerde birbirlerine uygun görülenler, çoğu zaman onlara sorulmaksızın evlendirilir, hatta bazen bu evlilikler için padişah iradesi çıkarıldığı olurdu. Bu evliliklerde dikkat çeken nokta, devlet yönetimi açısından uygun görülenler arasında yapıldığı ve siyasi temelli olarak gerçekleştiğidir (Şekil 25). Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminden sonra hanedan kızlarının damat adaylarını kendilerinin seçtikleri anlaşılıyor. Her ne şekilde olursa olsun sultanların düğünleri; kuralları belli olan, çok harcaması olan merasimlerdir. Sultan II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan'ın Adliye azalarından Ahmet Fethi Paşa ile evliliği de (1840) bunlardan biridir. Atiye Sultan'a her biri pırlanta ve elmaslarla işlenmiş on bir adet elbise; elmas, inci, sırma işlemeli şal kaplanmış bir adet tam, beş adet yarım kürk hazırlanmıştır. Diğer çeyiz masraflarının toplamı da 13.513 kese (bir kese 150 lira) idi (T.S.M.A., Defter 980/1) (Bilirgen, 2008: 155).

Şekil 25: Naciye Sultan ile Enver Paşa, 1914

Kaynak: www.jurnalhaber.com, Erişim Tarihi: 16 Ocak 2017.

3.1.1. Günümüz Evlilik Törenlerine Bir Bakış

Günümüzde evlilik süreci yine çoğunlukla geleneklere bağlı olarak ilerlemektedir. Yörelere ve kent-kırsal kesim arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte süreç aşağı yukarı aynı şekildedir.

Düğün günü ile sonlanacak olan bu ilerleyiş boyunca birtakım aşamalardan geçilir. Süreç genellikle, yakın çevresinde evlenecek yaşta ve durumda olan ya da evlenmek isteyen kişilerin, uygun olacağını tahmin ettiği kimselere tavsiye edilmesi ile başlar. Bazen de annelerin oğullarına uygun gelin adayı araştırması, görmesi ile başlamaktadır. Gelin adayının tanıdıkları aracılığı ile kız evine, hayırlı bir amaçla gidileceği haberi gönderilir. Bu haber, geline talip çıkması olarak anlaşılır. Buna halk arasında “görücü gitme” ya da “kız görme” denilmektedir. Türk kültüründe görücü gitme adetten sayılır. Görücülükte adayların birbirlerine uygun olup olmadığına karar verilmektedir. Günümüzde kişiler çoğunlukla sosyal ortamlarda tanışıp bir süre sevgili olarak birbirlerini tanıdıktan sonra, uyum sağladıkları takdirde evlenmeye karar vermekteler. Özellikle şehir yaşamında görücü usulü ile evlilikler azalmıştır. Ancak kırsal bölgelerde ve geleneklerine bağlı kesim tarafından halen bu usul evlilikler vardır. Bazen ailelerin anlaşılmadığı durumlarda evlenmek isteyen kişilerin, kimseye haber vermeden evlenmeleri de olabilmektedir. Buna halk deyişi ile “kız kaçırma” denir. Kız kaçırma, eskiden de var olan bir durumdur. Ancak Cumhuriyet dönemi ile çıkan kanunlarla yaşı küçük kızın kaçırılması cezalandırılmaktadır. Genellikle hoş karşılanmayan bu farklı evlenme, bazen hoş görülse de bazen hiç çözülemeyen bir sorun olarak iki aile arasında uzun yıllar yaşanabilmektedir.

Görücülük aşamasında iki tarafın da kararı olumlu yönde gelişir ise, “söz kesme” yani evlenilmesine dair tarafların birbirine söz vermesi kısmına geçilir. Burada çoğunlukla yakın aile üyelerinin katılımı ile küçük çaplı bir tören gerçekleştirilir ve karşılıklı hediyeleşilir. Bu durum bir başlangıç sayıldığı için, çoğunlukla hangi tarafın hangi eşyaları temin edeceği, geline takılacak takılar, nişan ve düğün günü gibi yapılacak bir dizi iş konuşulup, kararlaştırılır. Bazı yörelerde yine bir gelenek olarak “başlık parası” konusu da ilk önce halledilmesi gereken konulardan sayılır ve bu para temin edildikten sonra diğer aşamalara geçilmektedir.

Tüm konularda anlaşıldıktan sonra, belirlenen tarihe gelene değin sırasıyla gerekenler yapılır ve düğüne kadar hazırlıklar tamamlanır. Bazen söz kesme yerine sadece nişan töreni de yapılabilmektedir. Söz ya da nişan törenleri, evlenecek olan kişilerin, toplum nazarında birbirleriyle evlenmek üzere olduklarının, bağlılıklarının bir göstergesidir, takılan yüzükler de bunun sembolüdür.

Düğün günü yaklaştıkça evlenecek çiftin ihtiyacı olan tüm eşyalar edinilmeye, eksikler giderilmeye çalışılır. Gelin ve damat çeyizleri geleneklere göre hazırlanır, evlerine yerleştirilir. Çoğu yörede çeyiz eşyaları, evlenecek çiftin ya da gelinin ailesinin evinde sergilenerek, konu komşu, akrabalar davet edilerek gösterilir. “Çeyiz serme” denen bu adet, gelinin ne kadar maharetli ve çalışkan olduğunun anlaşılması amacı ile yapılmakta, bir övünç vesilesi olarak sayılmaktadır. Elbette bu işler ardarda yapıldığından yorgunluk yaşanır ancak bunlar halk arasında “tatlı telaş” olarak nitelendirilir (Şekil 26).

Şekil 26: Zile’de Sergilenmiş Kız Çeyizi

Kaynak: <http://unyezile.com/sandik.htm>, Erişim Tarihi: 4 Ocak 2017.

Çeyiz, evlenecek kişilerin yanlarında getirdiği, ev için gerekli olacak, kullanılabilir her türden eşyayı anlatmaktadır. Türklerde çok eskiden beri varolagelen bir gelenek ve görenek olarak, aileler çocuklarına küçük yaşlardan itibaren eşya

biriktirmeye başlar, evlenirken de bu eşyaları kullanması için çocuklarına verirler. Çeyizlerin itina ile saklanması için hemen her evde “çeyiz sandığı” bulunurdu, hala bu türden süslemeli sandıklar yapılmakta ve kullanılmaktadır. Eskiden çeyizlerde standart olarak havlu, çarşaf, her türlü örtüler, yastıklar, yorganlar, halı ve kilimler, dikilmemiş kumaşlar, elbiseler, terlikler, kap kacak gibi çeşitli eşyalar bulunurken, ailelerin durumuna göre çok daha farklı şeyler de olabilmektedir. Çeyizlerde önemli olan, evlenen genç kızın maharetini gösteren el emeği yoğun ürünler bulunması idi.

Günümüzde düğün gelenekleri ve çeyiz eşyaları büyük değişime uğramıştır. Özellikle şehirlerde düğünler salonlarda yapılmakta ve eşyaların tamamı günümüzün ihtiyaçlarına göre alınmaktadır. Bu değişime rağmen özellikle dağ yöresinde ve şehrin göç alan bölgelerinde örf ve adetlere uygun düğünler yapılmaktadır. Gelin çeyizlerinde de eski adetlere uygun eşyalar rastlanmaktadır (Erdönmez, 2008: 165).

Düğünden önce gelin için “gelin hamamı” eğlencesi de hala düzenlenmektedir. Bu günde gelinin yakın arkadaşları ve akrabaları yıkanma yanında, eğlence yapar ve yemekler yerler. Ardından gelen “Kına Gecesi” düğün öncesi yapılan eğlence ritüellerinden en önemlisidir. Türkiye’de her yörede ayrıntılarda farklılıklar olsa da genelde aynı şekilde gerçekleşir. Kına gecesi, bazen çok önceden yapılabildiği gibi, çoğunlukla düğünden bir önceki geceye denk getirilmeye çalışılır ve bu gece hanımlar arasında özel olarak kutlanır. Gelinin bu gecede türküler ve manilerle ağlatılması adetten sayılır. Gelinin kınası yakılır, hediyeler verilir, takılar takılır. Çerezler, kurabiyeler yenir, şerbetler içilir, şekerler, paralar saçılır. Damat evinden de katılım olup, hep birlikte eğlenilir, kutlama yapılır. Bazı yörelerde damat da arkadaşları ile eğlenir ve damada kız evinden getirilen kına yakılır.

Düğün günü artık bu sürecin en son kısmıdır. Ancak köy ve kent yaşamında düğünlerin yapılışında bazı farklılıklar oluşmuştur. Köy düğünleri, köy halkının birlikteliğini, işbirliğini yansıtmaya açısından önemlidir. Günlerce önceden yapılacak işler ve bu işleri kimlerin yapacağı kararlaştırılarak iş bölümü yapılır. Gelecek olan konuklar sadece düğün evi tarafından değil, duruma göre köy halkı tarafından evlerinde ağırlanır. Gönüllülük esası ile paylaşılan işlerde başta yakın akrabalar olmak üzere, herkesin az çok bir katkısının olması, aynı köyde yaşayan kişilerin birbirlerini sahiplendiğinin bir tür göstergesidir. Eğlence için bazen “çalgıcı” denilen müzisyenler

tutulur, bazen de teknolojik araçlarla müzik yayını yapılmaktadır. Her halde müzik devam etsin istenir. Eğlencenin yanı sıra sofralar kurulur, birlikte yenilir, içilir. Köy düğünlerinde bazen çeşitli gösteriler, eğlenceler, yarışlar düzenlenerek bir şenlik havasında geçmesi sağlanır. Düğünün yapılacağı yerde süslemeler yapılır, ışıklar yerleştirilir. Bazen davul, zurna ve müzik eşliğinde yöresel oyunlar oynanır, danslar yapılır. Düğünler köylerde çoğunlukla gündüz yapılır ancak, gece de eğlencelere devam edilir. Eskiden duruma göre kırk gün kırk gece düğün yapılabiliyordu. Ancak genelde bir hafta sürerdi. Şimdilerde de günlerce süren düğünlere rastlanmaktadır.

Kentlerde de bazıları unutulmuş ya da terkedilmiş olsa da bazı gelenek ve göreneklere halen uyulmaya çalışılır. Düğünler Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kentlerde kadın ve erkeklerin bir arada kutlama yaptıkları mekanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu genellikle kiralanan büyük salonlarda olmaktadır (Şekil 27). Bazen tercihleri ile düğün yapmak istemeyenler sadece nikah töreni yaparak evliliği gerçekleştirmektedir.

Şekil 27: Salon Düğünü, 1967

Kaynak: Filiz ve Süleyman İnaltekin Albümü.

“Gelin alma” adetlere uygun olarak yapılarak, evine getirilir. Köylerde gelin alma geleneğinin halen süslenen atlarla yapıldığı yerler vardır. Gelinin evinden alınıp, artık kocası ile yaşayacağı eve gelmesi için, “gelin alayı” denilen erkek tarafına ait topluluk oluşturulur. Bu grup süslenmiş otomobiller ile müzikle şenlikli bir biçimde kız

evine varır. Gelin almaya giden damat tarafı, bekleyenlere para, şeker dağıtır. Köylerde gelin alayını oluşturanlar, geleneklere göre süslenmiş olan atın arkasından yürüyerek, gelinin evine doğru müzikler eşliğinde sesli bir şekilde yola çıkar. Bu ses, şehirlerde araçların kornalarının çalınması ile duyurulmaktadır. Ses çıkarmakta amaç, evliliği duyurma, yaşanan sevince ortak olunma çağrısından kaynaklanmaktadır. Gelin evinin önüne geldiğinde, şenlik yapılır, müzik eşliğinde halay çekilir. Gelin baba evinden adetler doğrultusunda dualar edilerek çıkarılır, beline kırmızı kuşak bağlanır, kırmızı başörtüsü başına örtülür. Ailesi tarafından damada teslim edilir. Bazı yörelerde gelin ve damadın başına bereketi simgeleyen şeyler serpilmektedir. Gelin ve damat düğün yapılacak yere varır. Düğün kırsal kesimde genelde gündüz olurken, kent yaşamında daha çok akşam düğünleri tercih edilmektedir, tersi durumlar da sözkonusudur. İki taraftan da kadın-erkek davetlilerin katıldığı düğünde eğlenilir. Gelin ve damada paralar, altınlar, takılar hediye edilir. Düğün sonrası, yeni evliler yaşayacakları eve giderler (Şekil 28).

Şekil 28: Gelin Alayı, Bilecik,
Foto: Celalettin Ateş

Kaynak: <http://bakraz.tr.gg/galeri-4.htm>, Erişim Tarihi: 3 Ocak 2017.

3.2. Gelinlik Tarihi ve 1970 Yılına Kadar Gelinliklerin Seyri

İnsanın örtünmekten giyinmeye doğru olan yolculuğunda, toplulukların oluşturduğu maddi kültüre bağlı bir öge olan giyim kuşam da şekillenmiş, oluşturulduğu

topluma özel hale gelmiştir. Zamanla dünyada gerçekleşen değişimler, giyim konusunu başlangıçtan farklı bir noktaya taşımıştır. Değişimin global olarak yaşandığı dünyamızda iletişimin verdiği ivme ile, yaşanan gelişmeler hızla tüm dünyaya ulaşmakta ve yansımaları gözlenmektedir. Günümüzde giyim kuşam, moda akımlarının yön verdiği şekilde dünyada büyük kitleleri, aşağı yukarı ortak bir tarzda buluşmaya zorlamaktadır. Bunun sonucunda da dünyada benzer yaşam şekli içerisindeki şehirlerde, genellikle aynı biçimde giyim kuşama rastlanmaktadır. Bazen de moda akımları kimi yerlerde imkansızlıklardan, anlayış farkından, etnisiteden, kırsal kesimde yaşamaktan ya da diğer sebeplerden kaynaklı olarak, kişilerce tercih edilmemekte, bilinmemekte ve bazı farklılıklar görülebilmektedir.

Moda denilen olgunun insanlara hazır olarak sunduğu ve uygulanmasını önerdiği sık değişim gösteren giyim şekilleri, birçok yolla geniş kitlelere duyurulmakta ve kişilerce kabul görmektedir. Makyajdan, ayakkabıya, şapkadan elbiseye, giyim kapsamındaki herşey, ilgilenenlerce çabucak uygulanmaktadır. Özel merasim ve törenlerde giyilen giysiler de bu kapsamda ele alındığında, zaman içerisinde çeşitli şartlarla oluşan değişim isteğinin, bu tür giyimleri de etkilediği farkedilmektedir.

Var oluşla birlikte ortaya çıkıp, sosyalleşme ile süregelen, insandaki neslini sürdürme isteği, toplumlarda zaman içerisinde kurumsallaşarak aileyi oluşturmuştur. İnsanlık tarihi ile yaşıt olan evlilik kurumu, bu anlayışla gerekli görülmüştür. Topluluk halinde yaşayan ve ait olduğu toplumun sağlıklı bireylerle devamını isteyenler için, evlenme bir kült sayılmıştır. Evliliğin herkes tarafından algılanışındaki bu durum, evlilik gerçekleşirken yapılan ritüelleri de önemli kılmış ve onlara değer kazandırmıştır. Bu bakış açısıyla incelendiğinde atılan her adımda, bu özel olayın önemini vurgulayan sembollere rastlanır. İnsanlarla iletişimin sessiz bir yolu olan giyim de bu bağlamda düğünlerde daha bir önem kazanır ve giyilecek giysiler ve aksesuarlar bu kapsamda değerlendirilir.

Tarih boyunca yapılan törenler arasında, evlilik törenleri her zaman için toplumların değer sıralamasında birincidir. Bu nedenle burada giyilecek giysiler de bu anlama ithafen özel olmalıdır. Bunun yanı sıra, insanların önem ve değer verdiği yer ve durumlarda, giyimlerinin daha bir özenli olduğu da bir gerçektir. Gelin bu ritüelde daima giyimi ile ilk sırada gelir. Yeni yuvanın ve dolayısıyla toplumun devamını

sağlayacak en önemli kişi “Gelin” olarak düşünüldüğünde bu pek de şaşılabilir değildir. Gelinin süslenmesi, güzel giydirilmesi ve üzerinde sembolik anlamlar taşıyan aksesuarlar bulundurulması, belki de toplumun geline yüklediği bu kutsiyet içeren düşünceden kaynaklanmaktadır.

Gelinlerin giyimleri, her toplumda şartlara ve zamana göre eldeki en iyi malzemeler kullanılarak hazırlanmıştır. Tarihteki yolculuğunda şekil, renk gibi konularda değişim gösterse de, üzerinde taşıdığı anlamını kaybetmeden günümüze kadar gelebilmiştir.

Gelinlerin giyimleri kültürlere bağlı olarak çeşit çeşit olsa da, ortak noktaları, gelinin diğer insanların dikkatini çekecek şekilde farklılaştırılmasıdır. Bu bazen gelinliğin rengi ve şekli ile bazen de başındaki başlık, örtü gibi nesnelere bağlanmaya çalışılmış ve ilk bakışta farkedilir olmasına özen gösterilmiştir. Bu boyuttan bakıldığında, gelinlikler ve törensel giysiler, günlük diğer giyimler gibi, topluma ait değerler bütünü olan, kültürle şekillenir ve bunun bir ögesi olarak ortaya çıkarlar.

Çok zengin bir yelpazeye sahip olan Türk kültüründe düğün ve diğer törenlerde giyilen giysiler, o törenin anlamına göre kültürel değerleri ifade eden çeşitli sembolleri üzerinde taşımaktadır. Renk seçimi de burada üzerinde durulması gerekli bir konudur. Türk kültüründe toplumun temel taşı olan ve kutsal sayılan aile kurumu oluşurken, evliliğin her aşamasında renklerin de içinde olduğu, renklerle ifade edilen birtakım adetler yapılagelmiştir. “Al” rengin Türk kültüründeki önemi, düğün gibi toplumun değer verdiği olaylarda ve durumlarda dikkat çekici olarak fazla kullanılmaktadır. Destanlarda “Kızıl” rengin önemine değinilmektedir. Sürür (2011: 15)’e göre; “kırmızı”, “kızıl”, “al” renk, bir kavram olarak Türk kültüründe özel bir yere sahiptir.

Ölmez (2010: 21 - 22)’e göre; Türk kültüründe renkler, simgesel, mitolojik, askeri ve daha başka yönlerden oldukça önemli bir yere sahiptir. Her rengin ayrı bir simgesi bulunur. Ancak özellikle sarı, yeşil, siyah, beyaz, kırmızı renkler daha fazla önem taşımaktadır. Hakanın otağı kızıl renkte yapılır. Ayrıca kızlar için kızıl giysi mutluluk, erginlik, ağırbaşlılık ve namus anlamına gelir. Türklerde kırmızı renk bir gerdek ve düğün rengi olmuştur. Dede Korkut’ta evlenecek kıza kırmızı kaftan giydirilir ve bu kaftana “ergenlik kaftanı” denilmektedir. Ayrıca gerdek otağı da kırmızıdan olur.

Bu anlayış ile birlikte halk arasında giderek al kaftan geleneğinin yayıldığı görülmektedir. Al renkli kaftanlar, halkın özellikle gelin ve damada düğün giysisi olarak giydirdiği bir elbise olmuştur. Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre, Oğuzlarda da damat giyimi, al kaftandır. “Al duvak” ise gelinliğin simgesidir. Günümüzde halen birçok yöremizde kına gecelerinde geline kırmızı yazma örtülerek kına övme adeti “al çekme” adıyla yapılmaktadır.

Süslü (1989: 159)’ye göre; Dede Korkut destanında, kızlar ve erkekler evlenmeden önce ak kaftan giyerlerdi. Nişanlanan kızlara ise kırmızı kaftan gönderilirdi. Gelin ve güvey düğünde kırmızı kaftan giyerlerdi.

Anadolu yüzyıllardır Türk kültürünün en canlı ve dinamik yaşandığı coğrafyadır. Farklı Türk boylarının buluşma noktası olan bu bölgede, gelenek ve görenekler temelde aynı çerçevede bulunmakla birlikte, anlayış ve yorumlamadan kaynaklanmış olan bazı farklılıklar görülebilmektedir. Bu kültürün zenginliğini göstermektedir. Yöreden yöreye göre oluşan değişiklikler, diğer faktörlerin de etkisi ile giyimde de kendini fark ettirir. Bunun en net göstergesini gelinlerin giyiminde görebiliriz (Şekil 29).

Şekil 29: Kastamonu, Otantik Giysileri İle Bir Gelin

Kaynak: Gürsoy, T.A., *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda*, Mithat Giyim A.Ş., Cilt: 1, İstanbul, 2004: 57.

Çağımızda gelin giysileri birçok farklı tasarımın ürünü olarak, çok çeşitli modelde yapılıyorken, dünya üzerinde rengi konusunda genel anlamda hemfikir olunmuştur. Beyaz renk, XVI. yüzyıldan bu yana gelinlerin çoğunlukla tercih ettiği renktir. Bu renge yüklenen anlam, beyaz ile gelini özdeş hale getirmiştir. Beyaz rengin zihinlerde yer eden masumiyet ve saflık anlamı, gelinliklerde kullanılmasında daha etkili olmuştur. Yaygın olan bu düşünce bir moda akımından çok, bir gelenek ve anlayış sonucu oluşmuş sayılabilir. Ölmez (2010: 20)'e göre ise; Babil'de İştâr Tapınaklarındaki kutsal bakireler beyaz renkli elbiseler giydikleri için, “beyaz gelinlik geleneği” günümüze buradan kalmıştır.

Tarihte gelinlerin, beyaz renkte gelinlik giymesi bazen tepki görse de, yaşanan zamanda hakim olan değişim isteği baskın geldiğinden, karşıtların direncini kırmıştır. Toplumların değişime hazır olması ve hoşgörü ile karşılaması, beyaz gelinliğe olan tepkilerin kısa ömürlü olmasını sağlamıştır. Bunda hanımların modaya, süslenmeye ve değişik giyim çeşitlerine olan tutku ve isteklerinin payı da azımsanamayacak kadar büyüktür.

Evlenirken beyaz gelinlik giyen ilk gelinin, XII. Louis'in ikinci eşi olan Anne de Bretagne (1477-1514) olduğu belirtilir. Sürür (2011: 14)'e göre; beyaz gelinlik modasının öncüsü 1840 yılında Prens Albert ile evlenen Kraliçe Victoria'dır. Kraliçe gelinliğinde “Vickie” dantellerini kullanmak istediği için gelinliği beyaz satenden dikilmiştir. Beyaz saten gelinlik, dantellerle süslenerek, kayık yakası ve balon kollarıyla dönemin Fransız modasını andırıyordu. Bu gelinliğin giyildiği tören fotoğrafları her yerde yayınlandığında büyük beğeni topladığı için, beyaz gelinlik modasının yayılmasına öncülük etmiş, böylece günümüzdeki gelinlik modellerinin başlangıcı olmuştur. Yaygın olan bir düşünceye göre gelinliğin beyaz olması en başından bu yana masumiyetin ve saflığın simgesiydi, bu nedenle beyaz gelinlik moda olmaktan başka, batılı tarzda bir geleneğe dönüşmüştür (Şekil 30).

Beyaz gelinlik giyme, toplumlarda yaygınlaşmadan önce, diğer başka yeniliklerde olduğu gibi saraylarda başlamıştır. Avrupa etkilerini XVI. yüzyılda almaya başlayan ve XIX. yüzyıl sonu itibariyle artık tamamen etkisinde olan Osmanlı Sarayı'nda da beyaz gelinlik giyme modası gündemdedir. Osmanlı Sarayı'nda beyaz gelinlikle ilk gelin olan II. Abdülhamit'in kızı Naime Sultan'dır (1898). Naime

Sultan'ın beyaz gelinliği düğünden daha çok konuşulmuştur ve bazılarınca fazlaca tenkit edilmiştir. Çünkü bu durum, o zamana kadar daima kırmızı renkli giysilerle gelinleri giydiren saray için alışlagelmişin dışında ve geleneklere uymayan bir görüntü sergiliyordu.

Şekil 30: Kraliçe Victoria ve Prens Albert

Kaynak: blackabella.blogspot.com.tr/2012_07_01_archive.html, Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016.

Ayşe Sultan kız kardeşi Naime Sultan'ın gelinliğini; “gelinin kıyafeti eski usul, gayet uzun dört etekliydi. Etekler yerde bırakılıyor, omuzlardan arka eteklerin üzerine aynı vechile kürk giyiliyordu. Kürkü inci ve sırma ile işlenmişti. Önde göğüsten aşağıya kadar pırlantalı düğmeler konmuştu. Belinde altından mücevherli tokalı kemer vardı. Elbisenin rengi beyazdı. Birçok eski fikirliler entarinin beyaz oluşunu tenkit ediyorlardı. Çünkü evlenen sultanlar bugüne kadar hep kırmızı giymişler fakat Naime Sultan'ın ısrar ve arzusu üzerine onunki beyaz yapılmıştı. Gelin odası beyaz sırmalı Hereke kumaşları ile döşenmişti.” (Osmanoğlu, 1960: 61 - 62, 64) olarak anlatmaktadır.

Tepkiler sürüp giderken Naime Sultan'ın ardından II. Abdülhamit'in torunu olan Adile Sultan da 1917 yılında beyaz gelinlik giyerek evlenir. Bununla artık yeni neslin tercihlerinin bu doğrultuda olduğu bir nevi ilan edilmiş olmaktadır. Bu ilklerden sonra, saray çevresinden başlayarak halkta da geleneksel gelinliklerin yanında, Batılı gelinlik modelleri görülmeye başlayacaktır. Ancak şu var ki, gelinler günümüzde devam eder şekilde, düğün günü beyaz gelinlik giyseler dahi, en azından kına gecelerinde geleneksel tarzda olan giysileri tercih etmektedir. Bu durum kadim Türk kültürü ile

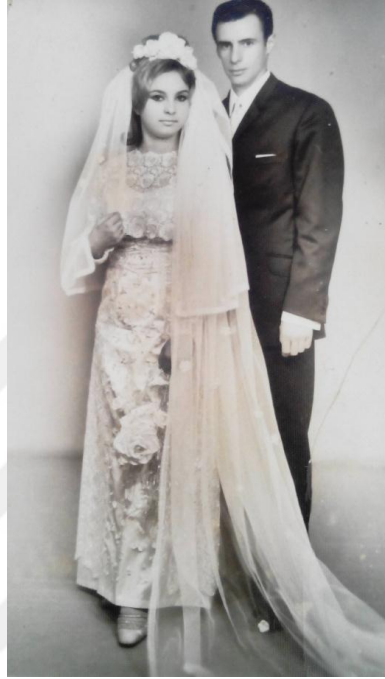
bağların halen devam ettiğinin bir göstergesi sayılabilir. Sürür (2011: 15)'e göre; Türklerde beyaz gelinlik modasının kabul görülerek, yaygınlaşmasından önce gelinlikler “al” renkte dikilirdi. Bugün için kendi kutsal renginin varlığını, temizliğin, saflığın simgesi olan “beyaz”a bırakmakla birlikte, geleneksel kesimde gelin; kına gecesinde yine de al gelinlik giyip, al duvak örter. Beyaz gelinliği ise baba evinden ayrılacağı gün olan düğün günü giyerdi. Batıda olduğu gibi, yine duvakla tamamlanan giyimde duvak, nikah sırasında gelinin yüzünü örtmektedir. Bu adet, geline kırmızı cibinlik örtülmesi adetin kalkması ve gelinliğin renginin değişmesi ile ortaya çıkan bir moda akımı olarak, önce saray ve çevresine, oradan da şehirlere yayılmıştır. Günümüzde değişen yaşam biçimleri doğrultusunda birçok geleneksel adet gibi, gelinlik anlayışı da değişikliğe uğrayarak günümüze gelmiştir. Kına geceleri eski geleneksel uygulamalarla yapılırken, gelinler pembe ya da al kumaştan dikilen “kınalık” adındaki giysileri giymektedir.

Gelinlik giyiminin yüzyıllardır ayrılmaz parçası olan duvak da gelinlik giyiminde çok özel bir parçadır, içerisinde anlam barındıran gelinlikten ayrılmaz bir objedir. Gelinin başına takılan, yüzünü örten örtü olarak bilinen duvak, bazen yere kadar uzun olur. Yeni gelinliklerde hala kullanılan duvak, gelinin saflığını, temizliğini ifade eder. Kültürümüzde gelin baba evinden çıkarken evdeki baba ya da erkek kardeş tarafından başına örtülen al duvak ile, bir anlamda gelinin artık damada teslim edildiği ifade edilmektedir. Al duvak örtme ile kırmızı kuşak bağlama hemen aynı anlamı kapsar ve bu bir ritüeldir. Gelinin kurulan yeni yuvaya değerlerine bağlı olarak gittiğinin ailesi tarafından ifadesidir. Damat açısından ise bir tür sorumluluk alma ve kabul etme anlamına gelmektedir.

Sürür (2011: 13)'e göre; gelinlik, evlilik kurumunun oluşumuyla birlikte ona verilen önemi vurgulamak amacıyla sembollerini üzerinde toplayan bir tasarımdır. Gelinlikler sembolik değerlerini pek yitirmeden, bazı biçimsel değişikliklere uğrayarak günümüze kadar devam etmiştir. Gelin kıyafeti duvakla bir bütün olarak biçimlenmektedir. Gelinliği, yüzyıllardır anlamlı ve gizemli kılan başa örtülen duvaktır. Duvak, bizim kültürümüzde gelinliğin ayrılmaz parçası olan bir örtüdür. Bu örtünün tarihin çok erken dönemlerinden günümüze geldiği ve kadim bir geçmişi olduğu görülmektedir.

1900'lü yıllardan sonra Türkiye'de büyük ölçüde kabul gören beyaz gelinlikler, diğer giyimlerde olduğu gibi Avrupa modasının etkilerini almıştır. Sık değişim gösteren moda, gelinlerin, farklı olmasını istedikleri gelinliklerinde de hemen her yıl yeni modeller ve tasarımlar gerçekleştirerek beğenilerine sunmuştur ve sunmaktadır (Şekil 31).

Şekil 31: Armağan ve Adnan Şenatalar, 1968

Kaynak: Filiz ve Süleyman İnaltekin Albümü.

Gelinlik giysilerinin yanı sıra hanımların törenler, kutlamalar için tercih ettiği özel giyimler de geçirdikleri değişimle anılmaya değerdir. Türklerde törenler için hazırlanan kıyafetler, halen olduğu gibi tekrar giyilmek üzere hanımlarca saklanırdı. Tanıdıkların, eşin, dostun, akrabasının düğün derneği ya da başka özel törenleri olduğunda bu giysiler giyilmekteydi. Her geline dikilmeye çalışılan bindallı entariler bu amaçla günü geldiğinde giyilmek üzere korunurdu. Bunlar günlük giyim çeşitlerinden farklı olarak daha çok işlemeli ve özellikli olarak dikilmekteydi. Avrupa ile ilişkilerin artmasından sonra değişen giyim anlayışı ve şekli, günün her anında giyilen giysileri etkilediği gibi, abiye olarak adlandırılan özel dikim giyimleri de moda uygun olarak değiştirmiştir. Klasik çizgiden net bir şekilde çıkılmaya başlanan XVIII. yüzyıldan itibaren hanımların tercihleri abiye giyimde de bu doğrultuda olmuş, Avrupai çizgide seyreden giyimler tercih edilmiştir.

Orta Asya'dan itibaren özgün çizgide dikilmiş olan Türk giysilerinde düz hatlar mevcuttu. Giysi parçaları düz şekilde biçilirdi. Kollar bedene düz bir biçimde eklenirdi. Bu arada artan kumaşlar da ziyan edilmemeye çalışılır, bunlar eksik kısımlara uygun olarak yerleştirilerek, tamamlama ve genişletme işlemleri yapılırdı. Türk kültüründe giysiyi bedene uydurmakla çok uğraşılmaz, daha çok işlevselliği düşünülürdü. Ancak süslemeler her zaman önemliydi. Osmanlı'nın Batı etkisini aldığı yıllardan sonra bu düz kesimler de yavaş yavaş bırakılarak, elbiselerin vücuda uygunluğu daha önemli olmuştur. Bu etki ile kumaşlar kalıplar ile biçilerek, bedene oturması amaçlanmaktaydı. Avrupa tarzı giyimlerde olduğu gibi kat kat etekler, uzun etek kuyrukları, dar ve balenli üstler dikilerek, Fransız danteller, Avrupa harçlar, düğmeler, kopçalar vs kullanılmıştır. Saray ve çevresinde başlayan bu akım gitgide halka yansiyarak, şehirli zengin hanımların öncülüğü ile yaygınlaşmıştır. Özel merasimler için dikilen giyimler de bundan nasibini almış, hanımlar arasında daha gösterişli ve Batılı kıyafet yarışı başlamıştır. Bu dönemde kumaş kullanımı da çok fazlalaşmıştır.

Abiye olarak adlandırılan özel merasim giysileri, XVI. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında, varlıklı İstanbullu hanımlarca özel olarak diktirilip giyilen giysileridir. Bu giysiler için dönemin modası takip edilmiş, kullanılan kumaşlar, giysi üzerinde kullanılan harç ve süslemeler de en kaliteli ve gösterişli olanlardan seçilmiştir. Batı etkisinin tamamıyla benimsendiği Osmanlı'nın son dönemindeki abiye giyimler, yine günlük yaşamda tercih edilen giyimlerde olduğu gibi, takma kollu, uzun kuyruklu, bedene balenlerle oturacak şekilde olup, bol dantel, kurdela, harç, pul, boncuk gibi aksesuarlarla süslenmiş ve zenginleştirilmiştir.

Gelinlik giyimi ve abiye giyim, Osmanlı'nın son dönemlerinde tüm diğer giyim çeşitlerinin yaşadığı değişimle birlikte ve buna paralel olarak yenilik yaşamış ve bir dönüşüme girmiştir. Abiye giyimi Cumhuriyet ile birlikte hanımlar için ayrı bir anlam daha kazanmıştır. Kadınların düğün dernek gibi alışlagelmiş toplantıların yanında, sosyal hayatta aktif olmalarını sağlayan balolara, davetlere, yemek ve toplantılara günün modasına uygun abiye giyimleri ile katıldıkları görülür. Zaman ilerledikçe modanın etkisi ile abiye giyimde de her yıl yapılan değişimlerle yenilikler hanımlarca yakından takip edilmiştir (Şekil 32). Günümüzde kişiye özel olan dikimler lüks tüketimden sayılmakta, hanımlar bu ihtiyaçlarını daha çok hazır giyim yolu ile karşılamaktadır.

Şekil 32: Beyoğlu Turkuvaz Lokantası, 1930'lar

Kaynak: www.mekan.me/details.php?image_id=5318, Erişim Tarihi: 19 Kasım 2016.

1900- 1970 yılları arasında gelinliğin seyri şöyle ilerlemiştir:

1900-1909 yılları aralığında tercih edilen gelinlik modellerinde genellikle krem, fildişi, beyaz renklerinde saten, ipek, krep kullanılmış, yakalar V şeklinde oyularak, hazır ya da el yapımı danteller ile süslenmiştir. Etekler yere kadar uzun olup, arkaları kuyrukludur. Gelinliğin muhtelif yerlerine danteller ve pililerle süslemeler yapılarak zenginleştiriliyordu. Dantelden ya da kendinden desenli tüllerden yapılmış duvaklar ise inci ve mum çiçekleri ile süslenmiş taşlarla başa oturuyordu. Bu sırada Batılı ünlü modacı ve terziler; Vernon, Maison Rouff, Paquin, Drecoll, Worth, Redfern'dir (Anonim, 2011: 28 - 29).

1910-1919 yılları arasında ise krem renkli saten düşes kumaşlar, krem renkli ipek krepler, krem renkli ince ipekliler ve dantel kumaşlar kullanılmıştır. Gelinlik boyları ayak bileklerine kadar uzundur. Kalçadan aşağıya iki ya da üç katlı etekler olarak dikilmiştir. Eteklerin son katı genelde dantelden olup, etek-ceklet olarak ikili takımlar halinde de olmaktadır. V yakaların yanında şal yakalar, arkada bazen pano kuyruk bulunur. İnce ipeklilerden ve tülenden duvaklar, baş bantları, mum çiçeklerinden oluşan taşlarla başa tutturulur. Uzun veya kısa eldivenler ve sivri burunlu, tokalı pabuçlar giyilir. Bu dönemde Batılı modacı ve terziler; Stein&Blaine, Bergdorf Goodman, Paul Poiret, Jean Patou ve Paquin'dir (Anonim, 2011: 30 - 31).

1920-1929 arasında gelinlik modellerinde ilk dikkati çeken ayak bileğine veya baldıra kadar olan etek boyları ile kenarları istiridye şeklinde oyulmuş yuvarlak veya V şeklinde yakalardır. Etek uçları yine istiridye şeklinde danteldir. Kollar bileklere kadar dar iner, dirsek boyunda kısa olur ya da dirsekten bileğe kadar volanlarla süslenir. Elbise kısmında ceket izlenimi veren ikinci kat veya göğüs altından etek uçlarına kadar kat kat fırfırlarla iner veya arkada omuzlardan yere kadar uzanan kuyruklu panolar bulunur. Kumaş olarak ipek tafta, dantel, ipek krep jorjet, beyaz danteller, üzeri desenli krepler kullanılıyordu. İpek tül den ya da ipek şifon duvaklar uzun veya ayak bileğine kadardır. 1925'ten sonra açık pembe krepdöşin, açık krem jorjet, krem rengi ipekli de revaçtadır (Şekil 33). Çan şeklinde beyaz, kenarsız veya geniş kenarlı fotr şapka giyildiği de görülmektedir. Duvaklarda organdi, işlemeli ipek tül kullanılmıştır. Ayakkabılar topuklu, sivri burunludur, krem rengi çoraplarla giyilir. Bu dönem Batılı modacı ve terziler; Chanel, Worth, Jeanne Lanvin, Callot Soeurs, Henri, Jean Patou, Redfern'dir (Anonim, 2011: 32 - 33).

Şekil 33: The Illustrated London News Kapağı, 23 Şubat 1929, Atatürk, Manevi Kızı Nebile ile Düğünde Dans Ederken

Kaynak: Onur Okur Albümü.

1930-1939 yılları arasında gelinlik boyları yere kadar, kayık, yuvarlak veya kare yakalı, vatkalı, kolları dar, dirseğe kadar düğmeli olarak görülür. Krem rengi hasır

şapkalar, teller ile incili ve ipekli kumaşlardan gelin başlıkları kullanılmıştır. Saçlar erkek tarzı kesilmiştir. Beyaz oğlak derisi ayakkabılar ve krem renkli ipek çoraplar giyilir. Batılı modacı ve terziler; Chanel, Creed ve Paquin'dir (Anonim, 2011: 34 - 35).

1940-1949 yılları arasında açık mavi suni krep, beyaz ve ten rengi ipek şifondan dantel gelinlikler, beyaz tafta ya da pembe ipeklilerden genelde drapelerle vücuda oturtularak, bazen vatkalı olarak dikilmiştir. Diz boyunda ve daha uzun gelinlikler şapkalarla kullanılarak, duvaklar saten gelin başlarına çiçeklerle tuturulmuştur. Ayakkabıların burnu köşeli, bantlı, bazen renkleri pembedir. 1945'ten sonra saçlar saç filesi ile toplanır. Batılı modacı ve terziler; Cristobal Balenciaga, Norman Hartnell, Strassner, Digby Morton, Jaques Fath, Cristian Dior, Molyneux, Giuseppe Mattli'dir (Anonim, 2011: 36 - 37).

1950-1959 yılları arasında beyaz ipekli brokar, ipek şifon, krem renkli grogren kumaşlar, gofre kumaş, pembe dantellerle yere kadar uzun, üzerine bolero tarzı ceket giyilen, bedenleri dar gelinlikler giyilmiştir. İnce tül duvaklar işlemeli şapkalarla tutturulmuş duvaklar iki katlı ve kısa olabiliyordu (Şekil 34). Ayakkabılar yüksek ince topuklu ve satendendi. Batılı modacı ve terziler Hardy Amies, Charles Creed, Cristian Dior, Lanvin, Sybil Connely, Simonetta, Alberto Fabiani'dir (Anonim, 2011: 38 - 39).

Şekil 34: Muradiye ve Feridun Sualan 1957

Kaynak: Muradiye Sualan Albümü.

1960-1969 yılları arasında krem rengi saf ipek ve dokulu ipek saten kumaşlar, nylon üzerine saten şeritler işlenmiş kumaşlar, ipekli brokarlar, organdi, yünlü krepler, şerit danteller en çok beğenilen ve kullanılan gelinlik kumaşları olup, kayık yakalı, bele kadar dar, yere kadar uzun etekli gelinlikler giyilmiştir (Şekil 35). 1965 sonrası mini etekli, çan kollu, kapüşonlu modeller de çıkmıştır. Bunlar uzun plastik çizmeler ile kombine edilip giyilmekteydi. İpekli duvaklar işlemeli kutu (pillbox) şapkalara, ipekli güllerle tutturuluyor, duvaklar yere kadar uzandığı gibi kısa da olabiliyordu. Yuvarlak burunlu saten ayakkabılar ya da kısa topuklu, badem burunlu ayakkabılar, kısa eldivenler dönemin özelliğini taşıyordu (Anonim, 2011: 40 - 41).

Şekil 35: Süleyman ve Filiz İnaltekin, 1967

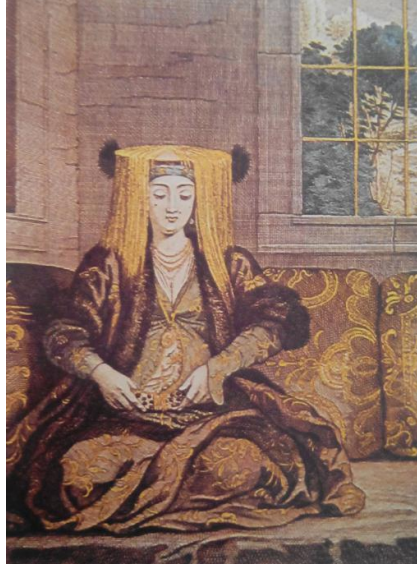
Kaynak: Filiz ve Süleyman İnaltekin Albümü.

Osmanlı toplumu geniş bir coğrafyada bulunduğundan, başkent İstanbul'da da farklı kültürlerden ve milletlerden insanlar birlikte yaşamaktaydı. Onların da kendi kültürlerine özgü giyimleri bulunuyordu. Zaten topluluk içinde hangi milletten veya dinden olduğunun anlaşılması için, giyip giyemeyecekleri kıyafetler konusunda çıkarılmış kanunlar da bulunmaktaydı. Bunun yanında azınlıklar da kendi gelenek görenekleri çerçevesinde önemli günlerini kutlamaktaydılar.

Çolak (2010: 400 - 401)'in, Montegu (1933: 138 - 139)'dan aktardığı bilgiye göre; Lady Montegu son mektuplarında, XVIII. yüzyılda Ermeniler arasında uygulanan ve onu hayretler içinde bırakan bir evlilik şeklinden bahsetmektedir. Bu uygulama günümüz Türkiye'sinde de uygulanan beşik kurtmesi veya evlendiği geceye kadar eşini tanımama olarak bilinen usuldür. Montegu'nün dünyanın hiç bir yerinde bunun benzerinin olmadığını düşündüğü bu evlilik türünde, Ermenilerde çocuklar daha küçük yaşta iken birbirleri ile evlendirilmeye söz veriliyordu. Yaşları küçük ya da çok genç olduğuna göre büyük bir ihtimalle bu söz ebeveynleri tarafından verilmekteydi. Adetlere göre evlenen çift, birbirlerini ilk kez nikahtan üç gün sonra görebiliyorlardı. Gelin, gelinliğini yani; başında yuvarlak ve basık bir serpuş, serpuşun üzerine ayaklarına kadar inen ipekli kırmızı tül olacak şekilde, giyerek kiliseye gidiyor, papaz damada gelini her haliyle kabul edip etmediğini soruyor, damadın “evet” yanıtı ile birlikte, iki tarafın akrabaları oyunlar ve türküler eşliğinde gelini damadın evine götürüyorlardı. Böylece evlilik gerçekleşiyordu. Montegu, bu evlilik şekline inanmakta zorluk çekse de bizzat bir Ermeni delikanlının kendisine ağlayarak bunu anlattığını ve uygulamadan yakındığını yazmaktadır.

Gayrimüslim kadınların tören giysileri ile ilgili bilgiler, Fransız elçisi Marquis de Ferriol ile İstanbul'a gelen Vanmour'un betimlemelerinden oluşan albümde yer alır. Evlilik Töreni Giysisiyle Rum Kızı betimlemesinde (Şekil 36); geleneksel giyim tarzının öğeleri olan gömlek, şalvar, entari ve kaftan giymiş, sedirde oturmaktadır. Belindeki murassa kemer ve boynundaki çeşitli boylardaki zincirlerden oluşan gerdanlık büyük olasılıkla törensel giyiminin parçalarıdır. Giysinin tabla biçimindeki başlığı dikkati çeker. Alnından bağladığı yemeninin üstündeki başlığın kenarlarında koyu renkli iki ponpon bulunur. Başlığın üstünden omuzlara dökülen yaldızlı teller, süzgülün bir tavırla oturan gelinin yüzünü kapatmaz (Gürtuna, 1999: 55).

Evlilik Töreni için Kiliseye Götürülen Ermeni Kızı betimlemesinde (Şekil 37); gelin müslüman gelinlerde görülen torba biçimi giysi içinde çizilmiştir. Bütün yüzü ve bedeni örtülü olan gelinin giysisi boynunda kolyeyi andıran bir aksesuarla, belinden ise kemerle sıkılmıştır. Başlığı Rum gelinde olduğu gibi tabla biçimlidir. Gelini kiliseye götürecek olan kadınların yüzleri, müslüman kadınlar gibi beyaz yaşmakla örtülmüştür (Gürtuna, 1999: 55).

Şekil 36: Evlilik Tören Giysisi ile Rum Kızı, Ferriol 1814, Pl.69

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 169.

Şekil 37: Evlilik Töreni İçin Kiliseye Götürülen Ermeni Kızı, Ferriol 1814, Pl.87

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 170.

Törensel Giysisiyle Yahudi Kadını betimlemesinde (Şekil 38); Rum gelin gibi kapalı mekan içinde oturur. Bürümcükten gömleği, çubuklu sırmalarla süslüdür. Entarisi ve büyük tokalı murassa kemeri, omzuna attığı içi samur kaplı kaftanı ile kendinden emin bir tavırla oturmaktadır. Başındaki tabla biçimli başlığın altında bütün başına sarıp, omzundan sarkıtığı, kenarları sırmalı örtüsü vardır. Üç gayrimüslim

kadının törensel giysilerindeki ortak özellik, tabla biçimli başlıklarının olmasıdır (Gürtuna, 1999: 55).

Şekil 38: Törensel Giysisiyle Yahudi Kadını, Ferriol, 1814, Pl.64

Kaynak: Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, Resim 171.

3.3. Bindallı Tarihi ve Gelişimi

Türk kültüründe yeni yuvanın kurulurken, bünyesinde her yönü ile birçok anlamı taşıyan gelin giyimi ayrıcalıklıdır. Renginden, başlığına, duvağına, modeline kadar hangi kesimden olursa olsun, gelinler mutlaka zamanın ve şartların gereğince ve imkanlar ölçüsünde en iyi giysiler ile gelin olurlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılmaya başlayan bir gelin giyimi olan “bindallı” giysileri de, Türk giyim tarihi içerisinde önemli bir yer tutar.

Bindallı, hem kadın hem erkekler tarafından kullanılmış, üzerlerine kılardan ile dallar ve yapraklar işlenmiş ipekli ve kadife kumaşlara denilmekteydi (Koçu,1969: 39). Çorum (2011: 47)'a göre; kadife ve atlas kumaş üzerine sim, sırma, tırtıl ve pul gibi malzemelerle ve dival işi tekniğinde, bitkisel kompozisyonlarla işli elbiselere bindallı denilmektedir. Bu elbiselerin içine şalvar giyilmiyordu. Kırsal kesimde ise aynı şekildeki kumaşlar üzerine yine aynı işlemlerin yapıldığı şalvar giyilirken, üzerine de ceket ve cepken giyilmekteydi.

Entariler dönemin en iyi ipekli kumaşları olan kadife ve atlaslar üzerine, sırma ile ince işçilik yapılarak, değeri artırılıyor, düğün ve özel törenler için giyilen giysiler oluşturuluyordu. Bakıldığında çiçek, dallar ve yapraklardan oluşan bitkisel bir kompozisyonun varlığı görülmektedir. Bu giysilerin çoğu, o denli özenle hazırlandığından, sanat eseri sayılacak kadar değerlidir. Dönemin zevkini ve tercihlerini yansıtan, el emeği ile oluşturulan bu giyimlerin örneklerine günümüzde artık sadece özel koleksiyonlarda ve müzelerde rastlamaktayız. “Bindallı” adı verilen bu işlemeli entari çeşitleri, hem gelinlik hem de düğünle ilişkili olan, düğün öncesi ve sonrasında yapılan, kına gecesi ve gelin paçası törenlerinde de giyilmekteydi. Bu değerli giyimler, hanımlar tarafından saklanarak, sonradan bir başka özel törene, toplantıya giderken de giyebilmekteydi (Şekil 39).

Şekil 39: Zile'nin Bindallı Giymiş Hanımları (18.12.1949) Fotoğraf Rahmetli Melahat Akyunak (Demirkol)'dan alınmıştır.

Kaynak: <http://unyezile.com/dugun2.htm>, Erişim Tarihi: 3 Ocak 2017.

Osmanlı kadınları yüzyıllardır süregeldiği şekilde şalvar, hırka, cepken, entari, kaftan gibi temel giyim çeşitlerini kullanmaktaydılar. Şalvarla birlikte giyilen düz kesimli, peçli üçetek entariler, Türk kadın giyiminin en eski örneklerini oluşturur. XVIII. yüzyıl başından itibaren Batılılaşma etkisi ile entarilerde yaka ve kol kesimi, etek boyunda ve biçiminde değişim, bele oturtulması gibi bazı değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Yan yırtmaçlar derinleşmiş, kol yırtmaçları bilekten dirseğe kadar uzamış, yani model hareketlendirilmiştir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisi sonrasında ise geleneksel giyimden gittikçe uzaklaşmıştır.

Üçetek olarak adlandırılan entarilerin ismi, belden aşağısının üç ayrı parça olarak yapılmasından gelmektedir. Bu entariler şalvar üzerine giyilen bir üst giyimi idi. Üçetekleri saraydaki cariyeler de kullanırlar, hizmet ederken kolaylık olsun diye uç kısımlarını bellerindeki kuşak ya da kemere sokarlardı (Koçu, 1969: 236).

Bindallı entariler Sultan Abdülaziz'in Avrupa ziyaretinden sonra belirgin şekilde farklılaşmıştır. Klasik şalvarla giyilen üçetek ve dörtetek entariler, yerini iki etek denilen entarilere bırakmıştır. XIX. yüzyıl ortalarından sonuna kadar kullanılan iki etek entariler, kesimi farklı olan bindallı entarilerdendir. Bu entariler önden kapalı olup, baştan giyilir. Boyları çok uzun olduğu için, yanlarda derin yırtmaçları vardır. Bu tarzdaki elbiseler XIX. yüzyıl ortalarından sonuna kadar kullanılmıştır.

İki etek entariler çoğunlukla mor, lacivert ve bordo atlas veya kadife üzerine dival işlemeli entarilerdir. Boyları aşırı uzun ve takma kolludur. Bellerinde “çanta tekniği” denilen, yani; yanlarda kesilmiş kısımların alt tarafında bolluk verecek kumaşın büzülerek dikilmesi yoluyla bele oturtma işlemi uygulanmıştır. Önü kapalı bu boy entarilerinden sonraki dönemde iki parçalı etek ve bluzdan oluşan gelinlikler giyilmeye başlanmıştır. Bu kıyafetler tamamen Avrupa modasına uygun giysilerdir. Bunlar önceleri daha renkli yani pembe, yeşil, somon rengi olmuş ise de daha sonra krem rengine, yani Avrupa usulüne dönüşmüştür (Görünür, 2008: 159 - 160).

Gül (2002: 105)'e göre; entarilerin çeşitlerine göre; dört peşli, dolama, topuk döven, kumru yaka, hakim yaka, çantalı, kutu içi gibi değişik adlarla anılanları bulunur. Bu entarilerden sadeleri günlük, ağır işlemelileri düğün-tören kıyafetleri ve gelinlik olarak kullanılıyordu. Bu entariler çoğunlukla kadifeden dikilir, baştan geçme olarak, boyu uzun tutulurdu. Beden kısmı vücuda göre olup, yakaları yuvarlak ve önü bele kadar açıktır. Yakanın açıklığından içe giyilen helali gömlek görünür. Bu entari ile başa krep veya yemeni örtülür, beline gümüş kemer takılırdı.

Avrupa ile ilişkilerin artmasından sonra giyimde görülen değişim bindallı giyim şekline de yansımıştır. Özellikle XIX. yüzyıl ortalarında kesim ve model olarak Avrupa tarzının yansıtıldığı açıkça görülmektedir. Bele oturan kesim, kuyruklu etekler, eteğin bollaştırılması için konulan ek parçalar yanında Avrupa dantel ve harçların çok kullanılması bu etkinin boyutunu göstermektedir. Bazı bindallılar etek-cekete, entari-

ceket şeklinde, takım halinde dikilmiştir. Bu entarilerin göğüs kısımları çoğunlukla bele kadar açık oluyordu. Bu nedenle içe eskiden olduğu gibi yine bürümcük gömlekler giyilmekteydi. Avrupa modasının etkisi ile dikilen entarilerde başlarda tecrübesizlik sonucu kalitesiz dikişler olsa da, daha sonraları dikim teknikleri geliştirilerek düzeltilmiştir. Ancak üzerlerinde kullanılan dival işlemleri oldukça kaliteli ve dikkat çekicidir.

Tez kataloğunda sunulan, özel bir koleksiyona ait bindallı entari örnekleri, Osmanlı'nın son döneminden günümüze ulaşan dival işi tekniği ile oluşturulmuş olan gelin giyimleridir. Bunlardan kol kesimi düz olanlarının yanında takma kol olarak hazırlananlar da bulunur. Etek biçimi olarak çoğunda, Batı tarzını yansıtır şekilde arka kısım uzundur. Ayrıca süslemelerde yine dönemin tercihlerini yansıtan Avrupa dantel ve harçlar kullanılırken, işlemleri dival tekniğinde yapılmıştır.

Bu dönemde kent ve kırsal kesimde kullanılan bu işlemeli entarilere büyük rağbet olduğundan, İstanbul'da hazır şekilde üretilmiştir. Bunlara, kutuda ayakkabıları da dahil her şeyi ile takım olarak satıldıkları için “kutu içi entariler” ya da “kutu esvabı” denilmiştir. Gelin olacaklar veya özel yerlere giyinmek için İstanbul'dan sipariş edilirdi. Günün Avrupa modasını yansıtan bu entariler, üzerinde geleneksel işlemleri barındıran bir geçiş dönemi giyimi sayılabilir.

Koç ve Koca (2016: 247 - 248)'ya göre; “XIX. yüzyılda İstanbul'da işlenip dikilerek yurdun pek çok bölgesine dağılan ve “kutu esvabı” olarak bilinen bu giysiler, dival işi süslemeleri ile özdeşleşmiştir. Kutu esvabı, belden kesiksiz, bele kadar veya daha kısa yaka yırtmacı bulunan, kadifeden veya atlastan yapılmış, uzun, tek parça kadın dış giysisidir. Giysinin yüzeyi dival işi tekniği ile simli iplik kullanılarak işlenmiştir. Bazı modellerin aynı şekilde işlenmiş ceketleri de bulunmaktadır. Etek ve üst giysiden oluşan iki parçalı ve yakalı olanları da üretilmiştir. Bu giysilere Anadolu ve çevresindeki pek çok yerde rastlanmaktadır. Entariler “kutu içi elbise”, “çarşı entarisi” gibi farklı isimler ile anılmaktadır. Kutu içinde hazır halde, her şeyi ile takım olarak satıldıkları ve çoğu zaman İstanbul'a giden kişilerce satın alınıp hediye olarak götürüldükleri için pek çok yörede bu isimle adlandırılmışlardır.”

XIX. yüzyıl başlarında çoğunlukla mor, bordo kadifeden, üzerine dival işi tekniğinde sırma ile çeşitli kompozisyonlarda bitki motifleri işlenen ve bindallı adı verilen bu elbiseler gelinlik ve tören kıyafeti olarak tercih edilmekteydi. Kırsal kesimde de aynı tür işleme ve kumaşlar kullanılıyor, entariden çok şalvar ve ceket olarak dikiliyordu. II. Abdülhamit döneminden itibaren büyük şehirlerde bindallı elbiseler yerine, Batı etkisinde olan uzun etek ve ceketten oluşan takımlar giyilmeye başlandı. Etek-ceketler atlas, tafta gibi ipekli kumaşlardan yapılıyordu. İlk örnekler, atlas kumaş üzerine bindallı tarzında işlemeli, uzun kuyruklu etek ve korsajlı ceketten oluşur. Bu gelinlikler daha sonraları yerini tafta ve sim dokumalı ipekli kumaşlardan yapılan uzun, kloş etekli, korsajlı, balenli, vücudu saran üstlü, pelerinli kıyafetlere bırakmıştır. Bu giysilerle krep oyalı başörtüleri, renk ve işlemeye uygun olarak kışın diz hizasında ve bele oturan içi kürklü kadife mantolar giyilirdi. Giysiye takım olarak, aynı renk ve işlemede kumaş ya da deri ayakkabı ve çantalar kullanılırdı (Gül, 2002: 105 - 107).

Yenilikler doğrultusunda dönüşüm geçiren entariler, atlas, tafta gibi kumaşlar üzerine, işlemesi geleneksel olacak şekilde etek-ceket olarak dikilmeye başlandı. Penslerle ve balenlerle tam olarak bedene oturması, kollarda geleneksel düz kesimden farklı takma kol olarak kullanılması, eteklerin arkalarının çoğunlukla ön etekten uzun oluşları ile gerçekleşen model değişimleri Avrupa modasını yansıtmaları ile dikkat çekmektedir. Bu entarilerde o dönemin modası olan Avrupa dantellerin kullanımına da devam edilmiştir. Tez kataloğunda bulunan saten üzerine sırma işlemeli, arkası uzun çan şeklinde etekler, bedene oturan, takma kollu, farklı yaka kesimi uygulanmış bluzlar bu değişimi gösteren örneklerdendir. Bunlar da yine dantel tercihi olarak bindallı entariler gibi Avrupa tarzındadır.

Bindallı entarilerin yapımı ve kullanımı beyaz gelinlik modasının yaygınlaşması ile azalmıştır. Elinde bu değerli giysiler bulunanlardan bazıları halen kendisi saklarken, bazıları da değişik amaçlarla parçalayıp, başka ürünlere dönüştürmüşlerdir. Bir kısmı ise hali hazırda müzelerde korunmaktadır. Aynı şekil işçilik ile yapılan bindallılar artık üretilmemektedir. Günümüzde model ve kumaş olarak çok farklılaşan hazır giysiler bindallı adı ile satılmakta ve özellikle kına geceleri için gelin adayları tarafından tercih edilmektedir. Renk olarak ise pembe, kırmızı, mor gibi renklerde olup, üzerinde hafif işçilik yapılmaktadır.

Yöreden yöreye değişen Türk evlenme gelenek ve göreneklerinin bir kısmı unutulmuş veya önemi bilinmediğinden uygulanmıyor olsa da, uygulanabilenlerin izleri takip edildiğinde, köklerinin çok eskilere dayandığı ve kadim kültürün varlığından belirtiler taşıdığı anlaşılmaktadır.

3.3.1. Dival İşi (Maraş İşi)

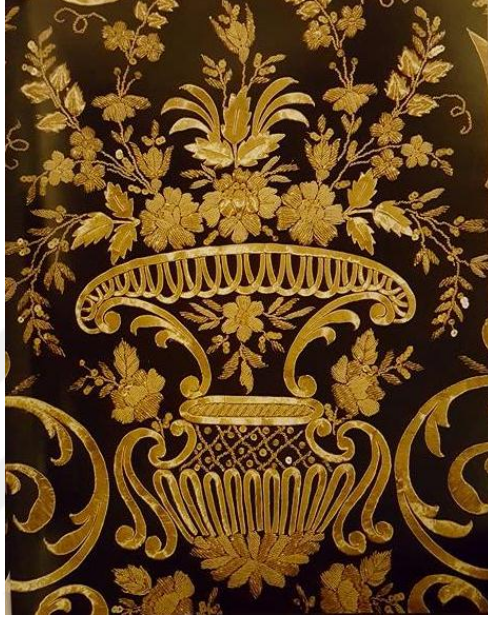
Kullandıkları her eşyayı süsleme geleneğı olan Türkler, giysilerini de her zaman süslemişlerdir. Destanlarda da adı geçen al kaftanlar yüzyıllarca düğünlerde gelinlere giydirilmiştir. Kaftanlar da diğer giyimler gibi işlenirdi. Bunlardan düğün ve özel merasimler için hazırlananlar daha özenli ve özel olarak süslenirdi. Bindallı entariler de bu bağlamda kökeni Türklerin eski kültürlerine dayanan işlemeli gelin giyimleridir.

Türklerin altın iplerle nakış yaptıkları bilgisi arkeolojik kazılardaki buluntularla ortaya çıkmıştır. Bu işlemler Pazırık kurganlarında yapılan kazılarda ortaya çıkan eserler üzerinde kanıtlanmıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya olan uzun yolculuk esnasında çeşitli kültürel etkileşimler yaşanarak, çeşitlilik oluşmuş, kültürel zenginlik artmıştır. Var olan işlemecilik sanatı çeşitleri de Osmanlı döneminde iyice gelişerek teknik ve malzeme açısından zirveye ulaşmış, sanat eserleri ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı döneminde işlemecilik diğer sanat kolları gibi devlet desteğinde ilerlemiştir. Dival işi tekniğı de sık ve severek kullanılan işleme tekniklerinden biri olmuştur (Şekil 40).

Çorum (2011: 49)'un Maraş İl Yıllığı (1967: 171)'ndan aktardığına göre; dival işi (Maraş işi) diye adlandırılan bu işlemler şehirdeki saraçhanelerde erkek ustalar tarafından yapılmıştır. Bu işleme tekniğı sonraları diğer şehirlere de yayılmıştır. Her şehirde kullanılmasına karşın ilk olarak ve en yaygın bir şekilde Maraş'ta kullanıldığı için "Maraş işi" adını almıştır.

Dival işi ıhlamur ağacı, karton ya da çuhadan yapılan kalıpların üzerine altın tellerin sarılması ile yapılmaktadır. Bu işlemin boyutlu bir görünüm almasını sağlar. Bazen daha da kabarık göstermek için arasına dolgu malzemesi olarak pamuk konulduğu da olur. İşleme yapılmadan önce işlenecek olan desenin belirlenmesi gereklidir. Bunun için öncelikle ince kağıtlara desen çizilir. Desenleme yapılırken bir

kompozisyon oluşturulmaktadır. İnce kağıtlara çizilen desenler kumaşa tutturulur. Üzerine hazırlanmış olan ağaç ya da mukavvadan desen kalıpları sabitlenir ve sonrasında tellerle üzerinden nakışlama yapılır. Çoğunlukla kumaş kasnakta gerdirilerek işlenmektedir. Dival işleme ayrıntılı ve zahmetli bir işleme olduğundan ince iğneler, dikkat ve beceri gerektirir. Dival işine; mihlama, mukavva işi, bastırma, sırma işi gibi isimler de verilmiştir.

Şekil 40: Dival ve Sarma İşinin Kullanıldığı Bir Stil Puşidesi Ayrıntısı (Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu, Env. No. 39/155)

Kaynak: Anonim, *Sandıklarda Saklı Saray Yaşamı, 150 Yılın Sessiz Tanıkları*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Yayın no: 35, Sergi Kataloğu, 2006: 102.

Osmanlı'da XVI. ve XVII. yüzyıllarda, işlemler ve kumaşlar üzerinde görülen geleneksel motifler olan lale, karanfil, çintemani, madalyon, güneş gibi motifler XVIII. yüzyılda dival işi tekniğinde yapılan eserler üzerinde kullanılmamıştır. Bunun yerine Batı etkilerini taşıyan motiflemeler görülmektedir. Çoğunlukla tüm yüzeyi saran, vazo ve saksılardan çıkan çiçekli, yapraklı ve kıvrımlı dallar, çiçek demetleri, püsküller, fiyonklar, girlandlar bulunmaktadır.

Günümüze kadar gelen örneklerde sim, sırma, altın ve gümüş kaplama ipliklerin kullanıldığı, zümrüt, elmas gibi değerli taşlarla bu tekniğin zenginleştirildiği görülmektedir. Saray ihtişamını yansıtan bu örneklerle dival işi tekniğinin saray tarafından çok benimsendiği görülür. Bu tekniğin daha gelişebilmesi için saray

tarafından XIX. yüzyılda saray çevresinde sırma atölyeleri kurulmuştur (Çorum, 2011: 49).

XIX. yüzyılda önceki dönemlerde kullanılan iğne tekniklerinin yanında özellikle dival işi tekniğinin çok sevilerek ve beğenilerek kullanıldığı görülür. Son derece gösterişli olan bu teknik özellikle bindallı adı verilen gelinliklerde olmak üzere, yatak örtülerinde, perdelerde, sedir örtülerinde ve yastıklarda, bohça ve seccadelerde, cüz kesesi, evrak çantası gibi çok çeşitli eşyalar üzerinde yaygın olarak uygulanmıştır (Bilgi ve Zambak, 2012: 23).

3.3.2. Kemerler

Kadın olsun, erkek olsun herkesin giysilerinin üzerine taktığı kemerler, Türk kültüründeki önemli bir yere sahiptir. Kemerler Orta Asya'dan bu yana günlük yaşamda herkesin kullandığı bir aksesuar olup, kullanımında kişiye sağladığı yararlar yanında içerdiği anlamlar açısından da kıymetlidir. Türklerde kemer ya da kuşaklar, çalışırken beli kavrayarak sağlam tutması, arasına kullanılmak üzere birtakım eşyalar konularak saklanabilmesi, soğuktan koruması, giysilerin etek uçlarını toplaması gibi bir çok işe yaramasının yanısıra, bazı anlamlar da içermektedir. Askerlerde rütbe değişimi, kadınlarda evlenme gibi sosyal pozisyonundaki farklılaşmalar, kemer ve kuşak kuşanma ile belirtilmekteydi. Süslü (1989: 174)'ye göre; Türklerde delikanlılık çağına giren gençlere törenle kuşak kuşatmak bir gelenektir. Kemerin kuşaktan farkı, tokasının oluşudur. Tokalar altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılırdı. Kemer sadece işlevsel yönü ile değil içerdiği anlam ile de önemliydi. Kemer hakimiyetin sembolüdür ve kişinin sosyal durumunu belirtir. Anadolu'da Selçuklu tasvirleri üzerinde incelenen kemer şekillerinin Orta Asya geleneklerinin kesintisiz devamı olduğu örneklerle görülmektedir.

Türkler yüzyıllar boyunca vazgeçemedikleri kültürlerini her coğrafyaya taşımış olduklarından, Osmanlı döneminde de kemer ve kuşakların öneminin korunduğu dikkati çekmektedir. Dönem giysilerinin önemli bir kaynağı olan Levni'nin 1720-25 ile tarihlenen albümünde, çeşitli kadın figürlerine yer verilmiştir. Bu hanımlar son derece şık giysilerle betimlenmiş olarak, hemen hepsinde şeffaf iç gömlek, kalçalara kadar inen hırka, altta şalvar, yakaları dekolte uzun ya da kısa üstlükler, taşlarla süslenmiş şık pafta

kemerler, genellikle kenarı kıvrık olan değişik biçimli hotozlar görölmektedir (Gürtuna, 1999: 42).

Osmanlı döneminde kadınların belinde beli sıkmayan geniş, üzeri işlemeli kadife, saten, deri veya Kaşmir şalından yapılmış bir kuşak vardır. Bu geniş kuşak, kalçaları belin biraz aşağısından çevrelerdi. Elbisenin çok önemli bir kısmı sayılan bu kuşağa özellikle özenilirdi. Çok şık ve dikkat çekecek şekilde olması istenirdi (Tuğlacı: 1984: 28).

Türk kadınlarına bele bağlanan kemer de yüksek ziynet eşyasından biriydi. Bunların elmaslarla, incilerle ve buna benzer değerli taşlarla süslenmiş çok değerli olanları bulunduğu gibi, daha sadeleri de olurdu. Kemerler göbek hizasında yine değerli ve göz alıcı taşlarla süslü olan tokalarla bağlanırdı (Tuğlacı: 1984: 33). Bu gözalıcı ve çok değerli kemerlere “cevheri kemer” denilmekteydi.

Türk Kültüründe kendine sağlam bir yer edinmiş olan kemerler, evlilik törenlerinde gelinlerin simgesel giyim eşyalarından biri olmuştur. Kemer tokaları da kullanılacağı yere ve kişiye göre değişik malzemelerle süslenerek hazırlanmıştır. Bindallılardaki çift tokalı süslü kemerler, kadının artık evlendiğine işaret ederek, sosyal statü değişimini ifade etmektedir (Şekil 41). Kemer takma veya kuşak bağlama ritüeli, sosyal sınıf değişikliğinin bir ifadesi olarak, günümüzde halen gelinlerin beline kırmızı kuşak bağlanması ile devam etmektedir.

Şekil 41: Bergamalı Türkmen Geline'nin Kemer

Kaynak: Tansuğ, S., “Anadolu Giyim Kültürü”, 14. *Halk Oyunları Yarışma Gala Gecesi Kataloğu*, T.C. Kültür Bakanlığı-Vaksa, 2006, İç sayfalardan.

3.3.3. Gelin Başlıkları

Düğünlerde gelinlerin de yüzyıllardır süslü ve özel başlıklar taktıkları bilinmektedir. Bu kültürlere göre farklılıklar gösterse de, en özel ve gösterişli baş giyimleri her zaman gelinler için hazırlanmıştır. Diğer giyimler gibi gelinlik giyimlerinin de belirleyicisi olan gelenek ve görenekler çerçevesinde şekillenmiş olan başlıklar Türklerde özenle hazırlanmaktadır (Şekil 42).

Şekil 42: Kazak Türk Gelini, 19. Yüzyıl sonu, Karel De Lazari - Baş Lepsinsk İlçe

Kaynak: <http://yvision.kz/post/317233>, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2017.

Not: Murtaza Bulutay'ın fotoğraf hakkında verdiği bilgiye göre, bu fotoğraf 1871-72 yıllarında o dönemdeki Rus Çarlığı'nın bugünkü Kazakistan bölgesinden sorumlu olan Genel Valisi Von Kaufman tarafından çekilmiştir.

Anadolu'daki kadın başlıklarının kökenleri çok uzun yıllar öncesine dayanır. Günlük giyimden önemli parçalarından biri olup, oldukça çok çeşitli ve değişik anlamlar içeren giyimlerdir. Başlık karşımıza sadece bir süs aracı ya da aksesuar olarak değil, toplumsal içeriğe sahip bir giyim unsuru olarak çıkmaktadır.

Türklerde başlıklar yaşa ve sosyal duruma göre değişirdi. Buluğa eren genç kız, sözlü, nişanlı olanlar, yeni gelinler, çocuklu kadınlar, kaç kız, kaç oğlu olduğu, öksüz olan, oğlu askere giden, dul kadın, tekrar evlenmek isteyen, köylü, kentli, zengin,

yoksul başlıklardan anlaşılabilirdi gibi, hangi köyden, hangi gruptan olduğu bile bilinirdi. Bu nedenle yüzlerce çeşidi bulunan başlıklar altın ve gümüş paralardan, incilerden, boncuklardan, çiçek oyalarından yapılıyordu. İpek krepler, çiçekli yazmalar, renk renk çizgili ipek puşular da başlıklara renk katıyordu (Tansuğ, Sunuş).

Anadolu başlık süslemelerinde gelmiş geçmiş tüm inançların izleri görülür. Doğumdan ölüme kadar kutsal duygular içinde kullanılan başlıklar ve takılar, kadınlar için önemli bir maddi ve manevi destek de oluştururdu. Anadolu Türkmen yürüklerinde ölen kadınların bugün bile kutsal sayılan bazı giysileri, başlığı ve takılarıyla birlikte gömüldüğü görülmektedir. (Tansuğ, Sunuş)

Türkmenlerde ve yürüklerde bir kız bebek doğunca, tebriğe giden konuklar, delikli gümüş para getirirlerdi. Bunlar bebeğin başlığına tek tek dikilirdi. Bu başlık genç kızlar evleninceye kadar korunurdu. Gümüş paralı bu başlık, evlendikten sonra altın paralı başlık olarak değiştirilirdi. Bir genç kız gelin olunca, başına yüksek bir tören başlığı giydirilirdi. Erkek ailesi tarafından hazırlanan bu başlık, küçük bir törenle kız evine gönderilirdi. Gelinin başlığı, baba evinden çıkarken başına takılır, at üzerinde koca evine giderken ve gün boyu başında taşırdı. Gerdeğe girdiğinde, kutsal sayılan başlığı damat çıkarırdı. Geline “Sen benim başımın tacısın” diyen damat, başlığı odanın tavanına asardı. Yedi gün sonra bu başlık indirilir, küçük bir törenle bozulup dağıtılır, bazı kutsal sayılan parçalar dede ocağına gönderilirdi. Gerdekten sonraki gün kadınlar arasında yapılan özel bir törenle geline altın paralı başlık giydirilirdi. O güne “Baş bağlama” günü denirdi. Halk arasındaki “baş bağlamak” deyimini, bugün hala, “evlendirmek” anlamına gelmektedir (Tansuğ, Sunuş) (Şekil 43).

Anadolu’da çeşitli yörelerde kadınların daima farklı başlıklar taktıkları görülmektedir. Bunlar çeşitlerine göre tepelik, hotoz, fes gibi isimler almaktaydı. Bunları yeri geldiğinde gelin başlığı olarak da kullanıyorlardı.

Evlilik, Anadolu’da kutsal bir tören olup, aynı zamanda bir geçiş dönemidir. Aynı zamanda kadının toplumsal konumunun değişmesi ve toplumdaki yeni rolünün duyurulması ve benimsenmesi açısından önemlidir. İşte böylesine önemli bu törende kullanılan başlıkların ayrı bir yeri vardır (İldıroyuk, 2008: 167).

Şekil 43: Altın Varaklı Defne Yapraklarından Başlığı ile Karaburun Gelini

Kaynak: Tansuğ, S., “Anadolu Giyim Kültürü”, 14. *Halk Oyunları Yarışma Gala Gecesi Kataloğu*, T.C. Kültür Bakanlığı-Vaksa, 2006, İç sayfalardan.

XVI. yüzyılda Osmanlı toplumuna gemiciler aracılığı ile giren fes, sonradan kadınlar tarafından da benimsenip, günlük yaşamda kullanılmıştır. Koyu bordo ya da kırmızı renkte olan fes, yünlü kumaştandır. Gelin olacak kızlara da fes giydirilmiştir. Gelin fesinin üzerine mutlaka “al duvak” (kırmızı duvak) örtülür. Al rengin kullanımı Orta Asya’ya dayanmaktadır. Al renk gücü ifade etme anlamı yanında, nazardan ve kötülüklerden koruduğuna da inanılmaktadır. Gelin başına duvak örtüldükten sonra ancak damat açabilir. (İldıroyuk, 2008: 167)

Tepelik de gelin başlıklarından biri olarak kullanılmıştır. Altından veya gümüşten yapılan, genellikle daire şeklinde, kenarlarından sallantıları ya da paralar olan bir başlık türüdür. Günlük yaşamda sadeleri kullanılmış ancak, gelin başı olanlar çok gösterişli hazırlanmıştır. Ekonomik güce göre, tepeliklerin üzerinde zümrüt, elmas gibi değerli taşlar konulduğu gibi, turkuaz, mercan gibi yarı değerli taşlar da bulunur. Tepelikler için Anadolu’da genelde gümüş, çinko, bakır ve nikelin karışımı olan “bafon” en çok kullanılan malzemedir. Altın tepelikler çoğunlukla İstanbul ve

çevresinde kullanılmıştır. Üzerlerinde nazardan korunmak için mavi boncuklar da bulunur (İldıroyuk, 2008: 167).

Bir diğer gelin başlığı ise “hotoz” dur. Gelin başlığı olan hotoz önceleri XIX. yüzyılda saray kadınları tarafından kullanılan bir başlıktı. Daha sonra varlıklı ailelerden gelen kadınlar bu başlığı kullanmaya başladılar. Giderek yaygınlaşan hotoz, orta gelir grubundan kadınlar tarafından, gelin başlığı olarak kabul edilmiştir. Hotoz, mukavvanın çember şeklinde yuvarlak hale getirilip etrafına krep denilen ipekli başörtüsünün sarılması ile oluşturulur. Bazen bu mukavva bir fesin etrafına yerleştirilir. Alın kısmında gelir durumuna göre zümrüt, elmas gibi değerli taşların olduğu takılar yer alır (İldıroyuk, 2008: 168).

Bu başlıklar dışında sadece sarayda ve İstanbul’daki varlıklı ailelerde kullanılan, bir kısmı da halk tarafından benimsenen başlık türleri bulunuyordu. “Başlık” olarak adlandırılan gelin tacı bunlardan biridir. Başlığın üzerinde değerli taşlar olurdu. Eğer ailenin durumu bu başlığı almaya yetmezse, “başlıkçılar” denilen kişilerden düğün süresince kiralanabiliyordu. Başlıkçılar genellikle gelir durumu iyi olan esnaf tabakasından kişiler veya dul hanımlardan olurdu. Bu kişiler düğünden birkaç gün önce düğün evine gelip kalır, düğünde başlığı gelinin başına usulüne göre yerleştirir, düğün bitince de başlığını ve ücretini alıp giderdi. Yine Osmanlı’nın son döneminde, sarayda külâh biçiminde üzerinde değerli taşlar olan bir başlık kullanılmıştır. Daha sonra bu başlık türü, özellikle Kütahya ve çevresinde gelin başı olarak kullanılmaya başlamıştır (İldıroyuk, 2008: 168).

Anadolu insanının kültürel zenginliği ve çeşitliliği gelin başlıklarına da yansımıştır. Her yörede farklılık gösterse de kadının topluma kabul edilişi açısından ortak bir anlam taşırlar. Günümüzde büyük şehirlerde, kına gecelerinde kullanılan geleneksel gelin başlıkları yerini güncel uygulamalara bırakmıştır. Ancak Ege ve Akdeniz bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında bu geleneksel uygulamalar devam etmektedir (İldıroyuk, 2008: 167 - 168). Anadolu’da halen geleneklere uygun ve yöresel unsurlara bağlı kalınarak süslenmiş özel gelin başlıkları ile kızlarını gelin eden yöreler bulunmaktadır, bunlara özellikle kırsal kesim tarafından sahip çıkılmaktadır.

3.4. Osmanlı Dönemi'nde Kullanılan Kumaş Türleri ve İşleme Sanatı

Türkler eskiden beri dokumacılıkta çok ilerlemiş oldukları için XVI. yüzyıldan Batı etkilerini almaya başladıkları yıllara kadar yerli olan kumaş türlerini kullanıyorlardı. Teknikleri farklı, renk renk ve desen desen kumaşların çoğu yerli üretimdi. Hammadde olarak pamuk, keten, yün ve ipek tercih edilmekteydi. Osmanlı toprakları konumundan dolayı Doğu-Batı ticaret yolu üzerindediydi. Bu nedenle özellikle İstanbul ve Bursa'da ticaret gelişmiş, bu şehirler tüccarların uğrak noktası haline gelmiştir. İstanbul'un alınışından sonra Osmanlı dokuma sanatında ustalar, Doğu ve Batı'nın sentezini yaparak özgün bir dokuma sanatı geliştirmiştir. Halkın kendi ihtiyacını karşılamak üzere ürettiği dokumalar her yönüyle çok zengindir. Bu dokumalar saray için yapıldığında ise, malzeme, teknik, işçilik ve desenleme açısından sanat eseri sayılan düzeyde ürünler ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı hanedanı kumaşa çok önemli bir gözle bakarak, onu hazine eşyası gibi kullanmıştır. Sarayın lüks kumaşa olan ihtiyacı sayesinde üretim ve kalite yükselmiştir. Saray diğer bütün sanatlar gibi kumaş üretimini kanunlar çıkararak kontrol altında tutmuştur. Ayrıca Lonca denilen esnaf teşkilatları da kendi kendilerini denetleyerek devlete bu konuda yardımcı oluyorlardı. XVI. yüzyıl Türk kumaşlarının mükemmel olmasının ardında bu sıkı denetimlerin büyük rolü olduğu gerçektir (Tezcan, H., 2015: 46 - 47) (Şekil 44).

Şekil 44: 16. ve 17. Yüzyıla ait Yunanistan'ın Kuzeyinden Bir Gelinlik Örtüsü Örneği

Kaynak: Tezcan, H., "16. yüzyıldan 20 yüzyıla Osmanlı Kumaş Sanatı", *Adres Dergisi*, M.H.G.F., Temmuz-Ağustos, 2015: 48.

Erken saray kumaşlarında uygulanan desenler saray nakkaşhanesinde devrin önemli sanatkarları tarafından hazırlanmıştır. Bu desenler bütün sanat kollarına dağıtılır ve uygulanırdı. Nakkaşhanede üretilen desen programı XV. yüzyıldan başlayarak değişimler göstermiş ve bu değişikliklerin seyri kumaşlar üzerinde takip edilebilmiştir. XV. yüzyıldan başlayarak kıvrık dallar arasında rumilerin giderek hatayilerle zenginleştiği spiraller dikkati çeker (Tezcan, H., 1998: 194 - 195).

Anadolu toprakları dokumada kullanılan pamuk, keten gibi bitkilerin yetiştirilmesi için uygun bölgelerdir. Osmanlı döneminde de üretim çok yapıldığı halde kimi zaman yeterli olmuyor, farklı ülkelerden dokumada kullanılacak hammadde alınıyordu. Bunların başında Hindistan'dan alınan pamuk gelmekteydi. Çuha ise XV. yüzyıldan itibaren Selanik'te dokunmuştur. Sivil ve askeri kıyafette kullanıldığı için ihtiyaca yetmemiş, Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere satın alınmıştır. Ankara keçisinin yününden yapılan ve çok rağbet gören yünlü dokuma olan sof ise ihraç edilmiştir. İpekliler, hammaddesi zor elde edilen, emek isteyen, pahalı ve lüks kumaşlardır. Bunların yanında Bursa ve İstanbul ipekli dokumanın merkezi olmuştur. Kaynaklarda Bursa'da Osmanlılardan önce de ipek böceği üretimi yapıldığına dair bilgiler mevcuttur. İpekli, Osmanlı döneminde çok fazla kullanım alanı olan, önemli bir kumaş türü idi. İpekli çeşitleri; ağır ipekliler olan kemha (brokar) ve kadife, hafif ipekliler olan tafta, kutnu, atlas, canfes, bürümcük olarak gruplanabilir. Zamanla seraser ve serenk denilen ipekli çeşitleri de üretilerek kullanılmıştır. Kutnu, hem saray hem halk tarafından çok kullanılan bir kumaş türü olmuştur. Bazen tamamen ipekle, bazen de çözüğüne pamuk katılarak dokunurdu. Canfes de hafif bir ipeklidir. Tafta canfesin sık dokunmuş cinsidir. Bürümcük, kadın-erkek giysilerinden, yatak yorgan çarşafına kadar çok kullanım alanı olan ince bir kumaştır. Atlas ise, sert ve parlak yapıda olup, işlemeye elverişli olduğundan bu amaçla çok kullanılan bir kumaştır (Tezcan, H., 2015: 47 - 48).

Osmanlı döneminde ipekçilik Konya yerine Bursa'da sürdürülmüştür. Ün yapmış Bursa ipeklileri zamanın en iyi dokumaları olarak görülmektedir. İpek Osmanlı'da çok önem kazanarak, ekonominin temel taşlarından biri haline gelmiş, hatta günlük yaşamda sosyal konum belirleyicisi olmuştur.

Yavuz'un (1512-1520) Tebriz'i alışından sonra oradan gönderilen sanatkarlar arasında Şah Kulu isimli çok ünlü bir nakkaş bulunuyordu. 1520-1566 yıllarında saray

nakkaşhanesinde faaliyet gösteren nakkaş, Osmanlı süslemesinde “saz yolu” denilen bir üslubun yaratıcısı olmuştur. Kıvrık hançeri yapraklar, aralarında iri başlı çiçeklerin yer aldığı, zaman zaman hayvan figürleriyle de zenginleşen bu şema, kitap tezhibi, kumaş, çini, kuyumculuk gibi çeşitli sanat kollarında uygulanmıştır. Şah Kulu'nun öğrencisi olan ve 1540'lara doğru eser veren Karamemi de önemli nakkaşlardandır. Karamemi, başta gül, lale, sümbül, karanfil, süsen zemin olmak üzere has bahçelerin çiçeklerini, bahar açmış meyve ağaçlarını, Osmanlı'ya özgü bir naturalizm ile bezeme sanatına kazandırmıştır. “Çiçek üslubu” da diyebileceğimiz bu bezemenin bütün sanat kollarında örneklerini görmek mümkündür. Bu yüzyıldan sonra kitap tezhibinin klasik rumi, kıvrım dal ve hatayi çiçeklerinin oluşturduğu geleneksel yolu izlemesine karşılık, kumaş desenlendirmesinde geleneksel bezeme zemini doldurmuş, çiçek deseni üst sırayı oluşturmuştur. Kitap tezhibinde görülüp kumaşa yansıyan bu desenler dışında tekstilin dokuma özelliğinden doğan kendinden desenli denilen damask tekniğinde çubuklu, kareli, benekli desenler veya sepet örgü, diyagonal gibi zemin örgüleriyle desenlendirilmiş kumaşlar da vardır. Ayrıca doğa motifleri, güneş, ay, yıldızlar, sembolik motifler, mühr-ü Süleyman, çintemani erken kumaşlarda sık rastlanan motiflerden olmuştur (Tezcan, H., 1998: 195).

Osmanlı'da dokumacılığın çok ileri seviyede oluşu ve üretimin fazla olması nedeniyle halk, içlerinde altın ve gümüş olan, çoğunlukla saray ve çevresinin kullandığı seraser gibi kumaşlara erişemese de yine de kadife, atlas gibi kumaşlardan şalvar, cepken, bindallı gibi gelinlik ve özel yerler için giyim eşyaları hazırlayabiliyordu. Her gelinin bir bindallısı olmasına çalışılır, eğer maddi gücü yetecek durumda değilse akraba ya da tanıdıklardan birinden istenip, giyilebilirdi.

XVII. yüzyılda Osmanlı Sanatı Batı'dan etkilenmeye başlamıştır. Bunun yansımaları dokumacılıkta da görülmektedir. Batı ile ilişkilerin başlaması Osmanlı'daki kumaş desenlerinde de kendini göstermiştir. Bu ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı XIX. yüzyıl ile birlikte Batı'nın etkileri yine kumaş türlerinde ve desenlemesinde hemen farkedilecek şekilde hissedilmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren, bozulan ekonomik yapıya paralel olarak dokumacılık da gerilemiş, iyi ve kaliteli kumaşlar bulunamaz olmuştur. Dokumada kullanılan altın ve gümüş tel miktarı çok azaltılmıştır. Bu dönemde Batı'da teknolojik ilerlemeler olmuş, jakarlı tezgahlar dokuma sanayiine

girmiş ve seri üretim yapılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda Avrupa’da üretilen kumaşlar, pazarları doldurmuştur. Osmanlı’daki el tezgahı üretimi zor duruma düşmüş, Batı ile rekabet edemeyen Osmanlı dokumacılığı durma noktasına gelmiştir (Tezcan, H., 2015: 49).

III. Selim (1789-1807) tahta çıktıktan sonra yerli üretimi artırma amacı ile Üsküdar’da dokuma atölyeleri kurdu. Burada kendi adıyla anılan Selimiye kumaşları yanında çatma kadife yastık yüzleri ve döşemelik kadifeler dokunmuştur. Bu dokuma atölyeleri 1814’te yeniçeriler tarafından yakılmıştır. Ancak burada çatma dokuyan bazı atölyelerin bulunduğu ve Üsküdar çatmaları adıyla bir süre daha üretim yapıldığı anlaşılmaktadır. Üsküdar tezgahlarının yerini, 1844’te saray tarafından kurulan Hereke fabrikaları üstlenmiştir (Tezcan, H., 1998: 202).

XVIII. yüzyılda işlemeli kumaşlardan yapılan elbiseler moda olmuştu. Bu işlemler sık dokunmuş ince pamuklulardan, seraser, kadife, atlas gibi ağır ipekliler, canfes, tafta, bürümcük gibi hafif ipekliler ile şakaki, lahuraki denilen yünlülere kadar her cins kumaş üzerine yapılıyordu. Top halindeki kumaşlar büyük kasnaklara geçiriliyor, desenler renkli ipek ipliklerle işleniyordu. Ayrıca ipekliler üzerinde değişik şekillerde bükülmüş altın ve gümüş alaşımli tel iplik, düz kesme tel ve bükme tel, pul ve boncuklarla ağır işlenmiş kumaşlar da hazırlanıyordu. Kaynaklardan, “Hüseyni” denilen bu işlemeli elbiselik kumaşların XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıktığı, XIX. yüzyılda daha da zenginleşip yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Bu dokunmuş kumaşları işleyen tezgahlar Tepebaşı ve Galata’daki atölyelerde bulunuyordu. Bu yüzden, Hüseyni işlemeli kumaşlar kaynaklarda “Tepebaşı” ve “ Galata işi” olarak da geçmektedir. Ancak işleminde değerli metal kullanılan bu kumaşlar çok fazla işçilik ve maliyetle üretilmekteydi. Bu nedenle sık sık yasaklanmıştır (Tezcan, H., 1998: 197).

Avrupa’ya açılım sarayda Batı kumaşlarına olan ilgiyi artırmış, Avrupa’dan gelen kumaşlar tercih edilmeye başlanmıştır. Özellikle kadın kıyafetlerinde çok kullanılan yaldızlı geniş harçlar, dantelalar, kurdeleler gibi aksesuarlara olan talep çok artmıştır. XIX. yüzyılda daha da fazlalaşan saray kadınlarının bu istekleri doğrultusunda Avrupa’dan önemli ölçüde ithalat yapılmıştır. Fakat başta kumaş olmak üzere o devirde Batıya yapılan ihracat, bu tür giderleri dengelemiştir (Tezcan, H., 1998: 198).

İlk yurt dışı ziyaretlerde bulunan padişah olan Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) Avrupa'ya yaptığı seyahat sonrasında Fransa kralı ve kraliçe Eugenie padişah tarafından Osmanlı'ya davet edilmişlerdi. Bir süre sonra bu davete icabet eden kral ve kraliçe padişahın konuğu olmuşlardır. Tabii saray hanımları için Kraliçe Eugenie'nin gelişi politik yönü yanında başka anlamlar da içeriyordu. Bunun başında elbette kraliçenin giyim kuşamı gelmekteydi. Verilen davette kraliçenin kıyafeti başta Abdülaziz olmak üzere, o dönemde Batı'ya hayranlığı çok yüksek seviyelerde olan saraydaki herkesi büyük ölçüde etkilemiştir. Saray hanımlarının ilk defa katıldıkları bu resmi davette, Pertevniyal Sultan da batılı tarzda bir giyimle bulunmuştur. Ancak sultanın ayakkabısının ve baş tuvaletinin geleneksel tarzda olduğu söylenir. Bu davet Osmanlı Sarayı için bir dönüm noktası olmuş, bu tarihten sonra artık saray kadınları tamamen Batılı giyimi tercih etmişlerdir. Bu davetin kayda değer en önemli sonuçlarından biri de, bundan sonra Osmanlı ülkesinde diğer Avrupa ülkelerinden daha çok, Fransa yakın takibe alınmıştır.

Avrupa'dan getirtilen kıyafet modelleri ve bunlara uygun olarak ithal edilen kumaş ve harçlarla süslü elbiseler diktirmek, kadınlarda bir tutku haline dönüşmüştür. Bugün Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan Paris'ten getirtilmiş, yedi sayfa halindeki kıyafet modelleri bunu belgeler. 1873-1874 yıllarına ait olan model yaprakları kendi içinde birden yediye kadar numaralanmıştır. Belgenin asıl özelliği ise; Saray kadınlarının terziye yazdıkları notlar ile kumaş örneklerinin model sayfalarına iliştilmiş olmasıdır (Şekil 45). Dikilmesi istenen elbiselerle ilgili kumaş örnekleri leylak, uçuk pembe, saman sarısı, kanarya sarısı renklerinde desensiz, düz, ipek kadife, canfes ve atlasdır. Ancak Sultan Abdülmecit zamanında olduğu gibi, Abdülaziz döneminde de Saray kadınları giyim kuşam için Hazine'den büyük miktarlarda paralar harcamışlardır. Saray bu harcamalardan dolayı çok zor durumda kalmıştır. Bu durum disiplinli, din ve ahlak kurallarına önem veren Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar artarak sürmüştür (Tezcan,H., 1998-1999: 84, 86). Model sayfalardan birine iliştilmiş notta şöyle yazar: "Bu numune pembe parçanın renginde güzel atlas ile bu figurenin kutu ve kıyafetinde olarak bir kat elbise dahi tanzimi olunsun bu tekinde yalnız arka eteği uzun olduğu halde ön eteksiz olacaktır. Nizamı dahi kendisinden işli olsun" TSM.A.10739/7 (Tezcan, H., 1998-1999: 84) Bu nottan açık olarak anlaşıldığı üzere, artık elbise eteklerinin arkası Avrupa tarzında uzun olarak tercih edilmektedir.

Şekil 45: Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan, Paris'ten getirilen kıyafet modellerinden biri, üzerine kumaş nümuneleri iliştirilmiş olarak. Açıklama; Laciverdi kadife bu resimi aynı biçesun. Arka etek arşın beş ön etek arşın dört. TSM.A.D. 10739/4 A. Açkır (?) nam kumaş bu resimde biçulup dikilecektir. Arka etek arşın beş ön etek arşın dört.

Kaynak: Tezcan, H., "Batılılaşma Döneminde Saray Kadınının Modası", *P Dergisi*, 1998-1999, Sayı: 12: 87.

Türklerde kumaş yanında işlemecilik de her zaman önemli sanat dallarından biri olmuştur. İşleme denilince; pamuk, keten, ipek gibi kumaşlara, kimi zaman da keçe ve deri gibi malzemeler üzerine; ipek, yün, keten, pamuk, metal ve benzeri iplikler kullanılarak, elde veya makinede, iğne, tığ gibi işleme yapmaya yarayan her türlü araçla, düz ya da boyutlu olarak, değişik teknikler yardımı ile yapılan her çeşit süsleme anlaşılmaktadır. İşlenecek yüzeyin gerilip, işlemenin kolay yapılabilmesi için çoğunlukla gergef, kasnak gibi araçlar da kullanılabilir (Koçak, 2015: 44).

Türklerde işleme sanatı da ayrıcalıklı olan sanatlardandır. İşlemenin tam olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı bilinmese de, tarihi yerlerde ve eserlerde işlemeye dair görülen izler, bu sanatın insanlık tarihi kadar eski olduğunu göstermektedir. Türk işleme sanatının da diğer birçok sanat dalı gibi kökleri kadim kültüre dayanmaktadır. Orta Asya'daki buluntularda işlemeli eşyaların varlığı, bu sanatın ne denli eski ve önemli olduğunu ispat etmektedir. Eski Türklerin günlük yaşantılarında kullandıkları eşyalarını hayvan figürleri ile süsledikleri bilinmektedir. Türklerin göç ettikleri süre boyunca işleme sanatının da giderek geliştiği ve güzelleştiği günümüze ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır. En çok işleme yapılan kumaş olan ipeklilere Selçuklu zamanında da çok önem verilmekteydi. İpekli kumaşlar bu değerini Osmanlı döneminde de fazlasıyla korumuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde işlemler saray ve saray dışı (ev, çarşı, ordu, tekke, okul) olmak üzere iki çevrede yapılıyordu. Şehirdeki en fakir evden konağa, saraya, köy evinden, çarşıya, çarşıdan ile, ilden çeşitli yöre ve bölgelere, buralardan yerli, yabancı ustaların çalıştığı saraya ve ordu mensuplarına kadar geniş bir alanda uygulanan bu sanat dalı, geniş bir tabana oturmaktaydı. Böylece saray, ev, çarşı etkileşerek bir zincirin halkaları gibi birbirini tamamlıyordu. İşleme sanatı belli bir zümrenin değil, herkesin yarar sağladığı estetik haz duyduğu bir sanat dalı olarak uygulanıyordu (Koçak, S., 2015: 45). Osmanlı, tüm el sanatlarında olduğu gibi işleme sanatına da büyük destek olarak gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı döneminde gelenek ve görenekleri sayesinde hali hazırda işleme sanatı ile ilgili olan halk, işlemeyi gelir elde etmek için de yaparak, bu sanatın gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Halkın kumaşa tüm duygularını, düşüncelerini ve inançlarını, ince zevkleri ile birleştirerek aktarması ile işlemede, günümüzde de hayranlıkla izlenen yüksek bir sanat seviyesine çıkmıştır. Yabancı ziyaretçilerin de anılarında büyük bir beğeni ile sözünü ettiği işlemlerde kullanılan desenlerin orijinalliği yanında renklerin uyumu da mükemmeldir (Şekil 46).

Saray ve halk kültürü içerisinde var olan işleme sanatı; doğum, evlilik ve ölümle ilgili her etkinlikte yerini almış; çeyiz geleneği ile gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Evde gündelik yaşamı ve çeyiz hazırlamak amacıyla türlü işlemler yapan genç kızlar, bu sanatın gelişimini ve uygulamalarının çoğalmasını sağlamıştır. Genç kızlar, bir gelenek

olarak evden eve giderek nakış öğreten aşına kadınlardan veya buldukları çevredeki emin bir ustaya çıraklık ederek öğrendikleri işleme sanatıyla harika çeyizler hazırlamışlardır. Devlet denetiminde bulunan çarşıda da işleme yapan atölyeler bulunuyordu. XIX. yüzyılda ise İstanbul'da Kapalıçarşı, Tepebaşı ve Galata gibi semtlerdeki atölyelerde yapılan işlemler o dönemde çok önemli bir iş kolunu oluşturmaktaydı. Bunun yanında işleme yapanlar sadece kadınlar değildi. Erkek sanatçılar da çok güzel işlemler yapmaktaydı (Anonim, 2006: 12 - 13).

Şekil 46: Gergefte İşleme Yapan Kadın, J.B. Vanmour, 1707-1708, Ömer M. Koç Koleksiyonu

Kaynak: Bilgi, H., Zambak, İ., “El Emeği Göz Nuru, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Osmanlı İşlemleri”, Vehbi Koç Vakfı, *Sergi Kataloğu*, 2012: 18.

Osmanlı yaşamında gerek sarayda gerekse evlerde Avrupa'da olduğu gibi mobilya bulunmuyordu. Ayrıca belirlenmiş bir oturma odası, yatak odası gibi bölümler de yoktu. Günümüzde hala bazı evlerde olduğu gibi odalarda bulunan yüklük denilen dolaplarda, yorgan, yastık, yer yatağı gibi eşyalar bulunur, akşam olunca bunlar çıkarılarak yere serilir, yatak hazırlanırdı. Sabah yerlerine yerleştirilerek oda tekrar oturmaya elverişli hale getirilirdi. Bu nedenle Orta Asya'dan gelen anlayışla hem giysi, hem de bulunduğu yeri süsleyen Türkler için perde, halı, kilim, havlu, peşkir, örtü, bohça, gömlek, terlik, elbise, yağlık, dolak, kuşak, yemeni, çevre gibi kullandıkları her

türlü eşyayı süslemek gelenekseldir. Bunları işlerken motif olarak XVIII. yüzyıl sonlarına kadar geleneksel motiflere bağlı olarak desenleme yapılmıştır. Ancak din faktörünün etkisi ile bunlar sembolize edilerek kullanılmıştır. Ejderha motiflemesi bunlardan biridir. Saray dokumalarındaki desen oluşumunu açıklayabilmek için Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelene kadar içinden geçtiği kültürleri gözden geçirmek gerekir (Tezcan, H., 2015: 46).

Sarayın işleme sanatına verdiği büyük önem, haremdeki kadınların zamanlarını dikiş, nakışla geçirmelerinin hoş karşılanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Harem hayatını anlatan birçok gravür ve resimde, gergefte işleme yapan kadınlar tasvir edilmiştir. Saray işlemleri, çarşı ve halk işlemlerinden hem kullanılan kumaş olarak, hem işleme malzemesinin kaliteli olması, hem de işleme tekniğinin farklılığı ve ustalığı ile ayrılabilir. Kıymetli taşlar, altın, gümüş teller, inciler kullanılarak yapılan işleme örnekleri, göz dolduran, bir hayli iddialı eserler olarak görülmektedirler. İşlemenin bir bakıma merkezi olan sarayda yapılan yenilikler önce çarşıya, sonra da halka yansımıştır (Anonim, 2006: 13). İşleme sanatında böylece halka halka ilerlenerek, sanat en üst seviyede geliştirilmiştir.

Türkler daima, özel merasim kıyafetlerinden, iç çamaşırlarına kadar giysilerinin işlemeli olmasına özen göstermişlerdir. Özellikle kadın giyiminde işlemenin ayrı bir yeri olmuştur. Aksesuarların yanı sıra giysilerin yakaları, kol ağızları ve etek kenarları da çoğunlukla işlemlerle bezenmiştir. Kadın giysi ve aksesuarlarındaki işleme detayları, günümüze ulaşan yerli ve yabancı sanatçıların yapmış olduğu gravür ve tablolar da açıkça görülmektedir (Bilgi ve Zambak, 2012: 15). İnce ve özenli çalışmalarla ortaya çıkarılan süslemeler hayranlık uyandıracak güzellikte sanat eserleri olarak günümüze kadar taşınmıştır. Şimdilerde, bu dönemden elde kalanların benzeri olacak kadar özenli, ince işçilik barındıran, malzeme olarak kaliteli ve değerli, mükemmel desen ve renk uyumunda işlemlere rastlamak oldukça zordur.

Osmanlı döneminde saray, çarşı ve evlerde yapılan işlemler kadife, deri, keçe, atlas gibi malzemeler üzerine sırma ve kılabledan ile yapılıyordu. Hatta bunların yanında inci, boncuk ve mücevherler ile süslenen ağır işlemler de bulunuyordu. İpek, keten, pamuklu kumaşlar üzerine ise daha çok renkli ibrişim ile hafif işlemler olarak bilinen işlemler yapılmaktaydı.

İşlemlerde dival, suzeni, kordon sarma, hesap işi, tel sarma, tel kırma, ciğer deldi, boncuk işi, pul işi, metal plaka kaplama, tohum işi, çin iğnesi gibi çok farklı teknikler kullanılmış ve bu teknikler mükemmel bir şekilde uygulanmıştır. Bu çeşitli iğne tekniklerinden özellikle zincir işi olarak da bilinen, suzeni tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Şekil 47).

Şekil 47: Zincir İşi İle İşlenmiş Bir Seccade Ayrıntısı Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu, Env. No. 36/666

Kaynak: Anonim, “Sandıklarda Saklı Saray Yaşamı, 150 Yılın Sessiz Tanıkları”, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Yayın no: 35, *Sergi Kataloğu*, 2006: 194-195.

Burada önemli olan bir konu da; Osmanlı’da Ehl-i Hıref örgütünde yer alan “cemaat-ı zerdüzan” olarak bilinen ve ince işçilikle sanat eseri sayılan işlemleri yapan ustaların varlığıdır. Çoğunluğu erkeklerden oluşan bu ustalar, sırma işi işleme atölyelerinde kaftanlar, Kabe örtüleri, kapı ve duvar, pencere örtüleri, yer yaygıları, seccadeler ile eyer örtüleri, çadırlar, sadaklar ve tabanca kılıflarından oluşan askeri malzemeler, deri üzerine işli çizme, cüzdan, çanta gibi kullanım eşyaları da yapıyorlardı. Sarayın ihtiyacı olan sırmalı işlemlerin özellikle bu ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Günümüze ulaşan Osmanlı dönemi işlemlerinden XVI. yüzyıla ait olanlar daha çok Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır. İmparatorluğun siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan en üst noktaya ulaştığı XVI. yüzyılda, bütün sanat kollarında saray nakkaşhanesinin ürettiği desenlerin etkisi kuvvetle hissedilmektedir. Bu dönemden günümüze ulaşan işlemlere bakıldığında

Osmanlı sanatına hakim olan klasik üslubun etkisi kendini göstermektedir (Bilgi ve Zanbak, 2012: 20 - 21).

XVII. yüzyıldan itibaren giyim kuşamla ilgili her şeyde olduğu gibi bezemelerde de Batı etkileri hissedilmeye başlamıştır. Lale Devri bütün sanat kollarında değişimin gerçekleştiği ve çeşitliliğin artış gösterdiği önemli bir geçiş dönemi olmuştur. Her sanat kolunda görülen Batı etkisi, işleme sanatında da kendini özellikle desen konusunda göstermiştir. XVIII. yüzyılın başında serpme çiçek buketleri, girlandlar, perdeler, uçuşan kurdeleler, fiyonklar, manzaralar, mimari motifler kullanılan başlıca motiflerdir. İşlemelerde hemen hemen bütün renkler kullanılmakta, hatta aynı rengin farklı tonlamaları ile yapılan gölgelendirmeler ile motiflere derinlik kazandırılmaktadır. Bu dönemde ipek iplik yanında işlemelerde yoğun olarak kullanılan kılabdandan da ışıltılı görünüm vererek işlemelerin albenilerini artırmıştır (Bilgi ve Zanbak, 2012: 23).

XIX. yüzyıla gelindiğinde işlemede Batı etkisinin sürdüğü farkedilmektedir. Osmanlı'nın geçtiği zor dönem işleme sanatını çok fazla etkilememiştir. Bu yüzyılda, XVIII. yüzyılda kullanılan motiflere ek olarak, sepet veya vazo içinden çıkan çiçekler, güneş ışınları, armalar, tuğralar, yazı ve figür kullanıldığı görülmektedir. Ancak özellikle bu dönemde insan portresinin kullanılması ilginçtir. Ayrıca hanedan mensuplarının, isimlerinin baş harflerini Latin harfleriyle eşyalarına işlettikleri görülmektedir. Atlas ve kadifeler yine çoklukla kullanılan kumaş türleri olmuştur. İşlemelerde yine renkli ipek ibrişimlerin yanı sıra sırma ve kılabdandan da yoğun olarak kullanılmıştır (Bilgi ve Zanbak, 2012: 23) .

XIX. yüzyılda Batıda bir hayli ilerleyen teknolojik gelişmeler sonucunda, farklı alanlarda değişik makineler de üretilip, kullanıma sunuluyordu. Dikiş makinesi de bunlardan biridir. Dikiş makineleri üretildiği andan itibaren büyük ilgi görmüştür. Kısa süre sonra Osmanlı'da da kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemize geliş yüzyılın sonlarında olan dikiş makineleri, Türk halkı tarafından çabuk edinilmiş, atölye ve evlerde yerini almıştır. Sağladığı kolaylık sayesinde dikimde hız kazanılmıştır. İlerleyen yıllarda üretilen dikiş makinelerinin işleme yapmaya da elverişli olması kullanımını artırmakta etkili olmuştur. Bu dönemde açılan sanayi mektepleri, enstitü ve biçki-dikiş kurslarında genç kız ve kadınlara eğitim ve öğretim verilmiştir. Sonraları ise

Olgunlaşma Enstitüleri açılmıştır. Bunlardan günümüzde devam edenler olduğu gibi, yeni açılan okul ve kurslarda da dikiş ve işleme sanatları eğitimi verilmektedir.

Şehirli olsun, kırsal kesimden olsun, günümüzde eskisi gibi ağır ve ince işçilikle yapılanlara pek rastlanmasa da, işlemeli eşyaların değeri hala bilinmektedir. Çeyizlerde genellikle güne uygun hazır tekstil ürünleri yer almaktadır. Ancak özellikle kırsalda, çeyizlerde el emeği ile nakışlanmış eşyaların bulunmasına dikkat edilmektedir. Bu tür işli ve süslemeli ürünler köy ve kentte rağbet görmekte, üzerine yer alan işlemlerine göre değerleri değişmektedir.

SONUÇ

Giyim kuşamın insanların varoluşundan bu yana yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olduğu ortadadır. Geçen asırlar boyunca insanların bir arada yaşamaları sonucu oluşturdukları uygarlıklar ve kültürel öğeler giyimin geleneksel bir unsur olmasını sağlamıştır.

Tarihi seyir boyunca Türklerin kurdukları devletler her anlamda birbirinin devamı niteliğinde eserler vermişlerdir. Giyim kültürüne ait öğeler de buna dahildir. Eski dönemlere ait giysi örneğinin olmaması nedeniyle, diğer eserlerden yararlanılmış ve giyimde aynı şeklin yüzyıllarca devam ettiği anlaşılmıştır.

Avrupa'da Orta Çağ'dan bu yana gelen toplumsal sorunlar sonucu oluşan dönüşümle birlikte, tüm dünyada başlayan ve her alanda etkisini gösteren anlayışların değişimi sürecine girilmiştir. Bu esnada moda akımları ile giyim de şekillenmektedir.

Osmanlı döneminde XVI. yüzyıldan itibaren Batı ile ilişkilerin başlaması ile birlikte karşılıklı kültürel etkileşim de başlamıştır. Batı'dan özellikle Avrupa'dan gelen etkiler Türklerin giyimde değişim yapmalarına sebep olmuştur. Bu durum, gelinlik ve abiye giyimde de aynı seyri izlemiştir.

Gelinlik ve düğün kültürü Türklerde farklı anlamları bünyesinde barındırmaktayken, gelen yeni anlayışların etkisi ile gelenek ve göreneklerden uzaklaşmıştır. Halen kalıntılara rastlanan bazı unsurlar, bu köklü kültürden işaretlerdir. Şehirlerden çok kırsal kesim bu gelenek ve göreneklere sahip çıkmış, bunlardan direnenler günümüze taşınmıştır. Bunun yanında, son yıllarda tüm dünyada etkisini yavaş yavaş hissettiren kültürel değerlere sahip çıkma anlayışı ile tekrar gündeme gelmektedir.

Dünyada yaşamaya devam eden her kültür kendini, kendine özgü zenginlikleri ile ifade eder. Toplumlar gelişme süreçlerinde kültürel miraslarına sahip çıktıkları ölçüde başarılı olacaklardır. Buradan yola çıkarak giyim şeklinin çağa uydurulurken, kişileri özünden uzaklaştırmaması, geçmişin emekle dolu olan, binyıllar çerçevesinde şekillenerek aldığı yola ait izleri taşıması gerekliliği düşünülmektedir. Kültürel değerler

yeni giyim şekillerine uygun şekilde aktarılarak, geleneksel unsurların giysi çeşitlerine eklenmesi ve uyarlanması yapılmalıdır.

Kültürel zenginliklerin ve çeşitliliğin yaşatılarak devam ettirilmesi gereklidir. Türk kültürünün de bu anlamda sahip olduğu yer bellidir. Kültürümüzün özünün anlaşılabilmesi, unutulmuş değerlerin hatırlanması için giyim kültürüne ait öğeler üzerinden de yola çıkılarak araştırmalar genişletilmeli, eserler kayıt altına alınmalıdır. Yeni neslin giyimi kültürel öğelere ait izler taşınmalı, bunların tanıtımı yapılmalıdır. Giyim kültürümüzün gelecek nesillere aktarımı ve devamlılığı için, çalışmalar üniversiteler başta olmak üzere eğitim sektörü ve giyim sektörü ile birlikte yürütülmeli, başlatılan çalışmalar desteklenmelidir. Medya aracılığı ile bu çalışmalar geniş çapta duyurulmalıdır.

Çalışmada gelinlik ve diğer törensel giyimlerin tarihsel süreçteki yolculuğu bu çerçevede incelenmiş, Osmanlı'nın son dönemine ait giysi örnekleri üzerinde, gelenekselden Batılı giyimlere dönüşümü net sonuçları bulgulanmıştır. Üzerinde çalışma yapılan koleksiyon iyi nitelikte olup, geleneksel, geçiş dönemi ve Cumhuriyet dönemi gelinlik, bindallı ve abiye giyim örneklerini kapsayan zengin bir koleksiyondur. İncelenen eserler dönemlerini, model, renk, kumaş, süsleme malzemesi, işçilik, aksesuarlar anlamında tam olarak yansıtmaktadır. Koleksiyona ait eserlerin tümünün incelenmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden, Cumhuriyet'in ilk dönemine kadar olan zaman aralığında, giyimin seyri ve aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkarma adına etkili olmuştur. Çalışmanın Türk giyim kuşam kültürü anlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ANONİM (2006), Sandıklarda Saklı Saray Yaşamı, 150 Yılım Sessiz Tanıkları, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Yayın no: 35, *Sergi Kataloğu*. Sayfa: 12, 13.

ANONİM (2011), Bursalı mısın Kadifeli Gelin, B.B.B. Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa Kùltür A.Ş., *Dùnden Bugùne Bursa'da Gelinlik Sergi Kataloğu*. Sayfa: 28 - 41.

BİLGİ, H. ve ZANBAK, İ. (2012), El Emeği Güz Nuru, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Osmanlı İşlemeleri, Vehbi Koç Vakfı, *Sergi Kataloğu*. Sayfa: 15, 20, 21, 23.

BİLİRGEN, E. (2008), 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Sarayında Evlenme Merasimleri ve Düzünler. Evet-Ja ich will, *19. Yüzyıldan Bugùne Alman ve Türk Düzün Kùltürü ve Düzün Kıyafetleri - İki Kùltürün Buluşması Sergi Kataloğu*. Sayfa: 155, 156.

ÇORUM, B. (2011), Bindallı Gelinlikler, Bursalı mısın Kadifeli Gelin, B.B.B. Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa Kùltür A.Ş., *Dùnden Bugùne Bursa'da Gelinlik Sergi Kataloğu*. Sayfa: 47, 49.

ERDEM, T.Y. ve YİĞİT, H. (2010), *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İTO, İstanbul. Sayfa: 195 - 198.

ERDÖNMEZ, Ö.A. (2008), Bursalı Gelinin Çeyiz Sandığı, Evet-Ja ich will, *19. Yüzyıldan Bugùne Alman ve Türk Düzün Kùltürü ve Düzün Kıyafetleri - İki Kùltürün Buluşması Sergi Kataloğu*. Sayfa: 165.

GÖRÜNÜR, L. (2008), Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'ndaki Gelin Kıyafetlerine Kronolojik Bakış, Evet-Ja ich will, *19. Yüzyıldan Bugùne Alman ve Türk Düzün Kùltürü ve Düzün Kıyafetleri - İki Kùltürün Buluşması Sergi Kataloğu*. Sayfa: 159, 160.

- GÖRÜNÜR, L. (2010), Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri, *Vehbi Koç Vakfı, Sadberk Hanım Müzesi Sergi Kataloğu*, İstanbul, Sayfa: 11, 12, 14, 15, 16.
- GÜRSOY, T.A. (2015), *Giyim Kültürü ve Moda*. 3. Cilt Erkek Modası, Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası, İstanbul, Sayfa: 10, 11, 15.
- GÜRTUNA, S. (1999), *Osmanlı Kadın Giysisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Sayfa: 3, 7, 21, 33, 35, 42, 48.
- ILDIROYUK, H. (2008), Anadolu'da Gelin Başlıkları, Evet-Ja ich will, *19. Yüzyıldan Bugüne Alman ve Türk Düğün Kültürü ve Düğün Kıyafetleri - İki Kültürün Buluşması Sergi Kataloğu*, Sayfa: 167, 168.
- KOÇU, R.E. (1969), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Sümerbank Yayınları, Sayfa: 39, 131, 236, 241.
- MURAT, S. (2008), 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı-Türk Kent Düğünü, Evet-Ja ich will, *19. Yüzyıldan Bugüne Alman ve Türk Düğün Kültürü ve Düğün Kıyafetleri - İki Kültürün Buluşması Sergi Kataloğu*. Sayfa: 152 - 154.
- OSMANOĞLU, A. (1960), *Babam Abdülhamit*, Güven Yayınevi, İstanbul, Sayfa: 61, 62, 64.
- SAKAOĞLU, N. ve AKBAYAR, N. (2000), Osmanlı Dünyasından Yansımalar, Creative Yayıncılık ve Ltd.Şti., Sayfa: 95.
- SÜRÜR, A. (2011), Yirminci Yüzyılda Moda ve Bursa'da Gelinlikler, Bursalı mısın Kadifeli Gelin, B.B.B. Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa Kültür A.Ş., *Dünden Bugüne Bursa'da Gelinlik Sergi Kataloğu*, Sayfa: 13 - 15, 17, 18, 20, 21.
- SÜSLÜ, Ö. (1989), *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Sayı 35, Ankara, Sayfa: 19, 159, 174, 208.

TANSUĞ, S. (2006), Anadolu Giyim Kültürü, *14. Halk Oyunları Yarışma Gala Gecesi Kataloğu*. T.C. Kültür Bakanlığı-Vaksa, Sunuş.

TEZCAN, H. (2008), *Sarayın Terzisi*. İstanbul, Sayfa: 38-39.

TUĞLACI, P. (1984), *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*. Pars Yayın ve Ticaret Ltd. Şti., İstanbul, Sayfa: 1, 8, 11, 12, 15, 17, 26 - 28, 33, 69.

Sürekli Yayınlar

- ALYILMAZ, S. ve ALYILMAZ, C. (2014), Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri. Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. Sayı: 3/4, Sayfa:10. www.tekedergisi.com, (29 Aralık 2016).
- AND, M. (2002), Yüzyıllar Boyunca Avrupa’da Türk Modası. *Skylife Dergisi*. Eylül, Sayfa: 118, 119, 124, 126. www. skylife.com.tr, (13 Aralık 2016).
- ARIĞ, A.S. (2006), *Türklerdeki Kıyafetin Kısa Tarihi*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım, www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/turklerdeki-kiyafetin-kisa-tarihi, (29 Eylül 2015).
- ÇOLAK, S. (2010), Bir İngiliz Hanımefendisi’nin –Lady Montegu- Gözüyle Osmanlı Kadını, *M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 13, Sayfa: 400, 401. www.sbed.mku.edu.tr, (22 Aralık 2016).
- GÜL, S. (2002), Osmanlı Gelinlikleri. *Skylife Dergisi*. Mayıs, Sayfa: 104 - 107. www.skylife.com.tr, (20 Aralık 2016).
- HİMAM, D. (2013), 16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Ağustos, Sayı: 29, Sayfa: 92. www.dergipark.ulakbim.gov.tr, (11 Ağustos 2016).
- KOÇ, F. ve KOCA, E., (2016), Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım. *İdil Dergisi*. Cilt 5, Sayı:19, Sayfa: 239, 240, 247, 248. www.idildergisi.com, (20 Aralık 2016).
- KOÇAK, Ç. (2015), Anadolu İşlemeleri. *Adres Dergisi*. M.H.G.F. Mayıs-Haziran, Sayfa: 44, 45.
- KÖKSEL, B. (2011), Orhon Yazıtları’nda Kadın. *e-Journal of New World Sciences Academy*. Cilt: 6, Sayı: 2, Sayfa: 331, 332, 339. www.dergipark.ulakbim.gov.tr, (28 Kasım 2016).

- ÖLMEZ, F.N. (2010), Tekstillerde Renkler üzerine Alegorik Bir Değerlendirme. *Türk Sanatları Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, Sayfa: 18, 20 - 22. edergi.sdu.edu.tr, (21 Aralık 2016).
- ÖNDER, M., (1966-1968), Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Yeni Bulunan Dört Resimli Çini, *Sanat Tarihi Yıllığı*, II, Sayfa: 116, 121.
- ÖNEY, G. (1984), Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuklu Saray Süslemelerine Akisleri, *Sanat Tarihi Dergisi-3*, Sayfa: 123, 126. www.sanattarihidergisi.ege.edu.tr, (23 Kasım 2016).
- ÖNEY, G. (2008), Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın. *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 17/1, Nisan, Sayfa: 57, 58, 64. http://www.sanattarihidergisi.ege.edu.tr/index_htm_files/STD%20XVII-1,%20Oney,%20Gonul.pdf , (22 Kasım 2016).
- TEZCAN, H. (1988), Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma. *Sanat Dünyamız*. YKY, Sayı: 37, Sayfa: 45 - 50.
- TEZCAN, H. (1998), 18. Yüzyılda Kumaş Sanatı, 18. Yüzyılda Kültür Ortamı, *Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 3, Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, Sayfa: 194, 195, 197, 198, 202.
- TEZCAN, H. (1998-1999), Batılılaşma Döneminde Saray Kadınının Modası. *P Dergisi*. Sayı: 12, Sayfa: 83, 84, 86.
- TEZCAN, H. (2015), 16.yüzyıldan 20 yüzyıla Osmanlı Kumaş Sanatı. *Adres Dergisi*. M.H.G.F., Temmuz-Ağustos, Sayfa: 46 - 49.
- TEZCAN, M. (1983), Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim. *A.Ü.E.B.F. Dergisi*. Cilt: 16, Sayı: 1, Sayfa: 255 - 259. <http://dergiler.ankara.edu.tr>, (18 Kasım 2016).
- TOGAN, N. (1973), Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cild-V, Cüz-1-4, Sayfa: 3,4. <http://ist-univ.dergipark.gov.tr/>, (30 Kasım 2016).

Diğer Yayınlar

LIESOWSKA, A., (09 April 2016), Archeologists Find Ancient Mummy Approximately 1,500 Years Old in Mongolia, The Siberian Times, www.siberiantimes.com/science/casestudy/news/n0638-archeologists-find-ancient-mummy-approximately-1500-years-old-in-mongolia/, (22 Kasım 2016).

TÜRK DİL KURUMU, Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, (31 Ocak 2017).

www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konyada-kadinlar-ile-konusma, Hâkimiyeti Milliye, 29.3.1923, (13 Ocak 2017).

ÖZGEÇMİŞ

Berna Özpınar 20.03.1971 Malkara, Tekirdağ doğumludur. İlk ve orta öğrenimini babasının çeşitli illerdeki görevi nedeniyle Kilis, Trabzon ve İstanbul'da tamamlamıştır. Ardından 1991 yılında İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünü bitirmiştir.

1992-2008 yılları arasında devlet ve özel sektörde öğretmenlik yapmış, Okyanus Kolejleri Rehberlik ve Ölçme-Değerlendirme biriminde çalışmıştır. Halen İnmedya İletişim ve Yayıncılık'ta editörlük yapmaktadır.

Evli ve üç kız çocuk annesidir.

KATALOG

1. Bindallı entari ve ceket

Kadife, sarı sırma, pul, boncuk

20. yüzyıl başı

Entari ön boyu 130 cm, arka boyu 152 cm, kol boyu 42 cm. Ceket boy 56 cm.

Mor renkli kadife üzerine sarı sırma ile dival tekniğinde işlemeli bindallı entari ve ceket. Ön açıklığı göğüs altına kadardır. Yuvarlak yakalı olup, kollar düz olarak eklenmiştir. Etek çan şeklinde genişler, arka etek daha uzundur. Aynı kumaş ve işlemeye sahip kısa ceket ile takımdır. Ceket önden açık olup, düğmesizdir.

2. Bindallı entari

Kadife, sarı sırma, dantel, yaka harcı, pul

20. yüzyıl başı

Boy 136 cm, kol uzunluğu 49 cm.

Mürdüm renkli kadife kumaş üzerine sarı sırma ile dival işi tekniği kullanılarak işlenmiş bindallı entari. Ön açıklığı göğüs altına kadar iner. Kollar gövdeye düz olarak eklenmiştir. Yaka ve kol ağızlarında harç bulunur. Yırtmaçta ve etek uçlarında dantel vardır.

3. Bindallı entari

Kadife, sarı sırma, boncuk, pul, dantel

19. yüzyıl sonu

Ön boy 138 cm, arka boy 150 cm, kol boyu 46 cm.

Bordo renkli kadife kumaş üzerine, sarı sırma ile dival işlemeli entari. Kollar gövdeye düz olarak eklenmiştir. Ön açıklığı göğüs altına kadar iner. Arka etek daha uzundur. Yaka, yırtmaç, kol ağızları ve etek uçları dantellidir.

4- Bindallı Entari

Kadife, sarı sırma

20. yüzyıl başı

Ön boy 135 cm, arka boy 143 cm, kol boyu 52 cm.

Lila renkli kadife kumaş üzerine, sarı sırma ile dival işlemeli entari. Hakim yakalıdır. Kollar takma koldur. Ön açıklığı göbeğe kadar iner. Bel kısmı arkada kuplu olarak oturur. Arka etek daha uzundur.

5. Bindallı entari

Kadife, sarı sırma, boncuk, pul, dantel

19. yüzyıl sonu

Ön boy 131 cm, arka boy 138 cm, kol boyu 42 cm.

Mor renkli kadife kumaş üzerine, sarı sırma ile dival işlemeli entari. Hakim yakalıdır. Kollar takma koldur. Ön açıklığı göğüs altına kadar iner. Arka etek daha uzundur. Yaka, yırtmaç ve kol ağzları dantellidir.

6- Bindallı entari

Kadife, sarı sırma, pul, dantel

19. yüzyıl sonu

Ön boy 134 cm, arka boy 140 cm, kol boyu 48 cm.

Güvez renkli kadife kumaş üzerine, sarı sırma ile dival işlemeli entari. Kollar düz olarak eklidir. Ön açıklığı göğüs altına kadar iner. Arka etek daha uzundur. Yaka, kol ağızları ve yırtmaçta dantel bulunur.

7- Şalvar ve ceket

Saten, kılıbdan kordon

19. yüzyıl sonu

Şalvar boyu 90 cm. Ceket boyu 55 cm, kol boyu 49 cm.

Kiremit rengi ince saten kumaştan şalvar ve ceket takım. Ceket önden açık, düğmesizdir. Kollar takma kol ve manşetlidir. Şalvar torba kesimdir ve beldeki uçurla büzülür. Süslemeler bükülmüş kılıbdan ile kordon sarma tekniği kullanılarak yapılmıştır.

8- Şalvar

Kadife, sırma, pul, boncuk

19. yüzyıl sonu

Boy 117 cm.

Mor kadife üzerine sırma ile dival işi işlemeli bindallı şalvar. Torba kesim olup, belden uçkur ile büzülür. Paçalarında kırmızı pamukludan ek parçaları bulunur. İki yan tarafında bulunan işlemler belden aşağı kadar uzanır.

9- Bindallı etek

Saten, sırma, kılabledan kordon

19. yüzyıl sonu

Ön boyu 99 cm, arka boyu 114 cm, bel kemer uzunluğu 68 cm.

Pembe saten üzerine dival işi işlenmiş bindallı etek. Arka etek daha uzundur. Bel üzerinde bulunan V kesimli kemer, arkadan kılabledanla bükülmüş kordon ile bağlanır. Etek uçları dilimli olup, dilimler arka parçanın etrafını dolaşır.

10- Ceket

Kadife, sırma, pul, boncuk, dantel

19. yüzyıl sonu

Boy 73 cm, kol boyu 48 cm.

Mor kadife üzerine dival işi işlemeli uzun ceket. Hakim yakalıdır. nden açık ve düğmesizdir. Ceketin kolları düz olarak eklenmiştir. Tüm kenarları ince dantel ile süslemelidir.

11- Cepken

Kadife, sarı kılabdanla bükülmüş kordon

19. yüzyıl sonu

Boy 41 cm, kol boyu 55 cm.

Mor kadife üzerine işlemeli kısa cepken. Hakim yakalıdır. Önden açık ve düğmesiz olan ceketin kolları düz olarak eklenmiştir. Boyu bel yukarisındadır. Kol ağızlarında kılabdanla yapılmış el işi düğmeler bulunur. Sarı kılabdanlı kordonla sarma tekniği kullanılarak süslenmiştir.

12- Cepken

Kadife, beyaz kılabdanla bükülmüş kordon, harç.

Boy 40 cm, kol boyu 52 cm.

19. yüzyıl sonu

Koyu mor renkli kadifeden cepken. Kısa hakim yakalıdır. Önden açık ve düğmesizdir. Kollar düz olarak eklenmiştir. Üzerine beyaz kılabdanla bükülmüş kordon ile farklı tekniklerde süsleme yapılmıştır. Tüm kenarlara sarı renkte harç geçirilmiştir.

13- İşlemeli entari

Jorjet, pul, boncuk, kılardan

20. yüzyıl başı

Boy 120 cm, kol boyu 42 cm.

Koyu pembe jorjet kumaş üzerine işlemeli entari. Yakada göğüs altına kadar derin yırtmaç bulunmaktadır. Kollar düz biçimde eklidir. Tüm yüzeyi farklı tekniklerle pul, kılardan ve boncuklarla işlemelidir.

14- Gelin giysisi

Saten, sarı sırma, pul, boncuk, dantel

20. yüzyıl başı

Etek boyu 101 cm. Bluz boyu 54 cm, kol boyu 55 cm.

Pembe saten üzerine sarı sırma ile dival işlemeli etek ve bluzdan oluşan ikili takım. Üst parça, omuzdan bele kadar gelen açıklığından giyilir. Dik yakalıdır. Kollar takma koldur. Etek çan kesimlidir. Yaka, kol ve etek uçlarına hazır dantel geçirilmiştir.

15- Gelin giysisi

Saten, sarı sırma

20. yüzyıl başı

Etek ön boyu 91 cm, arka boyu 104 cm. Bluz boy 40 cm, kol boyu 47 cm.

Açık mavi saten üzerine sarı sırma ile işlemeli etek ve bluzdan oluşan gelin giyimi. Bluz, arka açıklıktan giyilir. Boyu kısa olan bluzun takma kolları manşetlidir. Ense kısmında omuz üzerinden başlayıp, arka ortaya gelen kare şeklinde yaka bulunur. Etek çan kesimlidir, arkası daha uzundur.

16- Şalvar ve gömlek

Tafta, sırma, gümüş tel, pul, boncuk, renkli ibrişim

19. yüzyıl sonu

Şalvar boyu 116 cm. Gömlek boyu 49 cm, kol boyu 53 cm.

Pembe tafta üzerine pul, boncuk, kılardan ve renkli ibrişimlerle farklı tekniklerde işlenmiş metre kumaştan şalvar ve gömlek takım. Gömlek yaka yanında bulunan açıklıktan giyilir, boyu kısadır. Şalvar torba şeklinde olup, uçurla belden büzülür.

17- Şalvar ve ceket

İpekli Avrupa saten, kılabdandan, sutaşı

20. yüzyıl başı

Şalvar boyu 107 cm. Ceket boyu 52 cm, kol boyu 52 cm.

Mavi satenden şalvar ve ceket takım. Ceket bulut yakalı olup, omuz üzerinde apolet şeklinde parçalar vardır. Önden açık ve düğmesizdir. Kolları takma kol olup, manşetlidir. Şalvar torba kesimlidir, beldeki uçkurla büzülür. Takımın süslemeleri gümüş renkli kılabdandan ile kordon sarma tekniği kullanılarak yapılmıştır. Ceketin işlemeli bölümlerinin kenarlarına sutaşı geçirilmiştir.

18- Şalvar ve gömlek

Şib kumaş

20. yüzyıl başı

Şalvar boyu 125 cm. Gömlek boyu 50 cm, kol boyu 50 cm.

Turkuaz renkli şib kumaştan şalvar ve gömlek takım. Gömlek takma kollu ve manşetlidir. Bel kısmı büzgüldür. V kesimli erkek yakanın ortası baskı düğmeler ile süslüdür. Şalvar torba kesimli olup, beldeki uçurla büzülür.

19- Gelin giysisi

Saten, kılâbdan, bükme tel

19. yüzyıl sonu

Etek ön boyu 104 cm, arka boyu 165 cm. Bluz boy 49 cm.

Bej rengi saten üzerine kılâbdan ve bükme tel ile işlemeli gelinlik etek ve bluz. Etek arkası uzun ve kuyrukludur. Üstü, arka açıklıktan giyilir. Kare yakalıdır. Kolları olduğu, sonradan söküldüğü anlaşılmaktadır. Üzerine kılâbdan ile farklı tekniklerde işleme yapılmıştır. Gelinlik 1890 yılında evlenen İsmet Kızıltan'a aittir.

20- Gelin giysisi (Elbise, astar, gömlek)

İpek t l, ipek Şerit, dantel

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 122 cm. Gömlek boy 45 cm.

Bej renkli ipek t lden üçlü gelinlik takım. İte straplez astarı vardır. Astar üzerinde geniş askılı elbisesi bulunur. Aynı kumaş ve süsleme ile yapılmış, en üste giyilen kısa kollu, arkadan agraflarla kapanan gömleği vardır. Gelinlik elbisesi ve gömlek, ipek t l üzerine danteller ve Şeritler ile süslenmiştir.

21- Gelin giysisi

İpek tül, ipek şerit

20. yüzyıl başı

Boy 145 cm, kol boyu 68 cm.

Bej renkli ipek tül üzerine ipek şeritlerle süslenmiş kumaştan gelinlik. Yuvarlak yakalıdır. Kolları takma koldur ve uzunluğu bilekleri geçer. Etek aşağı doğru genişler. Belin iki yanında bulunan açıklıklar baskı düğmeler ile kapanır. Etiketinde "EVA - İstanbul" yazmaktadır.

22- Gelin giysisi

Canfes, tül dantel, ibrişim

20. yūzyıl bařı

Boy 136 cm, kol boyu 30 cm.

Bej rengi canfesten gelinlik. Bütün olmasına rağmen etek ve bluzdan oluşuyor izlenimi vermektedir. Kısa takma kolları ipek tül danteldendir. Belin iki yanında kumaşından yapılmış enli, ve uzun parçalar vardır. Göğüs ve yan parçalar üzerinde ibrişim ile süsleme yapılmıştır.

23- Gelin giysisi

İpek jorjet, pul

20. yüzyıl başı

Boy 131 cm, kol boyu 52 cm.

Bej rengi ipek jorjetten gelinlik. Takma kolları vatkalıdır. Yaka V şeklindedir. Bele kadar olan arka açıklık baskı düğmeler ile kapanır. Yakadan başlayarak etek ucuna kadar pullarla ve kumaşından yapılmış şeritlerle gül desenlemesi yapılmıştır.

24- Gelin giysisi

İpek tül, organze, boncuk, parlak taş, inci

20. yüzyıl ortaları

Boy 125 cm.

İpek tül ve organzeden fildişi rengi gelinlik. Üst bölüm straplezdir. Organze kumaş üzerine taş, boncuk ve inci ile süslenelidir. Yandan fermuarı vardır. Eteği iki katlıdır ve aşağı doğru genişler. Etek üst bölüme büzgü ile eklidir. Etiketinde "Horu" yazar.

25- Etek ve bluz

İpekli Avrupa saten, püsküllü ipek şerit, dantel, baskı düğme

19. yüzyıl sonu

Etek ön boyu 99 cm, arka boyu 108 cm. Gömlek boyu 47 cm, kol boyu 45 cm.

Avrupa saten kumaştan etek ve bluz ikili takım. Bluz yuvarlak yaka, önden açıktır. Balenle bedene oturan bluzun önü çitçit ve agrafla kapanır. Göğüs kısmında dantel kumaş vardır. Kollar iki katlı takma koldur. Göğüs ve kol üzeri püsküllü şerit ve dantelle süslüdür. Etek aşağı doğru genişler. Üzerinde sutaşı, dantel ve baskı düğme ile süsleme yapılmıştır, uçlarında ince harç bulunur. Arka etek daha uzundur.

26- Etek ve bluz

İpekli Avrupa saten, dantel

19. yüzyıl sonu

Etek ön boyu 92 cm, arka boyu 107 cm. Gömlek boyu 50 cm, kol boyu 50 cm.

Avrupa saten kumaştan etek ve bluz ikili takım. Bluz hakim yakalı, önden agraf ve çitçitla kapanır. Balenle bedene oturur. Ön bölüm üzerindeki dantel parça göğüs üzerini kapatarak yaka yanından birleşir. Kollar takma koldur. Manşet kenarına ve yakaya dantel geçirilmiştir. Etek aşağı doğru genişler. Üzeri kumaşından çiçeklerle süslüdür. Etek arkası daha uzundur.

27- Entari

Şib kumaş, dantel, boncuk

19. yüzyıl sonu

Boy 125 cm, kol boyu 56 cm.

Bej renkli şib kumaştan abiye entari. Şal yakalı olan entarinin eteği belde ince pileler ile üst kısma dikilmiştir. Üst kısım etek ile bütün olmasına rağmen, etekten ayrı bir parça etkisi yaratılmıştır. Kollar takma, kol ağızları manşetli ve düğmelidir. Etek çift katlıdır. Yaka ve üst etek uçları dantel süslemelidir.

28- Entari

İpekli Avrupa saten, sutaşı, dantel

19. yüzyıl sonu

Ön boyu 135 cm, arka boyu 149 cm, kol boyu 60 cm.

Açık mavi Avrupa saten kumaştan entari. Kısa hakim yakalı ve önden göğüs altına kadar yırtmaçlıdır. Ön ve arka robalıdır. Göğüs üzerinde iki yanda bulunan nervürlü parça, arkada devam eder. Bu parçanın kenarları mavi ipek tül ile firfırlıdır. Kollar takma koldur. Etek uçları firfırlı olup, arka etek daha uzundur. Yaka, yırtmaç, kol ağzları ve etek uçlarında sutaşı bulunur.

29- Entari ve ceket

Çitari, sutaşı, dantel

19. yüzyıl sonu

Entari ön boyu 136 cm, arka boyu 147 cm, kol boyu 54 cm . Ceket ön boyu 91 cm, arka boyu 99 cm, kol boyu 60 cm.

Bordo renkli çitari kumaştan entari ve ceket takım. Entari robalı, dar yuvarlak yakalıdır. Göğüs altına kadar yırtmaçlıdır. Önden arkaya robayı kapatan bir parça bulunur. Etek uçları fırfırlıdır. Arka etek daha uzundur. Yaka, kol ağzları, fırfır üzeri sutaşı ile süslüdür. Ceketin arka boyu uzun tutulmuş olup, önden çift sıra metal düğmelidir. Yaka üzeri, kol manşetleri ve cep kenarları sutaşı ile süslemelidir.

30- Entari

Şib kumaş, dantel, harç

19. yüzyıl sonu

Boyu 110 cm, kol boyu 41 cm.

Çivit mavi şib kumaştan entari. Yuvarlak yakanın altında kısa bir yırtmaç vardır. Üst kısım ön ve arkada nervür ile toplanmıştır. Yaka ve kol ağızlarına pembe harç geçirilmiştir. Yaka kenarı enli dantel ile firfir yapılarak süslenmiştir.

31- Entari ve gömlek

Saten, sutaşı

19. yüzyıl sonu

Entari boyu 107 cm, kol boyu 49 cm. Gömlek boyu 48 cm, kol boyu 58 cm.

Pembe renkli Avrupa saten kumaştan entari ve gömlek takım. Entari robalı, dik yakalı, uzun kolludur. Etek uçlarında enli firfir vardır. Gömlek  nden robalı ve dik yakalıdır. Yaka üzerinde yuvarlak bir parça g g s üzerini kapatır. Kollar takma koldur. Kol  zeri ve bel kısmı nerv rl d r. Yaka, g g s, kol üzeri ve kol ağızları mavi ve bej renkli ipek sutaşı ile süslüdür.

32- Etek, gömlek ve ceket

Saten, sutaşı

19. yüzyıl sonu

Etek boyu 106 cm. Ceket boyu 61 cm, kol boyu 55 cm. Gömlek boyu 45 cm.

Şeker pembe satenden etek, ceket ve gömlek takım. Ceket kruvaze şekilde iliklenir. Kollar takma kol olup, manşetlidir. Yaka ve manşet kenarları sutaşı ile süslenmiştir. Etek boyu yere kadar olup, beli bzgüldr. Aşağı doğru genişler. Gömlek dar V yakalı, uzun kolludur, önden çıtıtıla kapanır. Bel hizasında olan gmleğın ndeki bolluğu pilelerle toplanır.

33- Etek ve ceket

Açık kahve ripli kumaş, boncuklu ajur süsleme, kılabledanlı harç.

19. yüzyıl sonu

Etek ön uzunluk 103 cm.

Açık kahve ipekli ripli dokunmuş kumaştan etek ceket takım. Dik yakalı ceketin üzeri ajur süslemeler ile bolero görüntüsü verir. Kolları kabarık takma koldur. Bele kadar olan ceketin kol ağzlarını ince harç çevirir. Etek arkası kuyrukludur. Etek uçları kırmalıdır.

34- Etek ve gömlek

İpek, dantel

19. yüzyıl sonu

Etek ön boyu 102 cm, arka boy 125 cm. Gömlek boyu 45 cm, kol boyu 50 cm.

Jakarlı gri ipek kumaştan etek ve gömlek. Gömlek dik yakalı ve robalıdır. Belde biter. Roba, kollar ve kol kenarları siyah dantel ile süslenmiştir. Etek arkasına büzgü dikiş yapılarak bollaştırılmıştır. Eteğin arkası daha uzundur ve dantel süslenmiştir.

35- Etek ve gömlek

Kadife, tafta, pamuklu, dantel, harç

19. yüzyıl

Etek ön boyu 95 cm, arka boyu 117 cm. Gömlek boy 38 cm, kol boyu 31 cm.

Siyah tafta, kadife ve pamukludan gömlek ve etek takım. Etek tafta kumaştan arkası daha uzun olarak dikilmiştir. Etek uçlarını enine nervürlü bir farbala çevreler. Dik yakalı gömlek, siyah pamuklu kumaş üzerine kadife ve dantel ile kaplıdır. Balenlerle bedene oturur. Kollar kısa karpuz koldur. Göğüs üzerinde kadifeden büyük fiyonk bulunur. Yaka ve kol kenarlarında harç vardır.

36- Etek ve gömlek

Saten, pamuklu, dantel

19. yüzyıl sonu

Etek ön boyu 113 cm, arka boyu 130 cm. Gömlek boyu 52 cm, kol boyu 51 cm.

Sarı renkli saten ve bej renkli perdahlanmış pamukludan etek ve gömlek takım. Etek aşağıya doğru genişler ve arkası daha uzundur. Belden başlayarak iki yandan ilerleyen yeşil saten kurdela arasındaki saten şerit süslemesi arkada birleşir. Gömlek bedeni sarı satenden, kolları pamukludur. Dik yakası balenlidir. Göğüs kısmı danteldir. Dantel bölümün etrafı kurdela, saten ve dantel firfır ile süsüdür. Kollar takma koldur ve kol ağızları dantel ile firfırlıdır.

37- Etek ve gömlek

Kutnu, tafta, dantel, sarı pul, boncuk

19. yüzyıl sonu

Etek  n boyu 95 cm, arka boyu 115 cm. Gömlek boyu 45 cm, kol boyu 50 cm.

Bej kutnu kumaştan etek ve gömlek olarak dikilmiş takım. Etek boyu yere kadardır, arkası daha uzundur. Etek ucunda az b zg l  bir firfir, pul ve boncuklarla eteğe tespit edilmiştir. Gömlek ii tafta olup, üzerine kutnu kumaştan cepken görüntüsü veren, kenarları dilimli parça bulunur. Belde biten gömleğin kolları takma koldur ve kol ağızları dantellidir. Yaka ve kol ağızları pul ve boncuk ile bezemelidir.

38- Elbise

Kadife, jorjet

20. yūzyıl başı

Elbise boyu 127 cm, kol boyu 55 cm.

Mor renkli kadife kumařtan elbise. Kare yakalıdır. Yakadan bařlayarak, bele kadar inen orta bōlūme, bej jorjet kumař geēirilmiřtir. Bu kısım dōrt yerde iēe geēirilen řerit ile būzūlūr. Kollar būzgūlū ve kabarık takma koldur. Arkada bele sabitlenmiř kuřak, ōnden baēlanır.

39- Elbise

Saten, dantel

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 136 cm.

Somon rengi satenden abiye elbise. Yuvarlak yakalı, geniş askılıdır. Etek kloş kesimlidir. Belde kumaşından kemeri vardır. Yakanın iki kenarından başlayıp tüm omuzları ve sırtı dolaşan, kenarı dantelle çevrili, dilimli, kısa pelerin şeklinde bir süslemesi bulunur.

40- Elbise

Saten, boncuk, pul, kılabledan

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 142 cm.

Bej renkli satenden abiye elbise. Geniş askılı ve derin yakalıdır. Arka etekten bele ulaşan uzantılar pile yapılarak göğüste birleşir ve büyükçe bir fiyonk ile tamamlanır. Ön etek kısmı bu parçaların arasından, bağımsız bir parça görüntüsü verir. Arkadan fermuarlıdır. Tüm yaka çevresi ve ön etek üzeri çeşitli boncuk, pul ve kılabledan ile çiçek işlemelidir.

41- Elbise, kemer, taç

Tül, krep, boncuk

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 145 cm.

Kırık beyaz krep üzerine tül kumaştan abiye elbise. Elbise ince askılı, derin kesim yakalıdır. Aşağıya doğru düz şekilde iner. Arkadan baskı düğmeler ile kapanır. Arka etekte derin yırtmaç vardır. Tüm yüzeyi beyaz boncuklar ile geometrik işlemelidir. Elbise ile takım olarak kemeri ve tacı bulunur. Kemerin ve tac, üzerine elbisede kullanılan boncuklar ile benzer desenlemeler yapılarak süslenmiştir.

42- Elbise, şal

Tül, organze, krep

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 130 cm.

Yeşil krep astar üzerine yeşil ve bej renkle dokunmuş tül kumaştan dikilmiş abiye elbise. Elbise askılıdır. Ön ve arkadan derin V yaka kesimlidir. Aşağıya doğru gittikçe genişler. Tüm yüzeyine pembe ve nefti yeşil organze ile güller yapılarak süslenmiştir. Yanda kumaşından bir fiyonk bulunur. Aynı kumaştan bir şalı vardır.

43- Elbise

Dantel, tafta

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 155 cm, kol boyu 16 cm.

Somon rengi ipek tl kumaştan abiye elbise. Kısa takma kollu, geniş yuvarlak yakalıdır. Yaka ve etek uçlarında açık pembe tafta ile fıfır bulunur. Etek aşağı inildikçe genişler. Elbise içine giymek için koyu pembe taftadan askılı i elbisesi vardır. İ elbisenin etek uçları pamuk ile dolgularak kabarık görünmesi sağlanmıştır.

44- Elbise

Tül, ibrişim

20. yūzyıl bařı

Elbise boyu 124 cm.

Siyah ve bej rengi, kılardan ile dokunmuř ipek tül kumařtan abiye elbise. Kumařlar enine ve dōnūřūmlū olarak dikilmiřtir. Geniř askılıdır. Őn ve arka yaka derin V dekoltelidir. Őzerine renkli ibriřimler ile iřlenmiř çiçekler applike edilmiřtir.

45- Elbise

İpek

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 150 cm.

Bej rengi ipek ve sarı kılardan dokunmuş kumaştan abiye elbise. Askılı, derin yaka kesimli ve yere kadar uzundur. Arkadan fermuarla kapanır. Bedene kupla oturan elbisenin ön bel kısmında kumaş toplanmış ve eteğe hareketlilik sağlanmıştır.

46- Elbise

Keten, kılardan, vatka

20. yüzyıl başı

Elbise boyu 155 cm, kol boyu 60 cm.

Bej rengi keten ve sarı telle dokunmuş kumaştan abiye elbise. Derin kesim yakalı, uzun takma kolludur. Elbise bedene tam olarak oturur. Yandan uzun fermuarla kapanır. Kumaş fermuar altından büzgü ile toplanarak hareketlendirilmiştir. Ensede ve kol ağzlarında baskı düğmeler vardır. Omuzlar vatkalıdır.

47- Elbise

Tül, ipek, atlas

20. yüzyıl ortaları

Elbise boyu 100 cm.

Pembe atlas, siyah tül ve pembe ipek ile dikilmiş abiye kısa elbise. Askılı elbisenin üst bölümü pembe atlas üzerine siyah tül, etek bölümü pembe ipek üzerine pembe tüllüdür. Kupludur. Etek bele büzgü ile eklenmiştir. Arkadan fermuarla kapanır.

48- Elbise

Jorjet, sarı pul, boncuk

20. yüzyıl ortaları

Elbise boyu 97 cm, kol boyu 53 cm.

Açık kahve jorjetten abiye elbise. Kare kesim yakalı, uzun takma kolludur. Boyu diz üzerindedir. Arkadan fermuarla kapanır. Yaka etrafını çevreleyen kare formlu, üzeri sarı pul ve boncuklarla işlemeli bir parça bulunur. Aynı işlemeye sahip ufak bir kare parça da bel ortasında vardır.

49- Elbise

Keten

20. yūzyıl ortaları

Elbise boyu 125 cm.

Bej renkli ketenden abiye elbise. Geniř kare yakalı olup, kol üzerinde būzgūlū ek parçalarla dūřuk kol gōrūnūmū verilmiřtir. Yandan fermuarlıdır. Etek ařađı dođru geniřler. Etek üzerinde verev dikilmiř çift sıra, enli pileler vardır. Belde kumařından yapılmıř kuřađı vardır.

50- Elbise

Saten, dantel, boncuk, püskül

20. yüzyıl ortaları

Elbise boyu 103 cm.

Geniş kayak yakalı, turvakar kollu, diz hizasında abiye elbise. İki katlı olarak dikilmiştir. Birinci kat koyu kırmızı satenden, ikinci kat kalça hizasına kadar siyah dantel kumaşandır. Yaka arkada V kesimlidir, arkadan fermuarlıdır. Dantel kısmın üzeri ve etek uçları siyah küçük püsküller ve boncuklarla süslenmiştir.

51- Ceket

Kadife, ipek sutaşı

20. yüzyıl başı

Ceket boyu 76 cm, kol boyu 59 cm.

Koyu kırmızı kendinden dokulu kadifeden abiye ceket. Önden açık ve düğmesizdir. Kollar takma olup, kol ağızları verev kesimlidir. Arkada bel kuplu olarak oturur. Yanlarda ceplidir. Yaka ve kol ağızlarına bej rengi sutaşı geçirilmiştir.

52- Ceket

İpek, sarı tel, harç

20. yüzyıl ortaları

Ceket boyu 50 cm, kol boyu 50 cm.

Bej rengi, ipekli ve sarı telle boyutlu dokunmuş kumaştan abiye ceket. Önden açık ve düğmesizdir. Uzun takma kolludur. Tüm kenarlar iki farklı harçla çevrilidir.

